POLIROM Top 10+

AMIN MAALOUF

Scările Levantului

Amin Maalouf

Scările Levantului

Les échelles du Levant

Traducerea: Daniel Nicolescu

POLIROM
2014

Joi dimineața

Joi seara

Vineri dimineaţa

Vineri seara

Sâmbătă dimineaţa

Sâmbătă seara

Ultima noapte

Duminică

Scările Levantului

Lui Odile Cail

Această poveste nu-mi aparţine. Ea istoriseşte viaţa altcuiva. Cu propriile sale cuvinte, pe care eu doar le-am reorânduit atunci când mi s-a părut că erau lipsite de limpezime sau de coerenţă. Cu propriile sale adevăruri, care valorează cam cât valorează toate adevărurile.

Să mă fi minţit uneori? Nu am habar. Oricum, nu în ceea ce o priveşte pe ea, pe femeia pe care a iubit o, şi nu în ceea ce priveşte întâlnirile, rătăcirile, credinţele şi dezamăgirile lor; pentru toate acestea am dovezile cuvenite. În privinţa propriilor sale motivaţii din fiecare etapă a vieţii, în privinţa familiei sale atât de neobişnuite sau a ciudatei maree a raţiunii sale — adică acele fluxuri şi refluxuri neîncetate de la sminteală la înţelepciune şi de la înţelepciune la sminteală — e posibil să nu-mi fi spus chiar totul. Una peste alta, cred că era de bună-credinţă. Şovăielnic în memorie şi n judecată, poate că da. Dar mereu de buna-credinţă.

L-am întâlnit la Paris, din pură întâmplare, pe o linie de metrou, în iunie 1976. Îmi amintesc ca am bâiguit: „E chiar el!”. L-am recunoscut în doar câteva clipe.

Nu-l întâlnisem niciodată până atunci şi nici nu-i auzisem numele. Îi zărisem doar poza într o carte, cu ani în urmă. Nu era un om celebru. Mă rog, într-un anume sens era, câtă vreme fotografia lui apărea în manualul meu de istorie. Dar nu era vorba de portretul unui personaj cu faimă şi cu numele înscris dedesubt.

Poza înfăţişa o mulţime adunată pe un chei; pe fundal, un pachebot umplea tot orizontul, lăsând liber doar un colţ de cer; explicaţia fotografiei spunea că în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, câţiva oameni din Stravechiul Ţinut s-au dus în Europa să lupte în rândurile Rezistenţei şi că, la întoarcere au fost întâmpinaţi ca nişte eroi.

În plină mulţime, pe chei, se zărea într-adevăr chipul unui tânăr uluit. Avea părul deschis la culoare, trăsăturile netede,

uşor copilăreşti, gâtul arcuit într-o parte, de parcă tocmai atunci primise ghirlanda ce-l încingea.

Câte ceasuri n-am petrecut contemplând această imagine! La şcoală, am avut patru ani la rând acelaşi manual de istorie, fiindcă trebuia să studiem în fiecare clasă doar câte o perioadă: întâi glorioasa Antichitate, de la cetăţile feniciene la cuceririle lui Alexandru; apoi romanii, bizantinii, arabii, cruciaţii, mamelucii; pe urmă, cele patru secole de dominaţie otomană şi, în sfârşit, cele două războaie mondiale, mandatul francez, independenţa... Eu, cel puţin, eram prea nerăbdător ca să aştept desfăşurarea programei. Pasiunea mea era istoria. Aşa că, încă din primele săptămâni, străbătusem toată cartea; nu mă săturam să citesc şi să recitesc, iar paginile ajunseseră, una după alta, îndoite, mototolite, cu colţurile rupte, subliniate din belşug, umplute cu mâzgăleli, cu notiţe sau cu interjecţii în chip de comentariu; la sfârşit, nu mai rămăsese decât o biată adunătură de hârtii destrămate.

Cu alte cuvinte, avusesem tot timpul să privesc acea imagine şi să-i reţin fiece amănunt. Ce mă fascina oare? Se afla, probabil, în acel dreptunghi alb-negru, nu mai lat de-o palmă, tot ceea ce îmi stârnea, la acea vârstă, visele: călătoria pe mare, aventura, devotamentul dus până la capăt şi, poate mai mult decât orice, toate acele tinere cu chipurile întoarse spre zeul învingător...

Acum, zeul era aici. Chiar în faţa mea, la Paris, stând în picioare în metrou, agăţat de un stâlp metalic, un necunoscut înconjurat de o mare de necunoscuţi.

Având însă aceeaşi privire uimită, aceleaşi trăsături netede de copil bătrân, acelaşi păr deschis la culoare, astăzi alb, ieri poate bălai. Şi acelaşi gât arcuit într-o parte. Cum să nu-l recunosc?

Când a coborât la staţia Volontaires, m-am luat după el. Trebuia să merg la o întâlnire, dar mă hotărâsem: persoanei pe care urma să o văd puteam oricum să-i dau telefon după-amiază sau a doua zi; pe el, dacă i-aş fi pierdut urma, eram convins că n-aveam să-l mai revăd niciodată.

Înainte să iasă în stradă, s-a oprit în faţa planului cartierului. S-a apropiat, cât pe ce să intre cu nasul în hartă, apoi s-a dat înapoi, căutând distanţa potrivită.

Ochii îl trădau. Norocul meu; m-am îndreptat spre el.

— Aş putea să v-ajut?

Vorbisem cu accentul din Străvechiul Ţinut, pe care a dat semn că-l recunoaşte prin trei vorbe de întâmpinare şi un surâs binevoitor; căruia i-a urmat, totuşi, o puternică expresie de uimire. Am zărit atunci o urmă de neîncredere şi nu cred că m-am înşelat. Da, neîncredere şi chiar un soi de teamă ruşinată. Cea a unui om care bănuieşte că a fost urmărit, dar care nu e convins de asta şi căruia îi displace să pară ursuz sau nepoliticos de pomană.

— Caut o stradă care ar trebui să se afle prin preajmă, a spus el. Se numeşte Hubert Hughes.

Am găsit-o de îndată.

— Iat-o. Atât doar că au scris H. Hughes, cu caractere ilizibile.

— Vă mulţumesc pentru amabilitate! Vă mulţumesc că aţi dat vina pe autorii planului, iar nu pe ochii mei îmbătrâniţi.

Vorbea cu un soi de încetineală blândă, ca şi cum trebuia să scuture de praf fiecare vorbă înainte să-i dea drumul. Frazele îi erau însă mereu corecte, îngrijite, fără elipse sau contracţii, fără formulări familiare; uneori chiar bătrânicioase şi desuete, de parcă stătuse la taclale mai degrabă cu cărţile decât cu semenii săi.

— Pe vremuri, m-aş fi orientat din instinct, fără să consult vreun plan sau vreo hartă...

— Nu-i departe. Pot să vă conduc. Ştiu bine cartierul. Din pură politeţe, m-a rugat să nu mă deranjez.

Am insistat şi, în trei minute, am ajuns. S-a oprit în colţul străzii şi a străbătut-o domol din priviri, înainte să spună, oarecum dispreţuitor:

— E o stradă mică. Chiar foarte mică. Dar, până la urmă, e o stradă. Banalitatea extremă a constatării a sfârşit prin a căpăta în ochii mei un soi de originalitate.

— Ce număr căutaţi?

De fapt, i-am întins o mână de ajutor. N-a prins-o.

— Nici un număr în mod special. Am venit doar să văd strada. Am s-o colind până la capăt şi apoi am să mă întorc pe trotuarul de alături. N-aş vrea însă să vă reţin, probabil că aveţi treabă. Mulţumesc că m-aţi însoţit până aici!

Dacă tot ajunsesem până aici, n-aş fi avut chef să plec aşa,

trebuia să pricep. Ciudăţenia aparentă a personajului mă făcuse şi mai curios. Am hotărât să nu-i bag în seamă ultimele vorbe, de parcă acestea n-ar fi fost decât un exces de politeţe.

— Probabil că aveţi nişte amintiri legate de această stradă!

— Nu. N-am fost niciodată aici.

Mergeam din nou unul lângă celălalt. Eu, aruncându-i scurte ocheade cercetătoare, el cu nasul iţit în sus, admirând clădirile.

— Cariatide. O artă robustă şi liniştitoare. O frumoasă stradă burgheză. Cam strâmtă... Probabil că etajele inferioare sunt cam întunecoase. Cu excepţia, poate, a celor care dau spre bulevard.

— Sunteţi arhitect!

Fraza mea a ţâşnit precum răspunsul la o ghicitoare. Având doar — ca să nu dea o impresie de prea mare familiaritate — o măruntă nuanţă interogativă.

— Nicidecum.

Când am ajuns la capătul străzii, s-a oprit brusc. A ridicat ochii ca să citească plăcuţa albastru cu alb.

Apoi i-a plecat, în semn de reculegere; mâinile care-i spânzurau de-a lungul corpului s-au împreunat deodată în faţă, cu degetele împletite ciudat, de parcă ar fi ţinut o pălărie închipuită.

M-am aşezat în spatele lui.

Strada Hubert-Hughes
Luptător în Rezistenţă
1919-1944

Am aşteptat să termine şi, odată întors spre mine, l-am întrebat cu o voce sfioasă, ca atunci când şuşoteşti în timpul unei înmormântări:

— L-aţi cunoscut?

A răspuns cu acelaşi ton tainic:

— Numele lui nu-mi spune nimic.

Fără să-mi ia în seamă nedumerirea, a scos un carneţel din buzunar şi a făcut câteva scurte notaţii. După care mi-a spus:

— Am aflat că la Paris există treizeci şi nouă de străzi sau bulevarde sau pieţe care poartă numele unor luptători în Rezistenţă. Înainte de asta, am vizitat douăzeci şi una. Nu mi-au mai rămas decât şaptesprezece. Şaisprezece, dacă elimin piaţa Charles-de-Gaulle, pe care am străbătut-o pe vremuri, pe când

se chema „l'Etoile”...

— Aveţi de gând să le vizitaţi pe toate?

— În patru zile, am timp suficient.

De ce în patru zile? Nu găseam decât o explicaţie:

— După aceea, vă întoarceţi în ţară?

— Nu cred...

Deodată, a părut că s-a rătăcit în propriile gânduri, departe de mine şi de numita stradă Hubert-Hughes.

Făcusem oare o greşeală când am pomenit de ţară şi de întoarcere? Poate că tocmai evocarea acelor „patru zile” îl făcea să se cufunde în meditaţie.

Nu se cuvenea să mă bag şi mai adânc în sufletul lui. Aşa că am preferat să schimb subiectul.

— Deci nu l-aţi cunoscut pe Hubert Hughes. Cu toate astea, interesul dumneavoastră pentru Rezistenţă nu e, cu siguranţă, întâmplător.

I-a luat ceva vreme să răspundă. Întârzia să revină pe pământ.

— Ce-aţi spus?

A trebuit să repet observaţia.

— Într-adevăr, venisem să-mi fac studiile în Franţa, în timpul războiului. Atunci am cunoscut nişte luptători în Rezistenţă.

A fost cât pe ce să vorbesc despre fotografie şi despre manualul meu de istorie... Am renunţat în grabă. Ar fi priceput că l-am urmărit intenţionat. Ar fi bănuit că l-am pândit, poate chiar zile la rând, şi că puneam la cale cine ştie ce tărăşenie. Nu, era mai bine să fac pe neştiutorul.

— Probabil că v-aţi pierdut ceva prieteni în acei ani.

— Câţiva.

— Dar dumneavoastră n-aţi pus mâna pe arme?

— Nu.

— Aţi preferat să vă dedicaţi studiilor...

— Nu tocmai... M-am trezit în clandestinitate. Şi eu, ca toată lumea.

— Pe vremea aceea, nu toată lumea a luptat în Rezistenţă. Mi se pare că sunteţi prea modest.

Am crezut că va protesta. N-a suflat o vorbă. Aşa că am repetat: „Chiar îmi păreţi prea modest!”, pe un ton hâtru, de parcă ar fi fost mai degrabă vorba despre o concluzie, decât despre o întrebare. O veche şmecherie de jurnalist care a

funcţionat perfect, pentru că, iată, a devenit dintr-o dată vorbăreţ. Deşi frazele îi rămăseseră domoale, erau pline de ardoare.

— Nu vă spun decât adevărul! Am intrat în clandestinitate, ca mii de alţi oameni. Nu eram nici cel mai tânăr, nici cel mai vârstnic, nici cel mai spăimos, dar nici cel mai viteaz. N-am făcut nici o ispravă însemnată.

Mânuind cu eleganţă vorbele şi gesturile, izbutea să se arate indignat fără să manifeste nici cea mai mică ostilitate faţă de mine, insistentul său interlocutor.

— Ce studii făceaţi?

— Medicina.

— Bănuiesc că le-aţi reluat, după război.

— Nu.

Un „nu” cam rece. Probabil că îl ofensasem. A căzut din nou pe gânduri. După care mi-a zis:

— Aveţi nenumărate treburi de făcut. Nu vreau să vă reţin... Mă concediase cu politeţe. Îi atinsesem cu siguranţă un punct nevralgic. Dar n-am dat îndărăt.

— De vreo trei ani, am căpătat o adevărată pasiune pentru epoca asta, pentru Război, pentru Rezistenţă... Am devorat zeci de cărţi pe acest subiect. Vă daţi seama cât de mult înseamnă pentru mine să vorbesc cu un om care a trăit asta!

Nu minţeam. Mi-am dat seama după privirile lui că îşi potolise reticenţele.

— Ştiţi, a spus el, sunt ca un fluviu care a fost zăgăzuit prea multă vreme. E îndeajuns să se facă o spărtură şi n-o să mai pot să tac. Mai ales că n-am nimic de făcut în zilele următoare...

— Cu excepţia inventarului celor şaisprezece sau şaptesprezece străzi care au mai rămas... A râs.

— Nu fac asta decât ca să-mi umplu timpul, aşteptând.

Am vrut să-l întreb ce aştepta, dar mi-a fost teamă să nu evadeze definitiv în gândurile sale. Mi s-a părut mai înţelept să-i sugerez să ne aşezăm într-o cafenea, pe bulevardul alăturat.

Odată instalaţi, pe terasă, în faţa a două halbe aburite, am trecut din nou la atac. Pe tema studiilor sale întrerupte.

— Imediat după Eliberare, am trăit într-un soi de beţie. Mi-a trebuit ceva timp ca să mă dezmeticesc. Foarte mult timp. După aceea, nu mi-a mai stat gândul la studii.

— Dar părinţii dumneavoastră? N-au insistat?

— Doar eu doream să ajung doctor. Tatăl meu a avut mereu alte gânduri cu mine, el ar fi vrut...

A făcut o pauză. O ultimă ezitare, poate, pentru că m-a scrutat prelung, de parcă ar fi căutat să mă cunoască pe-ndelete înainte să se dea pe mâna mea.

— Tatăl meu ar fi vrut să ajung mare comandant revoluţionar. Nu mi-am putut stăpâni un zâmbet.

— Da, ştiu, în familiile normale, tatăl insistă ca odrasla lui să facă medicina, în vreme ce odrasla visează să facă o revoluţie. Familia mea, însă, nu face parte dintre acelea care pot fi numite „normale”...

— Dacă pricep bine, tatăl dumneavoastră a fost printre revoluţionarii din linia întâi.

— Fără doar şi poate, chiar aşa s-ar fi descris pe sine. Dar hai să zicem că a fost mai degrabă un spirit rebel. Băgaţi de seamă, nu un tip arţăgos. Ba chiar jovial şi iubitor de viaţă. Însă profund revoltat.

— Împotriva cui?

— Împotriva a tot ce mişcă! Împotriva legilor, a religiei, a tradiţiilor, a banilor, a politicii, a şcolii... Lista e prea lungă. Împotriva a tot ce se schimba şi a tot ceea ce nu se schimba. „Împotriva neghiobiei şi a prostului gust, împotriva creierelor năclăite”, zicea el. Visa la o uriaşă primenire...

— Cum a ajuns aşa?

— Greu de spus. E drept că, în tinereţe, s-a izbit de nişte împrejurări care s-ar putea să-i fi alimentat pizma...

— Presupun că venea dintr-un mediu defavorizat...

— Vreţi să spuneţi sărac? Ei bine, tinere prieten, aici chiar n-aţi nimerit-o, dar chiar deloc. Familia noastră...

Pronunţând aceste vorbe, a plecat ochii, de parcă i-ar fi fost ruşine. Cred însă că voia mai degrabă să-şi ascundă mândria.

Da, când mă gândesc azi din nou, sunt convins că îi era ruşine de mândria lui, atunci când mi-a spus:

— Provin dintr-o familie care a guvernat în Orient vreme îndelungată.

În acea zi am vorbit şi am tot vorbit până târziu în noapte. La început, în cafenea; apoi în timpul unei plimbări prin oraşul iluminat; în sfârşit, seara, aşezaţi la masă, într-o braserie, în Place de la Bastille.

Când anume mi-a venit oare ideea să-l fac să-mi

povestească întreaga lui viaţă, de la un cap la altul?

Mi se pare că, încă de la primele schimburi de replici, am fost sedus de felul în care evoca anumite episoade, pentru mine remarcabile, dând impresia că vrea să se scuze... Această modestie neprefăcută mi se părea cât se poate de simpatică. Ca şi fragilitatea care se lăsa citită în fiece surâs al său; şi în privirea lui, care îmi cerşea aprobarea şi devenea neliniştită în faţa gesturilor mele de sastiseală; şi în mâinile sale care se agitau fără încetare, care se roteau încontinuu, sau se propteau una în alta, nişte mâini lungi şi fine despre care ghiceai că n-au trudit niciodată şi pe care părea că nu ştie cum să le folosească.

Ar fi plicticos să vă spun cum i-am obţinut acordul. Plicticos şi înşelător, pentru că astăzi îmi dau seama că, dacă a catadicsit să intre în joc, a făcut-o dintr-un motiv care nu are nici o legătură cu argumentele sau cu destoinicia mea.

Ca să fiu mai clar: acel lucru faimos pe care trebuia să-l aştepte preţ de patru zile, şi în legătură cu care încă nu îndrăznisem să-l descos, acel lucru îl chinuia fără încetare; nu voia să se gândească la el şi, în acelaşi timp, era incapabil să se gândească la altceva.

Frica de a se confrunta cu el însuşi, mai mult decât nostalgia, era cea care îl împinsese să facă turul străzilor consacrate eroilor Rezistenţei. Întâlnirea cu mine îi oferea o supapă şi mai eficientă. Aveam să-l acaparez de-a lungul acestor zile de aşteptare, să-l zgâlţâi, să-l gâdil, să-l hărţuiesc, silindu-l să-şi retrăiască trecutul, ceas cu ceas, în loc să-şi rumege viitorul.

Joi dimineața

Potrivit notiţelor mele, îl întâlnisem într-o miercuri. A doua zi dimineaţă, încă de la ora nouă, ne aflam în camera lui de hotel, strâmtă, dar înaltă şi având pe pereţi o stofă de culoarea ierbii, presărată cu nişte margarete plate; un ciudat gazon vertical...

M-a invitat să mă aşez pe singurul fotoliu din încăpere, el preferând să umble încolo şi-ncoace.

— Despre ce aţi vrea să vorbim în primul rând? m-a întrebat.

— Cel mai simplu ar fi să începeţi cu începutul. Naşterea dumneavoastră...

S-a vânturat în linişte, vreo două minute bune. Apoi a răspuns printr-o întrebare.

— Sunteţi sigur că viaţa unui om începe la naştere?

Nu aştepta un răspuns. Era doar un fel de a pătrunde în subiect. I-am dat cuvântul, promiţându-mi să intervin cât mai puţin.

Viaţa mea a început cu o jumătate de secol înainte să mă nasc, într-o cameră pe care n-am vizitat-o niciodată, pe malurile Bosforului. S-a produs o dramă, a ţâşnit un strigăt şi s-a răspândit o undă de nebunie care nu avea să se mai oprească. Aşa încât, la venirea mea pe lume, viaţa îmi era începută din plin.

Istanbulul trăise oarece evenimente. Grave, pentru contemporani, dar derizorii în ochii noştri. Un rege fusese dat jos de pe tron, iar nepotul său îl înlocuise. Tatăl meu mi-a povestit de vreo douăzeci de ori despre asta, pomenind nume şi date... Am uitat tot sau aproape tot. De altfel, nici nu contează. Pentru povestea mea, singurul lucru important este acel strigăt, acel urlet slobozit atunci de o tânără.

Suveranul avea domiciliu forţat în preajma capitalei. Ieşirile şi vizitele îi erau permise doar cu o autorizaţie prealabilă. Era despărţit de toţi ai lui, cu excepţia a patru bătrâni slujitori. Omul era descumpănit. Melancolic, buimac, bătut în moalele capului. Terminat. Avusese vise mari legate de Imperiu, vise de propăşire şi de fală redeşteptată; se credea iubit de toţi şi nu pricepea de ce era acum înconjurat de linişte. Îşi rumega amărăciunile: nu ştiuse să-şi aleagă apropiaţii, toţi îl sfătuiseră

anapoda şi profitaseră samavolnic de mărinimia lui; da, toţi îl trădaseră! Se zăvorâse în cameră. „Ştiu că nimeni nu mai vrea să mi se supună, dar dacă cineva va îndrăzni să pătrundă aici, o să-l sugrum cu mâinile mele!” A fost lăsat în pace toată noaptea şi apoi dimineaţa întreagă. Până la ora prânzului. Atunci i-au bătut la uşă. Nici măcar n-a răspuns. S-a iscat îngrijorare; dar cine ar fi îndrăznit să-i calce ordinele?

Slujitorii s-au sfătuit. O singură persoană pe faţa pământului ar fi putut să nu-i dea ascultare, fără să aibă a-i îndura mânia. Fiica sa, copila lui prea iubită, Iffett. Erau legaţi printr-o afecţiune profundă, iar el nu-i refuza nimic. Avea profesori de pian, de canto, de franceză şi germană. Îndrăznea chiar să se îmbrace, de faţă cu el, în straie europeneşti, în rochii pe care le aducea de la Viena sau de la Paris. Ea era singura care putea să treacă fără primejdie pragul suveranului decăzut.

Au obţinut îngăduinţa noilor autorităţi şi au adus-o.

Încearcă mai întâi să rotească uşor mânerul uşii. Dar uşa nu se deschide. Le cere celor care o însoţeau să se îndepărteze, şi spune: „Tată, sunt eu, Iffett. Nu mai e nimeni cu mine!” Nici un răspuns. Tremurând toată, le porunceşte gărzilor să forţeze uşa, jurându-le că-şi va asuma întreaga responsabilitate. Două rânduri de umeri zdraveni se pun pe treabă. Uşa cedează. Cei doi ipochimeni o iau la sănătoasa, fără să arunce o privire înăuntru.

Fata intră. Îl tot strigă. „Tată!” Face doi paşi. În acea clipă, scapă urletul care va răsuna în cameră, pe coridor, în vestibuluri, care va răsuna pe străzile Istanbulului şi apoi în întreg Imperiul; şi chiar dincolo de fruntariile Imperiului, în cancelariile Marilor Puteri.

Suveranul mazilit avea venele deschise şi grumazul înnegrit. Veşmintele îi sorbiseră deja sângele.

Sinucidere? Poate. Dar, la fel de bine, un asasinat. Fiindcă ucigaşii ar fi putut să pătrundă prin grădini.

Adevărul n-a fost nicicând aflat. Oricum, problema nu prea mai are importanţă. Poate doar pentru câţiva istorici...

Iffett rămăsese pe loc, ţintuită de groază; urletului i-a urmat un fel de gâfâială. După mulţi ani, încă i se mai putea citi în ochi acea spaimă.

Cum, după primele săptămâni de doliu, încă mai rătăcea pe coridoare, cu aceeaşi privire şi aceeaşi gâfâială, a reieşit

limpede: nu mai era vorba de tristeţea obişnuită a cuiva care jeleşte o fiinţă dragă; Iffett, fiica preferată, odrasla răzgâiată, atât de voioasă şi de cochetă, îşi pierduse minţile. Poate pentru totdeauna.

Mama ei n-a avut de ales: a făcut apel la bătrânul doctor Ketabdar. Coborâtor dintr-o familie de cărturari originară din Persia, el era cel care îi îngrijea, în marile case ale Istambulului, pe cei care dădeau semne că o iau razna. Recursul la serviciile lui era deja o mărturisire a suferinţei.

Medicul o cunoştea pe pacientă. O întâlnise cu şase luni mai devreme, sub o cu totul altă lumină. Venit să trateze o slujnică atinsă de isterie, o auzise pe prinţesă cântând la pian. Interpreta o melodie vieneză, iar el a rămas acolo s-o asculte stând în picioare, lângă uşă.

Când s-a oprit, i-a adresat câteva vorbe însufleţitoare, în franceză. I-a răspuns, toată numai un surâs. Au schimbat câteva fraze, după care bătrânul a plecat copleşit. N-a uitat niciodată acea întâlnire, acea muzică, acele mâini catifelate, acel chip, acea voce.

Când, în ziua aceea, a intrat din nou în încăperea unde se afla pianul şi a văzut-o pe tânără prinsă într-un du-te-vino zbuciumat şi a auzit-o mormăind ca o dementă, cu ochii rătăciţi şi degetele crispate, n-a putut să-şi stăpânească lacrimile. Mama lui Iffett i-a observat reacţia şi s-a pus pe plâns. Şi-a reproşat slăbiciunea şi a rugat-o să-l ierte; datoria lui era să aducă un sprijin familiilor pacienţilor, necum să le îngrijoreze mai tare.

„Daca-aş duce-o departe de Istanbul? a întrebat mama. La Montreux, de pildă...” „Din păcate, nu, a răspuns mâhnit bătrânul, o călătorie n-ar rezolva nimic”.

Cu siguranţă, era nevoie să-şi schimbe gândurile şi să fie ţinută departe de tot ceea ce ar fi putut să-i amintească drama, dar asta nu era îndeajuns, în starea în care se afla, trebuia să fie urmărită în permanenţă de nişte persoane calificate. Mama şi-a strâns pumnii la piept:

„Să ştiu că mor şi n-o să îngădui ca fiica mea să fie închisă într-un azil!” Doctorul a promis că se va gândi la o soluţie mai bună.

În acea seară, când se întorcea acasă cu trăsura pe străduţele gălăgioase din Galata, hurducănit, pe jumătate aţipit,

doctorul Ketabdar a început să aibă un vis nesăbuit. Pe care, cu toate astea, l-a istorisit a doua zi mamei lui Iffett: dacă fiica ei urma să aibă nevoie de îngrijire permanentă ani la rând şi pentru că nu se punea problema să fie internată, el şi-a propus s-o ia cu el la Adana, în sudul Anatoliei, unde avea o casă; urma să i se dedice zi şi noapte, lună după lună, an după an. Va fi singurul lui pacient şi, puţin câte puţin, cu voia Celui de sus, o să-şi revină în simţiri.

Să se ocupe de ea zi şi noapte, ani în şir? În propria lui casă? Dacă ar fi grăit astfel în alte împrejurări, mama l-ar fi socotit pe doctor sfruntat şi necuviincios.

Asta pentru că, deşi nu fusese rostit ca atare, fiind totuşi limpede sugerat, doctorul - care era văduv - avea de gând s-o ia pe Iffett de soţie. În alte împrejurări, ziceam, propunerea ar fi fost de neînchipuit. Acum, însă, nimănui nu-i mai trecea prin cap s-o mărite pe fata smintită a suveranului mazilit cu vreunul dintre acele personaje de vază care, pe vremuri, râvneau la această cinste. Prin urmare, mama s-a resemnat. Decât s-o lase pe fiica ei să rămână internată până la adânci bătrâneţi, mai bine o încredinţa acestui om respectabil care părea s-o iubească, care avea s-o îngrijească şi s-o ferească de ruşine şi de scandaluri.

Ciudat cămin, nu-i aşa? Un soţ bătrân care, înainte de orice, era medic curant; o tânără soaţă scrântită, pe care el o copleşea cu grijă şi afecţiune, dar care, uneori, gemea sau zbiera zile întregi în urechile slujitorilor, unii exasperaţi, alţii înduioşaţi.

Nimeni nu se îndoia că era vorba de o căsătorie fictivă, hărăzită doar să evite indecenţa convieţuirii sub acelaşi acoperiş a unui bărbat şi a unei femei, zi şi noapte feriţi de priviri. Căsătorie de convenienţă, prin urmare căsătorie aparentă, sau, mai degrabă, de complezenţă. De fapt, un act de devotament. Da, o faptă caritabilă din partea bătrânului medic.

Atât doar că, într-o bună zi, Iffett a rămas însărcinată.

Să fi fost urmarea unui moment de rătăcire? Sau rodul unei terapii îndrăzneţe? Cum să putem şti?

Dacă ar fi să mă iau după fiul celor doi, care nu e altul decât tatăl meu, explicaţia de luat în seamă e cea de-a doua: doctorul Ketabdar avea nişte teorii; spera să demonstreze că o nevastă ca a lui, care-şi pierduse minţile după un şoc, putea să şi le recapete în urma altuia. Sarcina, maternitatea... Dar mai ales

naşterea.

Şocul brutal al vieţii ar fi compensat şocul brutal al morţii. Sângele îndepărtând sângele. Teorii... Teorii...

Pentru că la fel de bine te puteai duce cu gândul la situaţia inversă: soţul medic, clipă de clipă lângă soţia lui, îmbrăcând-o, dezbrăcând-o, îmbăind-o în fiecare seară; o femeie tânără şi frumoasă pe care o iubea profund, într-atât încât îi dedica fiece moment din viaţă... Cum ar fi putut s-o contemple fără să fie tulburat? Cum ar fi putut să străbată cu mâinile şi cu ochii suprafaţa corpului ei catifelat, fără să-l furnice dorinţa?

Cu atât mai mult cu cât ea nu se afla tot timpul în stare de criză. Ba chiar, din când în când, părea să dea semne de luciditate. Sigur, nu luciditate în toată puterea cuvântului! Am cunoscut-o, spre sfârşitul vieţii ei, Şi am privit-o cu atenţie. N-a fost nicicând într-atât de lucidă încât să realizeze în ce stare era. Poate că era mai bine aşa, altfel ar fi suferit prea mult. Trecea însă prin nişte perioade liniştite, când nu urla, când nu gemea şi când dădea dovada unei mari afecţiuni faţă de cei care o înconjurau.

Uneori se punea pe cântat, cu o voce răvăşită, dar melodioasă. Îmi mai răsună încă în urechi un cântec turcesc despre fetele din Istanbul aflate la plimbare pe plajele din Oskuder. Şi încă unul, cu un text obscur, în care se vorbea despre Trapezunt şi despre moarte.

Când cânta bunica mea, se lăsa liniştea şi toţi din casă o ascultau. Era atât de înduioşătoare! A avut un chip senin şi o înfăţişare suavă până în ultima clipă. E lesne de închipuit că bărbatului ei îi venea chef s-o strângă în braţe. Şi că ea se cuibărea la pieptul lui, cu un râset micuţ, de copil ascultător. După care, ca să se justifice în propriii ochi, doctorul Ketabdar elabora teoriile potrivite. Cu bună-credinţă, de altfel...

Care teorii s-au dovedit inoperante, s-ar putea obiecta, câtă vreme bunica mea nu se vindecase nici până la bătrâneţe! Lucrurile nu sunt chiar atât de simple.

E drept că nu se vindecase, şi că şocul salvator nu avusese loc. A ştiut însă să fie o mamă iubitoare. Iar atunci când, mai târziu, a stat cu noi în aceeaşi casă, nu i-am simţit niciodată prezenţa ca pe o povară.

Crizele erau mai rare şi nu aveau urmări persistente.

Chiar dacă maternitatea n-o lecuise, cu siguranţă că nu îi

înrăutăţise situaţia, ba, dacă e după mine, o şi ameliorase. Puţini erau însă aceia dispuşi să vadă lucrurile sub acest unghi.

Bătrânul doctor a fost criticat... Ce spun, criticat, a fost de-a dreptul târât în noroi! O adevărată furtună.

Bodogăneli, ocări, sudalme, cleveteli. Desigur, era căsătorit cât se poate de legal, aşa încât nimeni nu-i putea reproşa că a făcut un copil cu soţia lui legitimă.

Pe de altă parte, nu putea fi alungat gândul că, în situaţia dată, exista un anume contract moral şi că, lăsând-o însărcinată pe acea femeie care-şi pierduse minţile, doctorul Ketabdar a abuzat, într-un anume sens, de ea, şi s-a purtat josnic şi iresponsabil, în răspăr cu orice formă de etică medicală, călăuzit doar de netrebnicele lui pofte...

Atunci când, spre a se apăra, încercase să-şi expună ciudatele lui teorii, a fost şi mai abitir dispreţuit.

Cum adică? spuneau defăimătorii lui. Să te foloseşti de propria nevastă ca de un cobai?

Rănit de vrăjmăşia care-l asalta din toate părţile, acum, în amurgul unei vieţi exemplare, bătrânul medic s-a lăsat cotropit de sentimentul că a greşit, că şi-a trădat menirea şi că atins culmea josniciei.

Niciunul dintre colegii săi, nici un membru al „augustei familii”, nici o persoană însemnată din Adana nu mai catadicsea să-i treacă pragul.

Tatăl meu îmi spunea: „Ne tratau ca pe nişte ciumaţi!” Şi începea să râdă în hohote!

N-am cunoscut casa noastră din Adana, nu, n-am văzut-o niciodată. Ea s-a aflat însă pe firul vieţii mele, undeva în amonte, şi cred că a însemnat pentru mine tot atât de mult cât acele case în care am locuit.

Se ridica în centrul oraşului, fiind totuşi retrasă.

Avea ziduri înalte şi o grădină cu arbori umbroşi.

Construită din piatră nisipoasă, devenea roşcată pe timp de ploaie şi se acoperea, pe vreme uscată, cu un fin praf ocru. Oamenii treceau pe lângă ea prefăcându-se că n-o zăresc. Probabil că, pentru ei, locul comunica nişte spaime de nepătruns; spaime legate de orice locuinţă aparţinând familiei regale; spaime legate, de asemenea, de prezenţa nebuniei, dar şi de doctorul Ketabdar, despre care se zicea că ajunsese să fie adeptul unor practici oculte, condamnabile.

Într-o asemenea casă, în braţele unui asemenea cuplu, copilul era un obiect nelalocul lui, care sporea ciudăţenia situaţiei. Se afla acolo cumva împotriva naturii şi era perceput nu ca un dar al Cerului, ci ca rod al unui negoţ cu întunericul.

El, copilul, adică tatăl meu, ieşea arareori pe-afară.

Nu s-a dus niciodată la şcoală. Acesta era şi lucrul pe care îl avea în comun cu ceilalţi ţânci otomani: venea şcoala la el. În cei dintâi ani, a avut un educator titular; apoi, pe măsură ce creştea, diverşi profesori, pentru diverse materii. Nu îi primea niciodată acasă pe puştii de vârsta lui, şi nu-l vizita pe niciunul, n-avea prieteni şi nici alţi musafiri în afara dascălilor săi.

Aceştia din urmă nu erau nişte persoane obişnuite.

Majoritatea celor care acceptau să vină zi de zi în casa „ciumată” trăiau ei înşişi la limita uzanţelor timpului. Profesorul de turcă era un imam răspopit, profesorul de arabă - un evreu din Alep alungat de familie, profesorul de franceză - un polonez nimerit Dumnezeu ştie cum în acest oraş din Anatolia şi care răspundea la numele de Wassa, diminutiv, probabil, al unui patronim de trei ori mai lung...

Câtă vreme doctorul Ketabdar se afla încă în viaţă, profesorii se mulţumeau să predea. La ore fixe. Nu era îngăduită nici o întârziere. Nici o exuberanţă nu era bine primită. Îi ascultau indicaţiile, îi dădeau seamă de progresele elevului şi veneau în fiecare vineri, în vizită de curtoazie, să-şi ridice simbria.

După moartea bătrânului medic, disciplina a mai slăbit. Tatăl meu trebuie să fi avut şaisprezece ani.

Nimeni nu-l mai ţinea în hăţuri. Orele de instrucţie se prelungeau de-acum cu nesfârşite taclale, iar dascălii erau adesea poftiţi la prânz sau la cină, toţi odată. În jurul tânărului se înjghebase un mic serai. Vorbeau câte-n lună şi-n stele, dar cădea rău să susţii idei banale, să ridici în slavă Dinastia sau să lauzi vrednicia Credinţei.

Un focar de gândire liberă, aşa cum au existat în anii aceia în toate oraşele Imperiului. Nu trebuie însă să-şi imagineze cineva că în casa noastră din Adana se urzeau comploturi. Se rămânea, cu prudenţă, la distanţă de politică. Erau foarte mulţi străini în grup, minoritari cu deosebire - armeni, greci... — aşa că orice punere în cauză a autorităţilor musulmane ar fi creat încurcături. Se vorbea doar, uneori, despre sufragete, despre şcoala obligatorie, despre războiul ruso- japonez, sau despre nişte

răzmeriţe îndepărtate, în Mexic, Persia, Spania sau China. Erau pasionaţi de cu totul altceva: descoperirile, noile tehnologii. La loc de cinste stătea fotografia. Aşa încât, într-o bună zi, când, în focul unei discuţii, le-a venit ideea să dea un nume cenaclului, acesta a fost, fără nici o ezitare, „Cercul Fotografic”.

Fiind singurul care avea mijloacele financiare necesare pentru susţinerea unei asemenea pasiuni, tatăl meu a comandat - de la Leipzig, dacă nu mă înşel - cele mai noi materiale, precum şi nişte lucrări de iniţiere.

Mai mulţi membri ai Cercului şi-au măsurat dibăcia în această artă, cel mai înzestrat dintre toţi fiind profesorul de ştiinţe, armeanul Nubar. Era şi cel mai tânăr dintre dascăli, cu doar şase sau şapte ani mai vârstnic decât elevul său. Între ei avea să se nască o prietenie trainică.

Încă de pe vremea ceea, asemenea legături între un turc şi un armean păreau neobişnuite. Era cât pe ce să zic „anacronice”. Dar şi suspecte. Nişte relaţii de afaceri, schimburi de amabilităţi mondene, stimă reciprocă în anumite medii, da, mai treacă-meargă; dar o prietenie adevărată şi o complicitate profundă, în nici un caz. Raporturile între cele două comunităţi se deteriorau văzând cu ochii. La Adana, mai mult decât oriunde.

Ceea ce se petrecea însă în afara zidurilor casei Ketabdar nu prea avea influenţă asupra a ceea ce se întâmpla înăuntru. Ba poate chiar producea efectul invers: fiindcă o prietenie adevărată, o legătură frăţească între un turc şi un armean era pe cale să ajungă o raritate, ea devenise şi mai preţioasă pentru cei doi tineri. În vreme ce alţii îşi proclamau sus şi tare diferenţa, ei îşi revendicau drept singură diferenţă prietenia. Îşi jurau, cu o solemnitate un pic juvenilă, că nimic nu-i va despărţi. Şi că nici o altă îndeletnicire nu-i va face să dea uitării patima lor comună, fotografia.

Uneori, în timpul reuniunilor Cercului, bunica mea îşi părăsea camera şi venea să se aşeze printre ei. Îşi continuau discuţiile, privind-o fără să se întrerupă; ea îi privea la rându-i şi părea să-i asculte cu interes.

Uneori i se mişcau buzele, după care, fără nici un motiv învederat, se ridica în mijlocul unei fraze şi pleca să se închidă în iatac.

Alteori, era agitată şi scotea tot soiul de strigăte din camera

ei. Atunci, feciorul ei se ridica şi se ducea s-o îngrijească, aşa cum îl povăţuise tatăl său. De îndată ce o liniştea, se întorcea la prietenii lui, care îşi reluau conversaţia din punctul în care o lăsaseră.

În ciuda acestui necaz, casa noastră a cunoscut pe-atunci câţiva ani fericiţi. Aceasta este, cu siguranţă, impresia pe care o lasă fotografiile făcute la vremea respectivă. Tatăl meu păstrase câteva sute. Un cufăr întreg. Pe care scrisese, mândru, cu cerneală sepia: „Cercul Fotografic. Adana."

Le arăta uneori oamenilor pe care îi preţuia, explicându-le amănunţit împrejurările în care fuseseră făcute, tehnicile folosite, şiretlicurile de cadraj şi de aşezare a luminilor. Când vorbea pe aceste teme, era de neoprit, precum un negustor ambulant. Într-atât încât un musafir străin i-a răstălmăcit odată intenţiile; crezuse că gazda lui voia să-i vândă clişeele, aşa că i-a propus un preţ. Tatăl meu a fost pe punctul de a-l da afară, iar bietul om, stingherit, a început să plângă.

Până la urmă, toate fotografiile au rămas acolo în cufăr, până la moartea lui. Cu excepţia a două sau trei, pe care le-a înrămat. Dintre care un admirabil portret al mamei sale. Şezând pe un fotoliu, oleacă prea înţepenită, cu o căutătură avidă îndreptată spre fereastră, ca o elevă neascultătoare.

Poza o făcuse el, evident. Ţinând seamă de starea în care se afla, niciunul dintre prietenii fiului său n-ar fi îndrăznit s-o fotografieze. Ar fi fost un gest imprudent şi prea familiar.

Acestea fiind zise, majoritatea instantaneelor aflate în cufăr nu-i aparţineau. Erau făcute de Nubar şi de alţi cinci sau şase membri ai Cercului.

Cele mai vechi datau din 1901. Cea mai recentă, din 1909. Aprilie 1909. Câtă precizie, nu-i aşa? Aş putea fi însă şi mai precis: 6 aprilie. Tatăl meu mi-a vorbit îndeajuns de mult despre această dată, încât să n-o uit. Din ziua aceea, n-a mai vrut niciodată să pună mâna pe un aparat de fotografiat.

Ce s-a-ntâmplat atunci? Într-un anume sens, un cataclism. Cataclismul în urma căruia m-am născut eu.

În Adana avuseseră loc nişte răzmeriţe. Mulţimea devastase mahalaua armenească. O prefigurare a ceea ce avea să se întâmple, şase ani mai târziu, pe o scară mult mai largă. Grozăvenia începuse însă de pe-acum.

Sute de morţi. Sau poate mii. Nenumărate case pârjolite, printre care şi cea a lui Nubar. El a avut însă timp să fugă, împreună cu nevasta — care avea prenumele, devenit atât de rar, de Arsinoe — cu fetiţa lor, în vârstă de zece ani şi cu fiul, de numai patru ani.

Unde să-şi găsească adăpost, dacă nu la prietenul său, singurul său prieten turc? A doua zi, au stat pitiţi cu toţii în spaţioasa casă Ketabdar. După încă o zi, deci pe 6 aprilie, pentru că se zvonise că a revenit liniştea, Nubar s-a încumetat să se repeadă spre casa lui, ca să vadă dacă nu cumva poate salva niscai cărţi şi fotografii. S-a înzestrat cu un aparat portabil, iar tatăl meu s-a hotărât să-l însoţească, având un echipament asemănător.

Străzile păreau, într-adevăr, paşnice. Distanţa care trebuia străbătută nu era decât de vreo câteva sute de metri, aşa că, pe drum, cei doi prieteni au avut prilejul să facă nişte fotografii.

Când să ajungă la casa lui Nubar, sau, mai bine zis, la ruinele ei fumegânde, s-a auzit un vacarm. La câteva străzi mai încolo, pe dreapta, mulţimea înainta agitând nişte ciomege şi, cu toate că era miezul zilei, nişte făclii. Fotografii noştri fac cale-ntoarsă, Nubar cu picioarele la spinare, iar tatăl meu păstrându-şi demnitatea sultănească. De ce să se zorească? Gloata era încă departe. Aşa că se opreşte; măsoară cu grijă, potriveşte cadrele; apoi face o fotografie cu răzvrătiţii din primele rânduri.

Îngrozit, Nubar începe să zbiere. Atunci tatăl meu se hotărăşte s-o ia la goană, strângându- şi aparatul la piept, ca pe un copil. Izbutesc să treacă vii şi nevătămaţi de grilajul grădinii.

Mulţimea e însă pe urmele lor. O mie de apucaţi tropăie în praf, zgâlţâind gardul. În câteva clipe vor fi înăuntru, ca să omoare, să jefuiască şi să pârjolească.

Poate că mai stau încă pe gânduri. Îndărătul grilajului se află o locuinţă somptuoasă care nu aparţine unui bogat neguţător armean, ci unui membru al familiei regale.

Cât se va mai prelungi şovăiala? Grilajele, zguduite din ce în ce mai tare, n-aveau oare să cedeze într-un târziu, risipind ultimele reţineri în rândul răsculaţilor?

Mulţimea, de altfel, îşi îndeseşte rândurile, iar răcnetele nu contenesc să sporească.

Atunci apare un detaşament al armatei. Un ofiţer, doar unul, şi încă foarte tânăr, însoţit de o mână de oameni. Însă apariţia

lor impresionează.

Călare, ţanţoş, cu o mantie de lână neagră buclată şi vânturându-şi sabia, comandantul schimbă câteva vorbe cu capii răsculaţilor, iar apoi îi face semn grădinarului să-l lase să intre.

Tatăl meu îl întâmpină ca pe un salvator, dar militarul n-are timp de amabilităţi. Cere, autoritar, să-i fie predat materialul fotografic care pricinuise debandada. Pentru că tatăl meu îl refuză, devine ameninţător: Dacă nu i se dă ascultare, îşi va retrage oamenii, declinându-şi orice răpundere.

„Aveţi idee cine sunt, îi spuse tatăl meu, ştiţi al cui nepot sunt?" „Da, îi răspunde ofiţerul, ştiu. Bunicul vostru a fost un nobil suveran care a avut o moarte oribilă. Cerul să-l aibă-n pază!"

În timp ce vorbea aşa, în ochii lui se citea însă mai multă înfumurare duşmănoasă decât milostenie.

A trebuit să se supună. Să predea întrega panoplie importată cu bani grei pentru activităţile Cercului Fotografic. Nu mai puţin de o duzină de aparate dintre cele mai perfecţionate... De-abia a izbutit să-l dosească pe cel pe care tocmai îl folosise, împingându-l cu piciorul sub o mobilă. Înăuntru se găsea imaginea care fusese cât pe ce să-l coste viaţa. Restul a fost luat de soldaţi. De la fereastra etajului întâi, Nubar, împreună cu tatăl meu, i-au văzut dând cu acele giuvaeruri de pământ, în faţa răzvrătiţilor, călcându-le demonstrativ în picioare, isprăvind ce mai era de distrus cu patul puştilor şi aruncând cu amândouă mâinile rămăşiţele peste gratii...

De-abia atunci, domolită, gloata s-a înduplecat să se risipească. Cei doi prieteni se uitau unul la altul, neîncrezători. Erau atât de trişti, încât de-abia simţeau uşurarea de a fi scăpat de moarte.

Vremurile bune apuseseră. Vremea Cercului se isprăvise. Nu vor mai îmbrăţişa niciodată ca înainte fotografia, ibovnica lor comună, neprihănita lor amantă europeană, pentru care tocmai îşi riscaseră amândoi viaţa. Tatăl meu avea să devină exclusiv colecţionar, ultima poză pe care a făcut-o fiind cea a răzvrătiţilor; Dimpotrivă, Nubar avea să ajungă fotograf profesionist. Dar nu la Adana. Nici nu se punea problema să-şi refacă locuinţa. Nu putea nici măcar suporta ideea de a ieşi pe străzile nesigure ale cartierului armenesc. Deşi se născuse în

acest oraş, viitorul nu putea sălăşlui între zidurile trecutului.

Mai rămăsese doar să aleagă locul exilului. Mulţi armeni fugiseră din Adana şi din alte localităţi de provincie, adunându-se în capitală, la Istanbul. „Să scapi din ghearele tigrului ca apoi să te adăposteşti taman în gura lui? Nici gând!" a spus Nubar.

El năzuia după America. Atât doar că, pentru o asemenea aventură, îi trebuiau mulţi bani, precum şi alte lucruri pregătitoare — stabilirea de legături, obţinerea actelor. Altfel spus, timp pierdut. Nubar era însă grăbit. Nu voia să rămână mai mult de câteva zile la prietenul său; era foarte hotărât să nu iasă din casă decât pentru a părăsi ţara.

Soluţia avea să i-o şoptească nevasta lui, Arsinoe. Fiind vorba despre ea, „şoptească" este cuvântul cel mai potrivit. Era cea mai timidă şi mai ştearsă persoană din lume, stătea mereu cu picioarele apropiate, cu mâinile împreunate şi cu ochii în pământ. Îmi închipui că şi-a cerut scuze şi că a făcut feţe-feţe, până să îndrăznească să se bage în ceea ce n-o privea deloc: viaţa ei. Avea un văr stabilit de câţiva ani în Muntele Liban. Din când în când, îi trimitea de-acolo scrisori de îmbărbătare. N-ar fi fost mai bine să se ducă acolo, pentru câtăva vreme, până la plecarea în America?

E drept că şi acolo era tot ţinut otoman. De o jumătate de veac încoace, Muntele avea însă un statut autonom, garantat şi supravegheat îndeaproape de Marile Puteri. Chiar dacă nu era refugiul ideal pentru armeni, reprezenta destinaţia cea mai puţin riscantă. Şi, oricum, cea mai puţin inaccesibilă. Preţ de două zile, Nubar a răsucit ideea pe toate părţile. Când s-a hotărât, şi-a înştiinţat prietenul pe dată.

„Prin urmare, i-ar fi zis tatăl meu, ai ales să mă părăseşti. Casa mea nu ţi se mai pare încăpătoare..." „Casa ta e încăpătoare, numai că ţara e prea străm tă." „Dacă ţara e prea străm tă pentru cel mai bun prieten al meu, de ce ar fi altfel pentru mine?"

Nubar n-avea dispoziţia cuvenită ca să-i explice cât de diferite puteau fi perspectivele pentru un dascăl armean şi pentru un prinţ turc. De altfel, tatăl meu nici nu aşteptase vreun răspuns. Plecase deja să se plimbe prin grădină, pe sub nuci, fumând cu nesaţ. Din când în când, Nubar se mai uita după el pe fereastră. După care a hotărât să i se alăture. Îl simţea descumpănit.

„Eşti cel mai drag prieten al meu, gazda cea mai mărinimoasă, cel pe care nu-l poţi părăsi fără strângere de inimă. Bagă-ţi în cap că nici tu, nici eu n-am dorit ca lucrurile să se întâmple aşa. Nici tu, nici eu nu le putem stăvili. Ar trebui...”

Gazda şi prietenul nu asculta. De vreun ceas încoace, îşi urzea propria hotărâre.

„Dacă aş veni cu tine?” „În Liban?” „Poate...” „Dacă ai veni... Dacă ai veni cu mine... Ţi-aş da...” „Ce mi-ai da?”

Cei doi prieteni şi-au regăsit deodată veselia şi prospeţimea. Precum şi gustul comun pentru duelurile spirituale. Acesta din urmă avea însă să-i poarte departe...

„Ce-aş putea să-ţi ofer?” s-a întrebat Nubar cu glas tare. „Ai pământuri, sate întregi, o reşedinţă princiară, în vreme ce din biata mea casă, atât de amărâtă, n-a mai rămas piatră pe piatră. Ţi-aş fi putut da cea mai preţioasă carte a mea, nu de alta, dar până şi celui care are totul, poţi să-i oferi o carte veche.

Ţi-aş fi putut da cele mai frumoase fotografii ale mele, cele mai izbutite, cele de care eram cel mai mândru.

Nu mai am însă nimic, totul a ars, cărţile, clişeele, mobilele, veşmintele, am pierdut totul. Nu mai am să-ţi ofer decât mâna fiicei mele!”

„Ne-am înţeles. Vin cu tine!”

Să fi fost oare serioşi în privinţa acestei promisiuni? Am mai degrabă impresia că, şi pentru unul şi pentru celălalt, lucrurile au purces ca un schimb de vorbe de duh. De care, apoi, niciunul n-a vrut să se dezică, de teamă să nu-l rănească pe celălalt.

Fata lui Nubar avea zece ani. Destul de înaltă pentru vârsta ei, se pare, dar slăbănoagă şi tuciurie, cu haine posace; mai degrabă o copiliţă deşirată decât un crâmpei de femeie. Se numea Cécile. Avea să se mărite cu prietenul tatălui ei cinci ani mai târziu. În 1914. Cu puţin înainte să vină vara. Cu puţin înainte să înceapă războiul. A urmat un praznic strălucitor, poate cea de pe urmă sărbătoare din istorie în care armenii şi turcii au cântat şi au dansat împreună. A fost de faţă, între mii de alţi oaspeţi, şi guvernatorul Muntelui, care se brodise să fie tocmai un armean, Ohannes Paşa. Vechi slujbaş otoman, a improvizat cu acest prilej un discurs despre fraternitatea regăsită dintre comunităţile Imperiului - „turci, armeni, arabi, greci şi evrei, cele cinci degete ale slăvitei mâini a sultanului” - care a fost răsplătit cu ropote de aplauze.

Deşi se afla în toiul petrecerii, Nubar nu izbutea să scape de frământări; însurăţelul era în schimb zglobiu ca un puşti lipsit de griji. „Hai, socrule mare, vino-ţi în fire şi treci lângă noi! Priveşte-i pe toţi oamenii ăştia din jurul tău care râd şi bat din palme... N-am întâlnit oare aici ce ne lipsea la Adana? Ce nevoie mai avem să emigrăm până în America aia a ta?” Într-adevăr, totul părea că merge cât se poate de bine.

În vederea căsătoriei, tatăl meu îşi ridicase în preajma Beirutului, în locul numit Colina cu pini, o somptuoasă reşedinţă din piatră nisipie, aidoma celei pe care o părăsise. Îşi cărase de la Adana mobilele de familie, bijuteriile mamei sale, vechile ustensile ale tatălui său, covoarele, cufere întregi cu titluri de proprietate şi firmane, precum şi, bineînţeles, toate fotografiile.

Pe peretele cel mare al salonului din noua casă Ketabdar se înstăpânise deja cea mai surprinzătoare imagine: cea a răzvrătiţilor, cu scăfârliile înfăşurate în turbane, cu feţele asudate sub lumina duşmănoasă a făcliilor; tatăl meu avea să păstreze sub ochi, toată viaţa, acest neobişnuit tablou de vânătoare. Ani la rând, oaspeţii aveau să vină, val după val, să iscodească îndeaproape aceste personaje, căutând în zadar vreun chip familiar. Iar tatăl meu avea să-i lase să bâjbâie o bună bucată de vreme, înainte să le spună: „Nu mai căutaţi, nu-i nici un chip cunoscut pe-acolo, e doar mulţimea, e destinul.”

Se punea mereu cu faţa spre gloată, spre deosebire de Nubar, care îi întorcea spatele şi care, de fiece dată când pătrundea în acea încăpere, îşi pleca invariabil ochii, păzindu-se s-o revadă.

Tatăl meu ar fi dorit ca, de-acum încolo, prietenul lui să locuiască la el. Nubar a preferat însă să-şi închirieze, în vecinătate, o casă mult mai modestă, care îi slujea şi de atelier.

Guvernatorul îl alesese ca fotograf oficial, aşa că, în câteva luni, negoţul lui a ajuns înfloritor. Întocmai grâului din vârf de munte, care se grăbeşte să crească ştiind că primăvara va fi scurtă.

În vara aceea a început războiul din nouă sute paisprezece. Pentru cei ce l-au trăit va rămâne mereu Marele Război. Cu toate astea, la noi nu erau nici tranşee, nici bălţi de sânge, nici

iperită[1]. Aveam să suferim mai puţin de pe urma luptelor decât de pe cea a foametei şi a molimelor. Sau a pribegiei, care va pustii satele. De-acum încolo, vreme îndelungată, vor exista pe Munte numeroase case fără dâră de fum.

În acest timp, la Adana, ca şi în întreaga Anatolie, începuseră masacrele. Ţinutul Levantului îşi trăia clipele cele mai mizerabile. Imperiul nostru agoniza batjocorit; printre ruinele sale creşteau sumedenie de ţări ca nişte stârpituri; fiecare îşi ruga Dumnezeul să pună capăt rugăciunilor celorlalte. Pe drumuri se scurgeau primele alaiuri de supravieţuitori.

Sunase ceasul morţii. Cu toate acestea, maică-mea era însărcinată. Nu cu mine, nu încă. Eu m-am născut după război, în nouă sute nouăsprezece.

Nu vorbesc adeseori despre mama mea. Asta pentru că am cunoscut-o foarte puţin. S-a prăpădit la naşterea fratelui meu mezin. Nu împlinisem încă patru ani.

Nu i-am păstrat decât o singură amintire. Venisem la ea în cameră, desculţ. Stătea în faţa oglinzii, în cămaşă de noapte. Mi-a luat mâna şi a aşezat-o pe pântecul ei rotunjit. Poate că voia să simt cum se mişca pruncul. Am privit-o fără să pricep, avea obrajii în lacrimi. Am întrebat-o dacă se simte rău. Şi-a şters ochii cu o batistă boţită şi apoi m-a smuls de la pământ, m-a luat în braţe şi m-a strâns îndelung la piept. Cu ochii închişi, îi simţeam mirosul cald. Aş fi vrut să nu mă mai lase niciodată jos...

De ce plângea? Să fi fost vreo durere? Vreo amărăciune femeiască? Vreo lungoare trecătoare? Până şi azi, îmi doresc să aflu!

Îmi mai stăruie în minte şi o altă imagine a ei, dar de aceasta sunt mai puţin sigur. Îmi văd mama lângă uşă, purtând o rochie albă, strânsă pe corp şi evazată în jurul gleznelor, cu o pălărie cu voaletă pe cap. Ca şi cum ar fi mers la o serbare de caritate. În privinţa asta, cum am mai spus, sunt însă şovăielnic. Probabil că, mai târziu, am zărit fotografia şi mi-am închipuit că am văzut scena. Mama avea ceva inert. Poziţia înţepenită, zâmbetul searbăd şi nici o vorbă. Nu pe mine mă privea.

Asta-i tot. Nici o altă amintire. Nici o imagine a suferinţelor sau a morţii sale. Fusesem cruţat de toate astea.

1 Din flamandul Yper, numele unui oraş belgian, denumeşte un gaz de luptă pe bază de sulfura de etil (n. trad.).

Totuşi, mult mai târziu, m-am întrebat în câteva rânduri dacă acceptase fără tulburări ca mâna să-i fie dată în felul acela, ca viitorul să-i fie pecetluit de nişte vorbe de duh... La urma urmei, poate că da. Aşa se obişnuia la vremea aceea. Taţii promiteau, fetele se ţineau de cuvânt. În anumite împrejurări, îndrăzneau să se opună dacă soţul care le fusese ales le părea dezgustător sau dacă erau îndrăgostite de altul. Uneori cu preţul vieţii. Fiind vorba de mama, nu-mi închipui că a suferit de pe urma alegerii altora. Soţul ei era un om mărinimos. Nu foarte lesne de suportat, pentru că făcea nazuri de copil unic şi princiar.

Dar nu era, în nici un caz, morocănos, brutal sau făţarnic. Suferea de fiecare dată când se vedea silit să duşmănească pe cineva. În plus, era un bărbat chipeş; mereu ferchezuit, un pic dandy - dacă nu chiar mai mult, aproape maniac atunci când era vorba de pălării, de gulerele lui tari, de tunsoarea mustăţii blonde, de cutele vestei sau de aromele parfumului său. Ca să ghicesc care au putut fi sentimentele mamei faţă de el, mă sprijin pe un indiciu de netăgăduit: propriii ei părinţi. Nubar şi bunicii din partea mamei au nutrit, de-a lungul întregii lor vieţi, o afecţiune constantă faţă de tatăl meu; era suficient să observi cu ce priviri îl mângâiau, cum se bucurau de toate bucuriile lui, cum îi nelinişteau toate neliniştile lui, cât erau de înduioşaţi de cusururile lui, ca să-ţi dai seama că nu fusese un soţ nepotrivit pentru fiica lor.

Cu toate acestea, mama n-a prea avut parte de bucurii în scurta ei viaţă. A dus trei sarcini, toate trei nenorocite; prima, în 1915. Nu ştiu dacă astăzi îşi poate închipui cineva ce însemna ca o armeancă să poarte în pântec, în acel an blestemat, odrasla unui turc otoman.

De bună seamă, soţul ei nu era orice turc otoman, purtarea lui era ireproşabilă, aşa cum era şi prietenia lui de nezdruncinat faţă de Nubar. Cine avea însă răgazul, pe-atunci, să urmărească purtarea celorlalţi? Cine s-ar fi străduit să le afle adevăratele credinţe?

În astfel de clipe, îţi erau atribuite cu uşurinţă opiniile seminţiei tale.

Aşa s-a întâmplat cu bătrânul guvernator armean care, deşi era atât de devotat Dinastiei noastre, a fost destituit pe nepusă masă. Tot aşa, dintr-o singură trăsătură de condei a fost abolit statutul special al Muntelui. Toţi aceşti oameni, toţi aceşti

armeni care se refugiaseră aici doar ca să scape de autorităţile otomane, se simţeau deodată prinşi în cursă.

Nubar a început din nou să viseze la emigrarea în America. Acum, însă, fata lui era soţie şi mamă şi nu se mai punea problema să plece fără ea şi fără mica ei familie. Tatăl meu nici nu voia să audă.

La început, ca să câştige timp, spunea că trebuia să aştepte ca nevasta lui să nască şi să iasă din lăuzie.

Apoi a pretextat că propria lui mamă, dată fiind starea în care se afla, nu va căpăta niciodată drept de intrare în Satele Unite, iar s-o părăsească nici nu intra în discuţie...

Nu acesta era motivul adevărat. În orice caz, nu singurul. Bunica mea n-ar fi fost prima zărghită care străbătea Atlanticul. Cred mai degrabă că tatăl meu, în ciuda relaţiilor reci pe care le întreţinea cu ilustra sa familie şi în ciuda dispreţului pe care-l afişa uneori, nu era nepăsător faţă de propria genealogie. Câtă vreme rămânea pe pământul Orientului, continua să fie prinţ, nepot de suveran, coborâtor din marii cuceritori. Fără măcar să aibă nevoie să se bată cu pumnii în piept. În America, ar fi devenit un pieton anonim. Iar asta n-ar fi putut să suporte în veci.

Când am vorbit ieri despre el, am lăsat probabil impresia că era revoltat şi împotriva titlurilor de nobleţe şi a plecăciunilor făcute neamului sau rangului său.

Într-un anume sens, chiar era... Dar nu pe de-a-ntregul. Nu vreau să spun că era incoerent, ci doar că avea propria lui coerenţă. Tuna şi fulgera adesea împotriva familiei sale otomane, pentru că îi reproşa că se dusese singură la pierzanie.

Prin urmare, ce prefera să scruteze? Trecutul sau viitorul? Greu de spus. La urma urmei, din ce este ţesut viitorul, dacă nu din nostalgiile noastre?

Să fie oare acea epocă, în care oamenii din toate spiţele trăiau împreună în Scările Levantului şi-şi amestecau graiurile, o relicvă a trecutului? Sau o prefigurare a viitorului? Cei care rămân fideli acestui vis sunt paseişti sau vizionari? N-aş fi în stare să răspund.

Dar tatăl meu în aşa ceva credea. Într-o lume de culoare sepia în care un turc şi un armean încă mai puteau să fie fraţi.

Dacă i-ar fi fost dată o astfel de lume, s-ar fi pus să implore Cerul ca nimic să nu o mai schimbe; pentru că ştia că acest

lucru e imposibil, s-a statornicit, întreaga viaţă, într-o nesfârşită frondă princiară. Dacă n-ar fi fost prinţ, n-ar fi ajuns revoluţionar. Se săturase de acea lume care mergea constant pe şinele ei, aşa că tot ceea ce deraia, dacă pot să mă exprim aşa, îl încânta — arta subversivă, revoltele corozive, invenţiile stridente, capriciile, extravaganţele; şi chiar nebunia. Atât doar că, uneori, ideile cele mai revoluţionare păreau să-i sprijine cele mai răzbătătoare instincte aristocratice.

Bunăoară, ca să nu dau decât un exemplu, a refuzat mereu să-şi dea copiii la şcoală. Dorea să urmăm acelaşi drum ca el: un preceptor şi dascăli la domiciliu. Când cineva îi atrăgea atenţia că asta nu se prea potrivea cu opiniile sale înaintate, se apăra cu vehemenţă, susţinând că oamenii se nasc revoltaţi şi că şcoala se străduie să facă din ei nişte fiinţe supuse, resemnate, lesne de domesticit. Viitorilor conducători revoluţionari nu le era îngăduit să urmeze o asemenea cale! Nu aveau voie să se lase înghiţiţi de turma informă! Dorea să le pună copiilor săi profesori pe care nici o şcoală nu i-ar fi acceptat. Dascălii sadea, spunea el, sunt cei care vă învaţă adevăruri diferite.

Cred că tatăl meu încerca, pe această cale, să repete tot ce fusese mai bun în tinereţile lui. Ar fi vrut să regăsească şi să ne transmită acea complicitate sufletească şi intelectuală pe care o trăise cu Nubar şi cu ceilalţi membri ai Cercului Fotografic. În parte, a şi reuşit; nu-mi era teamă de sosirea dascălilor în fiecare dimineaţă, îmi amintesc anumite discuţii şi chiar nişte mărturisiri; e posibil să se fi ivit, în relaţiile cu vreunul dintre ei, un strop de complicitate...

Aici se opresc însă similitudinile între cele două case Ketabdar, cea din Adana şi cea din împrejurimile Beirutului. Prima vieţuise în afara lumii, cu gardurile ferecate, frecventată doar de o mână de neîmblânziţi, în vreme ce a doua era, exact pe dos, un stup în plin soare. Salon deschis, braţe deschise, masă deschisă atât oaspeţilor de o zi, cât şi celor de-ai casei - pictori neînţeleşi şi tinere poete, scriitori egipteni aflaţi în trecere, orientalişti de toate soiurile; un zumzet necontenit...

Pentru copilul care eram, putea fi o sărbătoare continuă. Dar a fost mai degrabă o caznă, ba chiar, aş îndrăzni să spun, o pacoste fără leac! Eram tot timpul invadaţi, de dimineaţa până seara. De către nişte personaje uneori uimitoare, amuzante sau erudite, dar cel mai adesea de către nişte mărunţi linge-blide,

pisălogi sau chiar escroci pe care îi atrăgea averea tatălui meu, fuga lui necumpătată după noutate şi totala sa lipsă de discernământ...

Bucuriile copilăriei mi le-am găsit altundeva. În rarele, prea rarele mele escapade departe de casa părintească.

Cele mai frumoase amintiri din acea perioadă? În vacanţele de vară, am mers trei ani la rând, împreună cu bunicii din partea mamei, într-un sat din vârful muntelui, nu departe de acel loc de basm numit de localnici *Canat-Bakich*, ceea ce înseamnă Canalul lui Bachus. În fiecare zi, imediat după deşteptare, eu şi bunicul urcam pe jos către creste. Având la îndemână doar nişte bastoane pentru mers şi ceva merinde ca să ne astâmpărăm foamea — fructe şi sandviciuri.

După două ore de urcuş, ajungeam la cabana unor păstori de capre, despre care se zicea că fusese construită pe timpul romanilor, dar care nu păstra nici o urmă a splendorii antice; avea o uşă atât de scundă încât până şi eu, la doar zece ani, trebuia să mă aplec ca să intru. Înăuntru, miros de căpriţe şi un scaun cu picioarele bălăbănindu-se şi fundul spart.

Pentru mine era un palat, un întreg regat. Abia ajuns, mă instalam înăuntru, în vreme ce bunicul se aşeza afară pe o piatră mai răsărită, sprijinit cu amândouă mâinile în baston. Mă lăsa în voia viselor. Doamne, cât eram de fericit, pluteam în nori, eram stăpânul lumii şi simţeam în pântece toate desfătările dogorite ale universului.

Când se încheia vara şi mă scoboram pe pământ, fericirea îmi rămânea acolo sus, cocoţată în acea cabană.

Mă culcam apoi, noapte de noapte, în casa noastră spaţioasă, sub pături brodate, înconjurat de tapiserii, de săbii şlefuite, de ibrice otomane, dar nu visam decât la acel adăpost de păstori. De altfel, până şi astăzi, aflat pe celălalt versant al vieţii, când se întâmplă să-mi întâlnesc în vis tărâmul copilăriei, ceea ce văd este acea cabană.

M-am dus deci acolo trei veri la rând. Aveam zece ani, unsprezece ani, doisprezece ani. Apoi vraja s-a destrămat. Bunicul avusese nişte probleme de sănătate Şi urcuşurile prea lungi îi fuseseră interzise. Îmi părea totuşi în putere, cu părul lui ca tăciunele şi mustaţa ţepoasă, şi mai neagră încă, fără nici cel mai mic fir coliliu. Că o voiam sau nu, era un unchiaş, iar copilăriile noastre nu i se mai potriveau. A trebuit să schimbăm

locurile şederilor noastre văratice. Le-am înlocuit cu hoteluri frumoase, cu piscine, cu serate dansante, dar mi-am pierdut regatul copilăriei.

Nu, tatăl nostru nu era niciodată cu noi în timpul vacanţei. Vacanţă tocmai asta însemna: să nu fim lângă el... Plecam, cu inima din ce în ce mai zglobie, pe măsură ce ne îndepărtam de casă. El rămânea; dispreţuia această „transhumanţă" şi cohortele de orăşeni care, la dată fixă, fugeau de căldura zonelor litorale, ducându-se la munte.

De fapt, poate că avea dreptate. Pe măsură ce înaintam în vârstă, începeam să-i dau din ce în ce mai multă dreptate tatălui meu şi asta, bănuiesc, ni se întâmplă tuturor. Propriile mele hachiţe prindeau să semene cu ale lui. Prin atavism sau din remuşcare.

Într-o singură privinţă o să-i port mereu pică — şi e exact ceea ce mă împingea să fug întotdeauna de el: dorinţa lui de a face din mine un mare revoluţionar.

Nu era doar o ambiţie stupidă, cum atâţia alţi părinţi nutresc pentru odraslele lor. Era o obsesie. Care, astăzi, poate stârni zâmbete, dar care, în copilărie şi în adolescenţă a izbutit arareori să-mi smulgă vreun surâs. O obsesie care m-a urmărit şi mai târziu, la vârsta maturităţii, ca un blestem.

Vedeţi dumneavoastră, tatăl meu era exemplul perfect a ceea ce îndeobşte se cheamă despot luminat. Luminat, pentru că voia să ne ofere o educaţie de oameni liberi. Luminat, pentru că îi acorda fiicei sale aceeaşi educaţie ca şi fiilor săi. Luminat, de asemenea, pentru că era pasionat de ştiinţele contemporane şi de arte. Cu toate astea, despot. Despot până şi în felul în care-şi exprima ideile, cu voce tare, hotărâtă, definitivă. Despot, mai ales, în privinţa exigenţelor faţă de noi şi de viitorul nostru; convins fiind că nutrea o ambiţie nobilă, nu se mai întreba dacă vlăstarele lui aveau dorinţa sau putinţa de a i se conforma.

La început, presiunea se exercita asupra tuturor celor trei copii în mod egal, sau aproape. Încet-încet, însă, sora şi fratele meu au reuşit să scape, lăsându-mă să îndur singur, toată viaţa, povara istovitoare a grandioasei idei fixe paterne.

Atunci când s-a prăpădit mama, în septembrie nouă sute douăzeci şi doi, ca urmare a celei de-a treia naşteri, sora mea n-avea mai mult de şapte ani. Devenise însă de îndată doamna casei, aşa că mi-a explicat, cu ochii zvântaţi, că mama plecase

într-o lungă călătorie şi, ca nu cumva s-o mâhnesc, acolo în ţara îndepărtată în care se afla, va trebui să dorm liniştit.

Cred că, după aceea, s-a repezit în pat şi şi-a vărsat toate lacrimile din suflet.

Dintre noi trei, doar ea a izbutit, încă din pruncie, să-şi cucerească locul cuvenit. Ai fi zis că, pentru ea, tata reprezenta un acoperiş, în vreme ce pentru mine era un tavan. Aceleaşi vorbe, aceleaşi inflexiuni ale vocii paterne care aveau darul s-o liniştească şi să-i dea încredere, pe mine mă sufocau sau mă buimăceau.

Mai am încă în faţa ochilor o scenă care probabil s-a repetat, aidoma, de mii de ori.

Dimineaţa, când se trezea, tata nu apărea — nici măcar în faţa mea — înainte să se fi ras, pieptănat, îmbrăcat, parfumat, gata să iasă în lume. Începea prin a-şi primi bărbierul; apoi, ferchezuit, crăpa uşa şi o chema pe soră-mea „să stea oglindă”. Adică se aşeza în faţa ei, ţeapăn şi tăcut, ca în dreptul oglinzii.

Iar ea îl inspecta. Refăcea un nod, alunga un fir de praf, cerceta îndeaproape întunecimea unei pete. De-a lungul întregii operaţii, afişa o expresie sceptică, iar atunci când, la sfârşit, îşi dădea avizul clătinând din cap, o făcea fără complezenţă. El însuşi părea să aştepte verdictul cu neîncredere.

Odată împlinit ritualul, părăsea camera; cei dintâi paşi erau şovăielnici, apoi îşi recăpăta călcătura hotărâtă. Până în salon, unde îl aştepta cafeaua.

Am zis adineaori „să iasă în lume”; nu era decât o vorbă. Expresia exactă trebuia să fie „să şadă”. Tata ieşea arareori. De obicei, după ce se trezea, doar se apleca pe o fereastră deschisă, undeva la etaj, trăgea în piept aerul dimineţii, îşi plimba privirea peste mare, peste oraş şi peste pini, în grabă, de parcă ar fi vrut să verifice dacă se mai aflau acolo.

Cobora apoi treptele şi se ducea să ia loc în salon. Primii oaspeţi n-aveau să întârzie. Uneori îl aşteptau deja acolo.

Cred că pe vremea când trăia, mama era cea care „stătea oglindă” dimineaţa. Pentru că o înlocuise în acest ritual, sora mea căpătase asupra tatălui meu un ascendent la care eu nici nu îndrăzneam să visez. Aşa încât el nu s-a mai străduit să-i impună ceva.

Ca şi ea, mezinul avea să scape de sub autoritatea paternă. Dar într-un cu totul alt chip, mult mai viclean.

Avea să recurgă la toate mijloacele ca să-l descurajeze pe tata şi să-l facă să renunţe la dorinţa de a-l propulsa în sus. Era convins că tata îl ura încă de la naştere, pentru că pricinuise moartea mamei noastre. Tata n-ar fi putut nutri cu bună ştiinţă o atitudine atât de mărginită. Atunci însă când un copil simte încă de la naştere că nu este iubit, nu se înşală niciodată pe de-a-ntregul.

Între fratele meu şi noi — prin noi, înţeleg toată familia — a apărut încă de timpuriu o deosebire. Toţi eram subţiratici, mlădii, cu o tendinţă înnăscută spre prestanţă şi distincţie. Toţi; tata care era destul de zvelt, cu excepţia inevitabilului burdihan al bărbaţilor prosperi de o anumită vârstă; mama, pe vremuri; Nubar; cele două bunici; soră-mea şi cu mine; cu toţii cam pe acelaşi calapod. Aveam pur şi simplu un aer de familie. Cu excepţia mezinului. A fost obez încă de mic şi aşa a rămas. A băgat mereu în el ca un porc.

Cred că nu i-am pomenit încă prenumele: Salem.

Acesta era, de altfel, motivul principal al pizmei sale. În sine, un prenume ca oricare altul. Ba chiar era singurul frecvent întâlnit dintre cele trei prenume ale noastre.

Pe-al meu nu-l poartă nimeni în lume. Nici măcar după cincizeci şi şapte de ani n-am izbutit să mă obişnuiesc cu el. Când mă recomand, am tendinţa să-l evit.

Ieri, când ne-am întâlnit, am zis doar „Ketabdar”, nu-i aşa? N-o să ghiciţi niciodată cu ce prenume m-a... blagoslovit tata: Ossyan! Da, Ossyan! „Nesupunere”, „Revoltă”, „Zurbalâc”. A mai pomenit cineva ca un tată să-şi cheme fiul „Nesupunere”? Pe când mă aflam în Franţa, îl pronunţam în grabă mare, iar lumea, în replică, bălmăjea ceva despre un oarecare bard scoţian. Decât să trebuiască să le desluşesc capriciile tatălui meu, preferam să dau din cap, cu laşitate.

Să trecem. Voiam doar să spun că prenumele meu era unul dintre cele mai împovărătoare cu putinţă; şi că acela al surorii mele — Iffett, precum al bunicii — era la fel de rar în Beirut; cei mai mulţi auzeau „Yvette”.

E drept că, între cele două războaie, ţara se afla sub tutelă franceză... De fapt, tocmai fusese pusă sub administraţie franceză, după patru veacuri de stăpânire otomană.

Deodată, nimeni nu mai voia să audă turceşte!

În ultimă instanţă, pentru noi, care aparţineam, orice s-ar

spune, neamului otoman, nu era poate cel mai prielnic moment să ne stabilim în Liban. Ce să mai vorbim, noi n-am avut de ales, Istoria a ales pentru noi. Nu vreau să par nedrept şi nici nerecunoscător.

Chiar dacă oamenii din Beirut preferau să vorbească franţuzeşte şi să uite turca, nici măcar o singură dată nu ne-au dat sentimentul că suntem nedoriţi. Dimpotrivă, păreau amuzaţi şi mândri, în acelaşi timp, că „stăpânitorul" de ieri se întorsese să locuiască printre ei în calitate de oaspete. Întotdeauna am fost tratat, de către toată lumea, de către apropiaţi şi străini, ca un soi de mic prinţ. N-am fost nicicând silit să-mi ascund originile, altfel decât din pudoare sau din teama de-a nu ieşi în evidenţă...

Vorbeam însă despre altceva... Ah, da, despre prenumele fratelui meu, Salem. Ziceam că era mult mai întrebuinţat decât al meu. Ba era chiar un prenume răspândit şi care suna bine. Atât doar că, după cum ştiţi, înseamnă „teafăr", sau ceva în genul ăsta, ceea ce, unui băiat a cărui mamă a murit aducându-l pe lume, îi amintea o împrejurare dureroasă.

Fratele meu credea că i s-a pus acest nume ca să ţină minte toată viaţa că îi supravieţuise mamei şi, poate, chiar ca să fie pedepsit pentru că o „ucisese"...

Intenţia tatălui meu nu fusese asta. Nici gând! Voia doar să celebreze, prin acest prenume, singurul eveniment fericit din timpul unei naşteri tragice, adică faptul că măcar copilul reuşise să scape teafăr. Acestea fiind zise, e un obicei foarte prost să împopoţonezi copiii cu prenume care exprimă opiniile, entuziasmele sau îndeletnicirile de moment ale părinţilor; cred că sunteţi de acord că un prenume trebuie să fie o pagină dintre cele mai imaculate, astfel încât purtătorul lui să poată scrie pe ea, de-a lungul întregii vieţi, doar ceea ce va fi în stare să scrie. Să-i dai un asemenea nume fratelui meu era o idee cât se poate de nelalocul ei. Dar, cu siguranţă, nu conţinea vreo intenţie punitivă sau denigratoare. De altfel, tata nutrea iniţial aceleaşi ambiţii exagerate pentru Salem ca şi pentru mine...

Fratele meu avea să facă tot posibilul ca să se sustragă. Îşi nesocotea studiile, se purta ca o secătură cu profesorii — majoritatea nişte oameni minunaţi, de altfel. Şi, cum am mai spus, se răzbuna îndopându-se cu mâncare. Ba a făcut şi mai gogonate.

La doisprezece ani, bunăoară, a şterpelit două superbe manuscrise împodobite cu miniaturi din secolul al XVII-lea, pe care le-a vândut unor neguţători de ocazie, făcând în aşa fel încât cel acuzat să fie băiatul grădinarului.

Când a descoperit adevărul, tata s-a simţit înjosit; şi, pentru întâia oară în viaţă, şi-a bătut unul dintre copii, cu sălbăticie, rănindu-l până la sânge cu paftaua curelei.

Şi-a jurat chiar să-l alunge din casă şi să-i cedeze camera sa fiului grădinarului, în chip de despăgubire.

Băiatul dimpreună cu părinţii săi l-au refuzat însă cu prudenţă. În cele din urmă, decât să- l gonească din casă, tata a preferat să-l alunge pe mezin din visele de viitor pe care i le hărăzise. Credea că, astfel, avea să-l pedepsească. Nu a făcut altceva decât să-l elibereze.

Din păcate, eu nu am avut aceeaşi soartă. De-acum înainte, visele tatei aveau să zăbovească doar pe umerii mei. Ce mai vise! Dacă ar fi să le schiţez cea mai potrivită caricatură, aş spune că descriau o lume populată doar de oameni curtenitori şi mărinimoşi, îmbrăcaţi la patru ace, care ar saluta doamnele cu adânci temenele, care nu ar da două parale pe diferenţele de rasă, de limbă şi de credinţă, şi care ar fi pasionaţi, precum nişte copii, de fotografie, aviaţie, radiofonie şi cinematograf.

Vă rog să luaţi vorbele mele ca pe un soi de râs nervos. Sau ca pe un rânjet stingherit. Fiindcă la această lume la care a visat, la acest secol al XX-lea care ar fi continuat secolul al XIX-lea în ceea ce avea mai nobil, am visat şi eu. Dacă mi-aş fi păstrat şi azi curajul să visez, probabil că încă aş năzui la asta. Din punctul ăsta de vedere, semănăm — scuzaţi-mi platitudinea — ca un tată cu fiul său. Începetam să fiu ca el atunci când începea să spună că, spre a se deştepta şi a fi călăuzită, lumea avea nevoie de câţiva oameni de excepţie, de nişte revoluţionari care să fie cu picioarele proptite în Orient şi cu privirile aţintite spre Occident.

El însă stătea cu privirea aţintită spre mine. Ar fi trebuit să pricep că omul providenţial, cel de la care se aşteptau miracole, eram eu. Uneori tăbărau pe mine amândoi, el şi Nubar. Doi bătrâni naivi, doi inocenţi nevindecabili. Fiule, vei deveni un mare revoluţionar! Vei schimba lumea, fiule!

Când mă priveau, îmi venea s-o iau la goană. Să-mi schimb numele, să schimb orizontul. Cum să le explic oare că tandreţea

lor faţă de mine, încrederea lor ieşită din comun, veneraţia lor prematură mă speriau şi mă paralizau? Cum să le explic că s-ar fi putut să am alte proiecte de viitor? Care, vă asigur, nu erau cu nimic mai prejos decât ale lor. Şi eu voiam să schimb lumea, dar în felul meu. În vreme ce tata se încăpăţâna să mă pună să citesc vieţile marilor cuceritori şi revoluţionari, de la Alexandru cel Mare şi Cezar la Napoleon, Sun Yat-sen şi Lenin, fără să-l uităm pe străbunul nostru, Soliman Magnificul, eroii mei personali se numeau Pasteur, Freud, Pavlov şi, mai ales, Charcot...

Ceea ce, de altfel, continua preocupările bunicului meu pe linie paternă, care, nu-i aşa, era medic şi chiar neurolog, precum Charcot, pe care mi s-a spus că îl şi întâlnise cândva, în timpul unei şederi în Elveţia.

De-a lungul întregii mele copilării, prezenţa în casă a unei bunici demente mi-a ascuţit, cu siguranţă, interesul pentru psihiatrie şi neurologie. Aş spune că mă hotărâsem încă de pe la vârsta de doisprezece ani. Era un soi de legământ cu mine însumi, pe care îl reînnoiam, noapte de noapte, în întunericul camerei mele: voi deveni medic! Şi de fiecare dată când tata îmi vorbea despre ambiţiile lui legate de mine, tăceam mâlc, ascunzându-mi adevăratele sentimente, în vreme ce în sinea mea îmi repetam cu năduf: o să devin medic! N-o să ajung nici cuceritor, nici căpetenie revoluţionară, o să devin medic! Singura îndoială din sufletul meu privea ţelul final al ştiinţei pe care aveam de gând să mi-o însuşesc.

Uneori mă imaginam practician sau chiar filantrop plin de abnegaţie, în miezul junglei, precum doctorul Schweitzer, alteori, dimpotrivă, cercetător, făcând experienţe de laborator, aplecat deasupra microscopului.

La început, n-am suflat nimănui o vorbă. N-aş putea preciza cât a rămas tăinuit în mine acest secret. Mi se pare, însă, că doar după vreo doi-trei ani am ajuns să-i destăinui câte ceva surorii mele. Puteam să am încredere că nu mă va trăda şi că mă va sprijini. „De-un lucru poţi să fii sigur, mi-a zis ea. Când va sosi clipa, n-o să faci nimic altceva decât ceea ce ai hotărât să faci. Nu te întreba cum o să-l convingi pe tata, întreabă-te mai degrabă ce vrei şi convinge-te că exact asta vrei. Când va fi cazul, o să am eu grijă de tata.”

Şi chiar a avut. În primul rând, trebuia să-l convingă că era

necesar să mă înscrie, pe spaţiul ultimilor doi ani de şcoală, la o instituţie capabilă să-mi elibereze diplome recunoscute. N-a reuşit de îndată, dar pentru că Nubar i-a sprijinit demersul, tata a sfârşit prin a ceda. De altfel, asta avea să-i prilejuiască o serioasă mângâiere: datorită cunoştinţelor pe care le dobândisem de la dascălii mei, încă din primele zile de şcoală aveam să zburd, mult deasupra nivelului colegilor mei de clasă; limbile străine, literatura, retorica, ştiinţele, istoria... Stăpâneam toate materiile cu o uşurinţă care părea să confirme temeinicia principiilor fistichii ale tatei. Datorită lui, căpătasem o educaţie excepţională; păcat că am folosit-o cu atâta stângăcie!

Pentru prima şi cea de-a doua parte a bacalaureatului aveam să obţin, fără să fi fost nevoie să trudesc mai mult decât alţii, cea mai bună medie din ţară. Era în anii treizeci şi şase şi treizeci şi şapte. Numele meu se lăfăia pe prima pagină a ziarelor. Tata se simţea biruitor. Fiul său ţopăia „deja” în fruntea plutonului!

În schimb, eu, chiar dacă aceste rezultate mă îmboldeau să-mi duc studiile la bun sfârşit, eram mai hotărât ca niciodată să le urmez departe de casă, departe de apăsătoarele pretenţii paterne. Mă gândeam din ce în ce mai mult la Montpellier, oraş a cărui facultate de medicină era dintre cele mai faimoase.

Şi de data asta, sora mea „avea să aibă grijă” de tata. Avea s-o facă cu dibăcie. Argumentul ei: medicina este calea ideală pentru cel ce vrea să-i schimbe pe oameni; capeţi repede o imagine de savant, de înţelept, de binefăcător, ba chiar de salvator, iar oamenii sunt gata să se dea pe mâna ta în orice privinţă; când vine sorocul, te poţi preschimba, firesc, în conducător.

Prin urmare, să fie oare studiul medicinei cea mai meşteşugită cale de a împlini viitorul ce mi-l hărăzea? Tatălui meu nu i-a displăcut ideea. Aşa încât, cu binecuvântarea sa, m-am îmbarcat la sfârşitul lui iulie pe pachebotul *Champollion*. Cu destinaţia Marsilia.

Nici n-au apucat bine să dispară ultimele clădiri din portul Beirutului, că m-am şi tolănit într-un şezlong, stors de vlagă, uşurat, slobod. Tata putea să creadă mult şi bine că mă duc să-mi pregătesc cu viclenie destinul de căpetenie revoluţionară. Eu n-aveam decât un singur gând: să studiez şi iar să studiez. Dar şi să mă destind, desigur, din când în când.

Numai să nu-mi mai vorbească nimeni de revoluţie, de luptă, de renaşterea Orientului şi nici de zorii luminoşi ai zilei de mâine! Mi-am jurat chiar să nu mai citesc ziarele.

Joi seara

N-am vrut să întrerup povestea lui Ossyan cu propriile mele amintiri. Cu toate acestea, pe măsură ce vorbea, anumite imagini nu-mi dădeau pace.

Îi ştiam casa din piatră gălbuie ridicată pe Colina Pinilor. Nu pătrunsesem niciodată înăuntru, dar trecusem în fiecare zi cu maşina prin faţa gardului ei împrejmuitor, în drum spre şcoală. O văd şi acum, nu semăna cu niciuna din vecinătate; nici modernă, nici muntenească, nici otomană - un ghiveci de stiluri. Cu toate acestea, ansamblul era mai degrabă armonios, după cât pot să apreciez azi. Mai văd şi grilajul, îndeobşte zăvorât, dar care se deschidea uneori ca să facă loc unui automobil DeSoto negru cu alb. Precum şi o grădină cu iarbă tunsă în care nu se juca nici un copil.

Amintirile mele ajungeau până la jumătatea anilor cincizeci, epoca despre care Ossyan tocmai îmi vorbise fiind deja îndepărtată. Mi s-a întâmplat să citesc însă prin reviste uitate, prin vechi cataloage de artă, sau să aud în discuţiile celor din jurul meu numele casei Ketabdar. Dăinuise în amintiri ca un loc de seamă al vieţii artistice a Levantului dintre cele două războaie.

Acolo aveau loc vernisaje, concerte, seri de poezie; bănuiesc că şi expoziţii de fotografie. Interlocutorul meu n-a prea pomenit despre asta.

De bună seamă, toată această forfotă nu-i ocupa decât un spaţiu redus din memorie. Zgomotele îl asurzeau, iar luminile îl orbeau. Se închidea în sine şi visa să călătorească.

Prima noastră întâlnire s-a întins pe cinci ceasuri întregi. Uneori a sunat ca o conversaţie, ca un dialog în toată regula, deşi nu am prea consemnat propriile mele intervenţii; cel mai adesea însă îmi dicta, iar eu nu făceam decât să transcriu un text pe care şi-l redactase deja în cap. Am luat apoi, la barul hotelului, un prânz uşor, după care a urcat în cameră să-şi facă siesta.

Credeam că se va simţi vlăguit şi că avea să-mi dea întâlnire de-abia a doua zi. Mi-a propus, dimpotrivă, să ne revedem în aceeaşi seară, începând cu ora şase.

Pentru că, în Occident, îmi pierdusem obiceiul de a-mi face

siesta, m-am dus într-o cafenea să-mi orânduiesc notiţele. M-am întors apoi la ora convenită şi i-am bătut la uşă.

Era îmbrăcat şi străbătea camera în lung şi-n lat aşteptându-mă. Îşi pregătise deja primele fraze.

În Franţa puteam în sfârşit să-mi urmez propriile vise. Să mănânc la masa mea. Nu e doar o figură de stil. Îmi amintesc când am luat prima oară loc pe terasa unui bistrou, sub o copertină. Se-ntâmpla la Marsilia, la scurtă vreme după sosirea vaporului, chiar înainte să iau trenul spre Montpellier. Era o masă mică, din lemn masiv, care păstra nişte scrijelituri de briceag. Ce fericire! Fericirea de a fi departe de casă!

Fericirea de a nu mai şedea la masa părintească!

Fără oaspeţi căutând să strălucească prin limbariţă sau prin cultură. Fără umbra tatei, fără privirea care îmi pătrundea în privire, în farfurie şi în gânduri.

N-am avut o copilărie nefericită, cu siguranţă. Am fost răsfăţat şi ferit de nevoi. Dar aşezat mereu sub povara unei priviri. O privire plină de dragoste şi de speranţă. Dar şi de exigenţă. Apăsătoare. Istovitoare.

Aveam în acea zi la Marsilia, în prima zi pe pământul Franţei, senzaţia că zbor. Au trecut atunci pe lângă mine, prin faţa terasei, trei fete. Purtau nişte rochii largi şi, pe cap, canotiere. De parcă ar fi fugit de la o serbare sau ar fi coborât dintr-un tablou. Râdeau.

Deşi nu mi-au aruncat vreo privire, mi se părea că se deghizaseră şi că se dădeau în stambă pentru mine.

Mi-am spus, plin de încredere, că aveam să cunosc în curând o femeie. Mai frumoasă decât cele trei, mai frumoasă decât oricare. O să ne iubim şi o să stăm înlănţuiţi ore în şir. O să ne plimbăm pe plajă ţinându-ne de mână. Apoi, când aveam să mă sui pe vapor, după încheierea studiilor, ea avea să stea strâns agăţată de braţul meu, iar eu, cu capul plecat spre ea, aveam să-i adulmec uşor decolteul.

Cine ar fi bănuit că aveam să plec din Franţa peste opt ani, pe acelaşi vapor, fără diplomă de doctor, dar încins cu aureola unui sfânt răzvrătit... Acesta era visul tatei, nu al meu!

La Montpellier, în compania studenţilor la medicină, aveam să capăt repede o reputaţie de „tocilar”. Nu munceam mai mult decât alţii, dar o făceam cu spor. Primii mei dascăli mă

învăţaseră ce-nseamnă rigoarea. Mă învăţaseră să nu mă mulţumesc să pricep doar pe jumătate.

Oricât timp mi-ar fi luat, numai să pricep şi să asimilez. Aveam, de altfel, o memorie fără cusur. Pe care, de asemenea, o datoram în bună parte dascălilor mei dintâi.

Nu istorisesc toate astea ca să mă laud. La urma urmei, la ce mi-a slujit să fiu un student strălucit, câtă vreme nu am ajuns niciodată doctor? Amintesc aceste lucruri doar ca să explic cum mi-am câştigat, încă de la sosire, o oarecare stimă. Eram străinul minune, cel mai tânăr dintre învăţăcei şi cu cele mai bune note.

Afabil, zâmbitor, timid cu măsură. Un bun tovarăş, ce să mai vorbim... Fericit nevoie mare în această lume nouă unde, la drept vorbind, nimic nu mă uluia, dar unde cunoşteam o mulţime de mărunte mirări.

Despre ce discutam între noi? Cel mai adesea, despre cursuri, profesori, elevi, despre proiectele noastre de vacanţă. Vorbeam evident şi despre fete, mai ales că de obicei ne adunam între băieţi. Deveneam pe dată tăcut şi niţeluş surprins. Ce-aş fi avut de spus? Ceilalţi îşi povesteau aventurile, reale sau inventate; mie nu-mi rămăseseră decât visele şi obişnuitele pofte ale vârstei. Îi ascultam, râdeam împreună cu ei şi mă îmbujoram uneori, atunci când evocau stăruitor trupurile femeilor.

Nu interveneam nici atunci când tovarăşii mei pomeneau de „situaţie”. Ţâşneau atunci tot soiul de nume, dintre care cea mai mare parte nu-mi erau necunoscute. Daladier, Chautemps, Blum, Maginot, Siegfried, Franco, Azana, Stalin, Chamberlain, Schuschnigg, Hitler, Horthy, Benes, Zogu, Mussolini... Auzisem câte ceva despre toţi aceştia, dar eram convins că ştiu mai puţin decât ceilalţi. Erau atât de siguri pe ei! Eu, străinul, nou-venitul, mă mulţumeam să trag cu urechea. Atent uneori, alteori purtat de vise, în funcţie de intensitatea evenimentelor şi de urzeala discursurilor. Tensiunea creştea, apoi se domolea, în ton cu conferinţele internaţionale, cu declaraţiile înflăcărate şi, mai ales, cu mişcările de trupe.

Evident că nu eram nepăsător, cum aş fi putut fi?

Ştiam, de altfel, mai multe lucruri decât îi lăsam pe colegii mei să înţeleagă. Ei aveau însă un fel numai al lor de a discuta şi se mai aflau şi la ei acasă... În plus, căpătasem obişnuinţa să

ascult în tăcere. La masa părintească, am fost mereu înconjurat de oameni mai în vârstă, mai bine informaţi sau mai stăpâni pe ei decât mine. Atunci când aveam o părere despre ceea ce spuneau, mi-o formulam în minte. Mi-era groază, de altfel, când tata mă întreba netam-nesam: „Tu ce crezi, Ossyan?” Atunci, ca prin blestem, nu mai credeam nimic, mi se întuneca mintea, cuvintele nu se mai legau şi bălmăjeam o platitudine. Iar mesenii îşi reluau discuţia.

La Montpellier aveam însă un domeniu al meu, unde colegii mă ascultau şi unde îmi cucerisem o oarecare consideraţie. Când vorbeam de studii, adică despre ceea ce constituia, la urma urmei, temelia preocupărilor noastre, opinia mea atârna cel mai greu.

Chiar dacă erau mai în vârstă, ceilalţi o respectau.

Când e vorba de biologie sau de chimie, diferenţele între străini şi localnici se şterg...

Am avut oare de suferit pentru că eram străin? La drept vorbind, nu. Dacă v-am lăsat această impresie, înseamnă că m-am exprimat greşit. A fi străin a fost o realitate a existenţei mele de care nu puteam să nu ţin seama. După cum nu puteam să ignor faptul că eram bărbat, şi nu femeie, sau că aveam douăzeci de ani, iar nu zece sau şaizeci. Lucrul în sine nu era o pacoste. Însemna că sunt nevoit să fac şi să rostesc anumite lucruri, iar nu altele. Aveam rădăcinile mele, istoria mea, vorbeam anumite limbi, aveam secretele mele, numeroase motive de mândrie, poate chiar şi farmec personal... Nu, nu mă stânjenea faptul că eram străin şi eram chiar fericit că nu mă aflu acasă.

Ţinuturile de-acasă îmi lipseau uneori, cu siguranţă. Dar nu şi casa părintească. Nu eram zorit să mă întorc. În cea dintâi vară, stabilisem să vin acasă şi să petrec acolo o lună sau două. Atât doar că, în preajma vacanţei, i-am scris tatei că preferam să vizitez Marocul şi Algeria. Aveam o dorinţă nestăvilită să vizitez aceste tărâmuri pe care le simţeam atât de aproape de suflet, dar pe care le cunoşteam doar din cărţi şi din poze... Până la urmă n-am ajuns nici acolo.

Nişte probleme de sănătate m-au silit să rămân ţintuit toată vara în cameră.

Nişte probleme cu adevărat ciudate. Aveam accese de tuse, iar noaptea, uneori, respiram anevoie. Doctorii nu pricepeau de

ce. Uneori ziceau că e astm, alteori tuberculoză. Nu le venea să creadă că niciuna dintre metehnele astea nu mă încercase înainte de sosirea în Franţa. Ba chiar s-au întrebat, o dată, dacă nu cumva mă prefăceam.

Ei bine, nu mă prefăceam. Dar deloc, o să pricepeţi mai încolo pe-ndelete... Daţi-mi voie, mai întâi, să-mi rânduiesc în minte epoca. Pe scurt: München, septembrie treizeci şi opt, războiul se îndepărtează. Praga, treizeci şi nouă, martie, războiul e lângă noi. Toată lumea e la curent şi majoritatea tinerilor de lângă mine se-ntrec în râvnă ca să-şi ridice în slăvi armata şi să-şi ia peste picior duşmanul. Cine nu făcea aşa pica mesa. Nu se cădea să spui altceva.

Dar dacă mi s-ar fi năzărit să spun altceva? Ca s-o spun pe-a dreaptă, nu. Nu atunci. Mărturisesc că îi ascultam cu plăcere şi că eram fericit să le împărtăşesc convingerile. Ca şi ei, eram încrezător. Ca şi ei, în iunie patruzeci, în timpul invaziei germane, m-a bufnit plânsul. Eram dărâmat... Deodată, n-am mai fost un străin. Câtuşi de puţin. Mă aflam la o îngropăciune şi făceam parte din familia mortului. Plângeam şi căutam să-i alin pe ceilalţi, tot aşa cum ceilalţi se străduiau să mă liniştească.

Când a vorbit Pétain, am stat să-l ascultăm. Spunea că, de fapt, lucrurile n-au mers cum se cuvine, că trecem printr-un teribil impas şi că se va strădui să ne ferească de ce-i mai rău. Cel puţin aşa am priceput.

Nici eu şi nici prietenii mei n-am plecat urechea, în acea faimoasă zi de iunie, la proclamaţia lui de Gaulle.

Aveam însă să-i simţim înrâurirea cât se poate de repede, chiar a doua zi, cred. Nu ni s-a părut, atunci, că suntem nevoiţi să alegem. Trebuia, pe de-o parte, să salvăm ce se mai putea salva; şi, pentru asta, era mai bine să ne dăm cu învingătorul — adică ceea ce făcea Pétain. Pe de alta, trebuia să ne pregătim revanşa, cu sprijinul Aliaţilor, fără concesii şi nici compromisuri, adică exact ceea ce făcea de Gaulle la Londra. Îndoliaţi cum eram, această perspectivă ne dădea siguranţă.

Cât să fi durat? Pentru unii, patru ani; pentru alţii, doar câteva zile.

Pentru mine, un anotimp, adică vara-ntreagă, până-n octombrie. Îmi amintesc încă de întâmplarea care mi-a răsturnat viaţa cu sus-n jos. Undeva, într-o braserie din Montpellier, „Au

ballon d'Alsace”. O tacla stropită cu bere. Aş fi putut, şi de data asta, să particip ca un spectator lipsit de voce. Atunci mi-a fost însă cu neputinţă să tac. O vorbă de prisos, o privire în plus...

Nebănuite-s căile sorţii!

Să fi fost cu toţii, în jurul mesei, şase sau şapte. La Vichy, tocmai se promulgase legea privind statutul evreilor, care stabilea, între altele, domeniile — precum învăţământul — din care urma să fie excluşi. Un student s-a apucat să-mi explice cât era de iscusit întocmită legea. Încă mi-l amintesc şi îi revăd chipul, era mai în vârstă decât noi, avea barbişon şi se plimba mereu cu un baston în mână. Nu făcea parte dintre prietenii pe care îi frecventam, dar ni se alătura uneori, după cursuri. În opinia lui, nemţii îi ceruseră lui Petain să-i lase să pătrundă în „zona liberă” ca să se poată „ocupa” de evreii care trăiau acolo; mareşalul, mirosind tertipul, i-a luat din scurt, promulgând el însuşi această lege.

Încântat de propriul raţionament, tânărul şi-a dat peste cap halba de bere, a comandat alta cu un gest dintr-un deget, s-a întors spre mine şi s-a apucat să mă privească fix. De ce tocmai pe mine? Nici măcar nu eram aşezat în faţa lui; probabil că îi displăcuse ceva în privirea mea. „Tu ce crezi, Ketabdar? Taci tot timpul. Hai, zi şi tu o dată ceva, recunoaşte că a fost o manevră iscusită!”

Ceilalţi se apucaseră să mă privească insistent.

Chiar şi tovarăşii mei cei mai apropiaţi; voiau să afle ce anume se ascundea îndărătul tăcerilor mele. Şi-atunci, ca să-mi salvez imaginea, „în sfârşit” am vorbit. Cu o voce cât se poate de smerită, am zis cam aşa: „Dacă te-am priceput cum se cuvine, e ca şi cum un om ar pătrunde în clipa asta în braserie, strângând în mână un retevei ca să te doboare.

Văzându-l că se apropie, pun mâna pe sticla asta şi-ţi crap capul. Constatând că i-am făcut treaba, omul ridică din umeri şi pleacă. Bună ispravă!”

Vorbisem fără să schiţez vreun surâs, cu tonul supus şi nesigur al elevului care răspunde la lecţie, aşa încât interlocutorul meu n-a priceput de îndată că-l luasem peste picior. Ba chiar, a apucat să rostească: „Da, bravo, ceva de genul ăsta...”, când, deodată, cei din jurul nostru au izbucnit în hohote. De-abia atunci a început să roşească, iar mâinile i s-au încleştat pe masă. Dar n-a ieşit cu bătaie. A scăpat vreo două

mojicii, apoi şi-a mutat zgomotos scaunul, ca să-mi întoarcă spatele. Imediat după aceea, am părăsit locul.

Veţi spune că n-a fost decât o gâlceavă între puşti, nu-i aşa? Eu eram însă întors pe dos. Mi se părea că vorbisem într-o portavoce şi că mă auzise întreg oraşul.

Altcineva în locul meu s-ar fi simţit uşurat că şi-a deşertat „tolba”, cum se zice... Nu şi eu! Eram furios, furios pe mine. Mi se-ntâmplă adesea. Stau fără glas cu anii, cât pe ce să uit rostul cuvintelor şi, dintr-o dată, oprelişte a se rupe şi dau pe dinafară tot ce zăgăzuisem, un potop de vorbe pe care încep să le regret chiar înainte să mă cufund din nou în muţenie.

În ziua aceea, pe străduţele din Montpellier, nu încetam să-mi fac mustrări. Ar fi trebuit să mă controlez! Ar fi trebuit să-nvăţ să-mi stăpânesc sentimentele! Mai ales în vreme de război, când lumea e buimăcită. Mergeam prin oraş şi nu vedeam pe nimeni şi nimic în jurul meu, într-atât eram de copleşit de remuşcări...

Închiriasem o mansardă, într-un pod spaţios, dar sumar amenajat. La o anumită doamnă Berroy. Urcând scările nesfârşite şi răsucind în broască cheia voluminoasă, continuam, neostenit, să-mi fac mustrări. N-o să mai calc în veci în braseria aia! N-o să mă mai las vreodată ademenit în astfel de dispute! Nu-mi jurasem oare să-mi dedic tot timpul studiilor şi numai studiilor? Greşisem uitând că mă aflu într-o ţară străină. Care, în plus, era o ţară învinsă, pe jumătate ocupată. Împuţinată, debusolată.

Tocmai îmi deschisesem cursul de citologie, hotărât să mă cufund în lectură, când am auzit bătăi în uşă.

Era un individ pe care-l întrezărisem în ziua aia la Ballon d'Alsace, şezând la o masă învecinată, în compania fiului patronului. „V-am urmărit, încă de la braserie”, mi-a spus el. Măcar era sincer. „V-am ascultat discuţia. Iertaţi-mă, dar eram chiar în preajmă şi vorbeaţi tare. Pe o temă care mă interesează... Aşa cum, presupun, îl interesează pe fiecare dintre noi.”

N-am scos o vorbă. Stăteam încă la pândă. Avea faţa suptă, părul ca pana corbului, răvăşit şi cu un smoc pe mijloc ca o creastă. Se juca cu o ţigară încă neaprinsă, din hârtie galbenă, pe care când o frământa între degete, când o ronţăia. Pe vremea aceea, aveam douăzeci şi unu de ani, iar el se apropia

de treizeci.

„Dacă ar fi fost să intervin adineaori, aş fi spus exact acelaşi lucru ca dumneavoastră, cuvânt cu cuvânt.”

Pe chip i-a apărut un surâs radios, dar trecător. „Atât doar că prefer să-mi ţin gura. Mai ales în public. Cei care vorbesc prea tare nu mai pot acţiona, în timpurile astea tulburi, trebuie să ştii să-ţi măsori cuvintele, să ştii cui le adresezi, să ştii clipă de clipă ce vrei şi încotro te îndrepţi. Totul este încă posibil, nimic nu-i pierdut. Cu condiţia să fim solidari şi vigilenţi.”

Când mi-a întins mâna, m-am prezentat: „Numele meu e Ketabdar.” „Zi-mi Bertrand!”

Mi-a păstrat mâna îndelung în a lui, de parcă ar fi vrut să pecetluiască un acord nerostit. Apoi a deschis uşa să iasă.

„O să mai trec să te văd.”

Nu-mi spusese mare lucru; cu toate astea, intrarea mea în Rezistenţă a coincis cu vizita lui. Ştiţi care au fost vorbele cele mai preţioase, cele care mi-au rămas până azi întipărite în minte, cu intonaţie cu tot? „Zi-mi Bertrand!” Mă recomandasem cu numele meu adevărat, în vreme ce el nu-mi dăduse decât un pseudonim.

La o primă vedere, se ascundea. De fapt, era exact pe dos. Se destăinuia. Acel „Zi-mi...” voia să spună: acesta nu e decât un nume de luptă; faţă de ceilalţi, prefă-te că e numele meu adevărat; ţie, însă, care de-acum eşti de-ai noştri, nu mai are rost să-ţi înfăţişez minciuna drept adevăr.

Nu mişcasem un deget, dar mă simţeam deja transformat. Mi se părea că merg altfel pe străzi, că privesc şi sunt privit altfel, că mă exprim altcumva.

După cursuri, singura mea grabă era să mă întorc la mansardă să-l aştept pe Bertrand. Orice scârţâit de treaptă din casa scărilor mă făcea să mă îndrept spre uşă.

N-am avut prea mult de aşteptat. S-a întors după două zile. S-a aşezat pe singurul scaun din cameră, în timp ce eu şedeam pe pat. „Veştile nu-s tocmai rele, m-a anunţat. Aviatorii englezi fac minuni.” Mi-a citat numărul aparatelor de zbor doborâte, lucru care ne-a binedispus şi pe unul şi pe celălalt. Mi-a dat de asemenea de ştire că englezii bombardaseră Cherbourgul, ceea ce nu îi plăcea decât pe jumătate. „Din punct de vedere militar, era, desigur, o necesitate. Ar fi însă păcat ca poporul nostru să nu mai ştie care-i adevăratul duşman...” Mi-a pus apoi câteva

întrebări legate de obârşia mea şi de părerile mele. Cu discreţie. Ştiam prea bine că mă supunea unui fel de examen de admitere, dar a făcut-o în cadrul unei discuţii amicale, ca între prieteni care caută se cunoască mai bine.

Unul dintre răspunsurile mele l-a făcut să tresară, poate pentru că întrebuinţasem o formulare stângace.

Îi spusesem că veşnica dihonie dintre nemţi şi francezi mă lăsa nepăsător sau că, oricum, nu era în stare să-mi dea insomnii. Prin tradiţie, la mine în casă se studiau simultan franceza şi germana, şi asta de când un stră-străbunic se căsătorise cu o vântură-lume bavareză. Aşa că preţuiam cele două culturi în egală măsură.

Ba chiar mi se pare că am zis, lăsându-mă târât de cuvinte şi, oarecum, pe de lături de ceea ce gândeam, că vorbele „ocupaţie” şi „ocupant” nu-mi stârneau aceeaşi reacţie imediată de revoltă pe care l-ar fi putut-o trezi într-un francez. Veneam dintr-o zonă a lumii în care, de-a lungul istoriei, stăpânirile se succedaseră şi în care străbunii mei ocupaseră, secole de-a rândul, mai mult de jumătate din bazinul mediteraneean. Ceea ce nu puteam suferi, în schimb, era ura de rasă şi discriminarea. Asta-mi era moştenirea.

Asta-mi era patria.

Am urât nazismul nu din ziua în care s-a năpustit asupra Franţei, ci din aceea în care a invadat Germania. L-aş fi detestat tot atât de mult dacă s-ar fi născut în Franţa, în Rusia sau în propria mea ţară.

Atunci Bertrand s-a ridicat şi mi-a strâns mâna pentru a doua oară. Rostind cu voce joasă un laconic „Am priceput!”, fără să mă privească, de parcă s-ar fi adresat nu ştiu cărei autorităţi nevăzute. Tot nu-mi spusese nimic despre activitatea lui, despre organizaţia lui — în cazul că va fi avut una — sau despre ceea ce aştepta de la mine. De data asta nu mi-a mai spus nici dacă avea de gând să mă mai viziteze.

Aşa cum puteţi observa, primii mei paşi în Rezistenţă au fost cam lipsiţi de vlagă.

A revenit după vreo lună. Când i-am reproşat delicat că nu-mi dăduse nici o veste, a surâs mulţumit, după care a scos din buzunar un pachet de hârtiuţe albăstrui, încă nu aflasem că li se zice fluturaşi. Mi-a dat unul să-l citesc. Pe el scria, simplu: „Pe 1 noiembrie, un aviator francez liber a doborât un hidroavion

german. Tu de care parte eşti?” În josul paginii, la dreapta, se găsea cuvântul *„Libertate!”*, între ghilimele şi cu semnul exclamării, ca să fie limpede că nu era vorba doar de un strigăt, ci şi de o semnătură.

„Ce părere ai?”

În timp ce îmi căutam cuvintele, a adăugat de îndată: „Şi ăsta nu-i decât începutul!”

Apoi mi-a explicat cum trebuia să procedez. Să strecor pe şest hârtiuţele în cutiile de scrisori sau pe sub uşi, peste tot. Însă nu şi la facultate, nu încă, şi nici în cartierul meu, ca să nu atrag atenţia. Trebuia să privesc această primă misiune ca pe un antrenament. Cel mai important era să nu las urme. „Sunt o sută de fluturaşi, îi vâri în buzunar, îi răspândeşti până la ultimul şi, cu precădere, nu aduci niciunul cu tine acasă. Ba da, poţi să păstrezi unul, unul singur, şi să-l murdăreşti, ca şi cum l-ai fi găsit pe stradă. Cei pe care nu izbuteşti să-i plasezi, aruncă-i.”

I-am urmat întocmai instrucţiunile, iar lucrurile n-au mers prea rău. Bertrand avea să-mi aducă, în mai multe rânduri, fluturaşi sau fracturi, cu texte mai ample. Trebuia fie să le distribui, fie să le afişez pe ziduri. Ceea ce nu-mi convenea prea mult, pentru că era nevoie de lipici şi, oricât de îndemânatic ai fi fost, tot te mânjeai pe mâini şi pe haine, din cap până-n picioare. Aşa încât, dacă te prindeau, aveai probele delictului la purtător. Deşi nu prea-mi plăcea chestia asta, o duceam la-ndeplinire fără mofturi. În materie de propagandă, am făcut cam tot ceea ce se putea face, inclusiv scrisul cu cretă, pe furiş, pe zidurile oraşului. Dar şi asta lăsa urme, pe mâini şi în fundul buzunarelor.

Când te gândeşti că, atunci când am sosit în Franţa, îmi jurasem nici măcar să nu citesc ziarele! Mă cam grăbisem. Prin naştere şi prin educaţie nu puteam să rămân nepăsător la ceea ce se întâmpla. A fost însă nevoie şi de anumite împrejurări prielnice. După cearta din braserie, cum am mai spus, eram hotărât să nu mă mai las niciodată târât în astfel de discuţii şi mă pregăteam să iau nişte decizii grave... În acea clipă a apărut Bertrand. Întâmplarea, nu-i aşa? Sau, dacă vreţi, Providenţa. Ar fi putut să nu apară, iar eu mi-aş fi petrecut lunile următoare cufundat în studiu. Uite însă că a trebuit să fie acolo, în bistrou, la masa vecină, a trebuit să ne-audă conversaţia, să mă urmărească şi să găsească cuvintele potrivite ca să mă

„înregimenteze”. Cu menajamente. În caz că m-ar fi întrebat dacă vreau să mă înrolez, mi-aş fi luat un răgaz de gândire şi poate că aş fi sfârşit prin a spune nu. S-a purtat însă cu atâta dibăcie, încât nu mi-a dat prilejul să mă întreb, răspicat, vreo clipă: să intru sau nu în Rezistenţă?

Cu el, lucrurile evoluau fără să prinzi de veste.

Odată, pe vremea când îmi trecusem deja pe răboj o serie întreagă de mici operaţiuni, a trecut pe la mine, am sporovăit de una de alta, iar apoi, în prag de plecare, mi-a spus: „Ar fi bine ca, atunci când o să le vorbesc despre tine camarazilor, să nu-ţi pomenesc numele adevărat. Cum ai vrea să-ţi zicem?” Părea că scormoneşte după un nume. De fapt, aştepta o sugestie din partea mea. I-am spus: „Baku”. De-acum, aveam un nume de luptă.

Da, Baku, precum oraşul. Dar fără nici o legătură cu el. Este, de fapt, un nume de alint pe care mi-l dădea bunicul Nubar. El şi nimeni altcineva. La început, îmi spunea „Abaka”, ceea ce, în armeană, înseamnă „viitor”.

Un alt fel de a spune câte speranţe îşi sădea în mine.

Şi el! Apoi, din dezmierdare în dezmierdare, numele s-a transformat în „Baku”.

Pe-atunci, în reţeaua condusă de Bertrand, toată lumea avea un nume de luptă şi îndatoriri precise. Perioada de bâjbâială cu fluturaşi şi mâzgăleli pe pereţi se încheiase, treceam la o etapă superioară, urma să avem în curând propriul nostru ziar, un ziar adevărat, tipărit şi difuzat lunar, sau poate chiar mai des, dacă evenimentele o cereau.

Titlul lui era *Libertate!* Tot acesta era şi numele reţelei. În acele timpuri întunecate şi triste, aveam nevoie de o firmă cât mai luminoasă.

La primul număr, a trebuit să preiau marfa de la Lyon, dintr-un apartament pricopsit din centrul oraşului. Eram însoţit de un camarad. De Bruno, fiul patronului braseriei, un flăcău zdravăn, atins de calviţie înainte de vreme, cu nasul pocit ca al unui boxer, lângă care aveam un absurd sentiment de siguranţă.

Începând cu al doilea număr, am găsit altă metodă de distribuţie. Un camion pentru bere avea să transporte teancurile de ziare până la crâşma Ballon d'Alsace. Era o găselniţă.

Ajungeam la bistrou... Folosesc pluralul pentru că, în afară de mine, Bertrand mai recrutase la Montpellier încă trei

studenţi. Un grup mic şi eficient, care însă avea să se destrame prea curând. Ajungeam deci la bistrou, Bruno ne făcea semn, coboram în pivniţă, luam fiecare câte treizeci sau cincizeci de exemplare, şi ieşeam cu aerul că nimic nu s-a-ntâmplat.

Sistemul acesta meşteşugit avea să funcţioneze fără cusur preţ de mai bine de un an. La universitate şi aproape peste tot în oraş, auzeam vorbindu-se despre *Libertate!* Oamenii îi comentau articolele şi se întrebau unii pe alţii dacă primiseră ultimul număr în cutia de scrisori. Opinia publică fusese sensibilizată.

Era limpede. Petain era încă respectat de majoritatea cetăţenilor, dar nu acelaşi lucru se putea spune despre regimul sau miniştrii săi. Cei care îi mai luau apărarea se vedeau siliţi să spună că nu avea libertate de Mişcare. Şi că vârsta lui înaintată, precum şi numeroasele funcţii pe care le-a avut îi scuzau anumite rătăciri...

Eram convins că nimeni, în afara celor din grup, nu bănuia cu ce mă ocup. Atât doar că, într-o zi, sosind potrivit obiceiului la Ballon d'Alsace să iau în primire ultimul număr din jurnal, am zărit camionul de bere înconjurat de trei maşini ale jandarmeriei. Nişte agenţi în uniformă se vânzoleau, cărând teancuri de ziare.

Braseria se afla în faţa unei piaţete cu platani sub care patronul aşeza uneori nişte mese, atunci când era linişte şi vreme bună. Se putea ajunge aici pe şase străzi diferite. Dintr-o elementară precauţie, evitam s-o apuc mereu pe aceeaşi cale.

În ziua aceea alesesem un drum care dădea destul de departe de braserie, ceea ce mi-a îngăduit să observ la timp ce se petrecea şi să fac cale întoarsă fără să fiu zărit. Am ţinut drumul drept. La început cu paşi domoli, apoi din ce în ce mai grăbiţi. În scurt timp, am luat-o la goană.

Eram pătruns, în afară de spaimă şi de mâhnirea înfrângerii, de un sentiment de vinovăţie. Se întâmplă mereu în astfel de situaţii, dar pentru mine, atunci, era mai mult decât un sentiment nedesluşit. Mă întrebam fără încetare dacă nu cumva jandarmii mă adulmecaseră şi mă filaseră chiar pe mine şi dacă nu cumva din pricina mea fusese descoperită ascunzătoarea din braserie.

De ce tocmai pe mine? Pentru că, în urmă cu doar câteva săptămâni, avusese loc un incident care m-a neliniştit pentru o

clipă, dar căruia mă hotărâsem să nu-i dau importanţă.

Într-o după-amiază, când ieşeam din casă, am dat nas în nas cu jandarm în uniformă care, după toate aparenţele, stătea la pândă. Când m-a văzut, s-a zăpăcit şi a încercat să se ascundă sub scară. M-am simţit nedumerit, mi-am zis că trebuia să mă păzesc, dar am sfârşit prin a ridica din umeri, fără să-i pomenesc nici lui Bruno, nici lui Bertrand despre incident. Acum, mă năpădiseră remuşcările. Era un adevărat chin.

În acea zi, deci, depărtându-mă de braserie, m-am îndreptat spontan spre cartierul unde se găsea camera mea cu chirie, lângă piaţa Comediei, loc numit în Montpellier „Oul”.

Chiar să nu fi avut nimic mai bun de făcut? De fapt, aveam trei opţiuni.

Decât să fiu arestat, era mai bine să dispar brusc, să dau fuga la gară, să iau primul tren şi să plec unde văd cu ochii.

Aş fi putut, de asemenea, păstrându-mi cumpătul, să mă întorc la mine în cameră, să mă descotorosesc de hârtiile compromiţătoare şi să-mi reiau viaţa obişnuită, sperând că nimeni nu-mi va pomeni numele şi că nu voi avea motive de îngrijorare.

Mai era şi soluţia de mijloc: să trec pe-acasă, să-mi pun ordine în lucruri, să-mi iau câteva bulendre de care s-ar fi putut să am nevoie, să-i spun proprietăresei, doamna Berroy, că fusesem poftit de nişte prieteni la ţară. Soluţia asta mi-ar fi îngăduit să plec şi să revin după câteva zile, fără să trezesc suspiciuni printr-o dispariţie precipitată.

Până la urmă, am ales această ultimă atitudine — aflată la jumătatea drumului între panică şi nădejde exagerată. Ca să-i îngreunez misia celui care m-ar fi urmărit, am tot schimbat direcţia şi am ocolit Oul...

La câţiva paşi de mine, văd că un jandarm în uniformă pătrunde în imobil. Abia de l-am recunoscut, din pricina unei tăieturi întunecate pe faţă, care urca de pe maxilar până în colţul ochiului. Era acelaşi jandarm ca data trecută! Fac stânga-mprejur şi-o tulesc spre gară.

Unde să mă duc? Nu-mi venea în minte decât o singură adresă. Cea a apartamentului luxos din Lyon, unde fusesem cu câteva luni în urmă împreună cu Bruno să ridic ziarul. Era locuit de un cuplu de tineri, Daniele şi Edouard. Cu un strop de noroc, s-ar fi putut să mai fie acolo şi ar fi fost în măsură să mă pună în

legătură cu Bertrand şi cu ceilalţi membri ai reţelei.

Seara, când am ciocănit la uşa lor, să tot fi fost orele nouă. Cu un gest stânjenit, bărbatul mă pofteşte să intru. Îi amintesc de întâlnirea noastră anterioară şi îi povestesc ce mi s-a întâmplat. Mă aprobă dând din cap, politicos, dar cam încordat; grăbit să afle dacă nu cumva fusesem urmărit. Când i-am răspuns — „Am impresia că nu” — a făcut o figură care părea să spună: „Nu-i îndeajuns o impresie!” Mai amabilă, soţia lui, Daniele, intervine pe dată. „Să nu intrăm în panică. O să fie bine. Bănuiesc că nu aţi cinat încă...” La masă erau aşezate trei persoane. Gazdele mele şi o tânără.

Aceasta se prezintă. Un prenume compus, pe care-l rosteşte împiedicat. După toate aparenţele, numele ei de luptă. Mă recomand, la rândul meu: „Baku”.

„Baku, ce nume frumos!”, spune amfitrioana.

„Bunicul mi l-a ales. E diminutivul unui cuvânt care înseamnă „viitor”. Era convins că, tot repetând acest nume, va amăgi Providenţa să-mi rânduiască un viitor fericit.” „Vreţi să spuneţi că e prenumele dumneavoastră adevărat?”, se miră invitata.

„Nu, prenumele e fals, dar povestea mea e cât se poate de adevărată.”

Preţ de câteva clipe, m-au privit fără să clipească, după care am izbucnit cu toţii în râs. Apoi, invitata a zis: „N-am mai râs aşa de câteva luni bune.”

Şi, când spunea asta, continua să râdă. Ceilalţi se opriseră însă brusc.

Până la sfârşitul cinei, conversaţia avea să se învârtă în jurul evenimentului central al momentului: bătălia de la Sevastopol şi anunţul Berlinului despre încetarea oricărei forme de rezistenţă rusească în oraş.

Gazdele, în deplină înţelegere, afirmau că, în ciuda înaintării germane, deschiderea frontului oriental, îmbinată cu intrarea în război a Statelor Unite — ale cărei efecte aveau să se simtă grabnic —, ne îndrituiau toate speranţele. Mi s-a părut că citesc în câteva dintre vorbele lor nişte simpatii comuniste. Lucru care m-a nedumerit uşor; prietenul nostru comun, Bertrand, era gaullist, catolic, şi nu vorbea despre comunişti decât cu o urmă de suspiciune.

De îndată ce s-a isprăvit cina, Edouard s-a retras în camera lui. Atunci, Daniele mi-a arătat încăperea unde aveam să dorm;

pe pat se afla deja o pijama de-a soţului ei şi un prosop curat. După aceea, ne-a propus, mie şi invitatei, să bem un coniac în salon.

Tânăra mă tulbura. Era mai degrabă mititică, cu păr de abanos, tuns scurt şi cu nişte ochi de un verde deschis, uşor migdalaţi, care se închideau de fiecare dată când zâmbea; un chip tânăr şi catifelat, dar având în jurul ochilor, atunci când se închideau, două pâlcuri de riduri mici, precum razele unui soare dublu. Mă străduiam să n-o privesc tot timpul, dar mi-era cu neputinţă să-mi îndrept privirile altundeva. Îmi plimbam fără încetare privirea de la ochi la păr şi de la păr la ochi. Răspândea un neasemuit amestec de siguranţă şi de gingăşie.

Vorbea corect franţuzeşte, dar păstrând un accent mai apăsat decât al meu şi căruia nu-i puteam ghici obârşia. Îmi venea s-o întreb cine este, de unde vine şi de ce se află în apartamentul acesta din Lyon. În situaţia în care ne aflam, nu se pun însă astfel de întrebări. Discutam despre mersul războiului, despre starea opiniei publice, despre spiritul Rezistenţei, despre câteva acţiuni de răsunet, dar, când venea vorba despre noi, ne mulţumeam să ne pomenim numele de luptă.

Şi să ghicim, îndărătul vorbelor şi al accentului, un loc de baştină. O ţară, o regiune, un mediu, o comunitate.

Ajunsesem cu discuţia la bătălia pentru Africa de Nord şi la veştile proaspete potrivit cărora Mussolini era pe cale să intre triumfal în Egipt. Gazda noastră care, de câtăva vreme, începuse să caşte, s-a retras la rându-i. „Nu e musai să vă culcaţi imediat. Terminaţi-vă liniştiţi paharele.”

Iese, iar noi ne trezim fără grai. Cu neputinţă s-o luăm de la capăt. Şi-atunci, de parcă aş fi citit dintr-o carte, spun: „Când a plecat, Daniele a luat cu ea, din nebăgare de seamă, conversaţia.”

Aud atunci acelaşi râs care pusese stăpânire pe vecina mea în timpul mesei. Vesel şi trist, deopotrivă, deschis şi rezervat. Ah, cea mai suavă melodie din întreg universul! Ca să nu mai vorbesc de ochii aceia care, din când în când, dispăreau!

„La ce vă gândiţi?” m-a întrebat ea deodată. Mi-ar fi trebuit multă neobrăzare să-i răspund de-a dreptul: „La dumneata!” Era mai bine s-o iau pe ocolite: „Tocmai blestemam războiul. Dacă ne-am fi aflat în acest salon, sorbindu-ne coniacul şi sporovăind vrute şi nevrute, dar fără coşmarul de-afară, fără teamă, fără să

fim hăituiţi...” „Ştiţi, dacă n-am fi fost hăituiţi, niciunul, nici celălalt n-am fi ajuns aici, în acest apartament, şi n-am fi băut împreună acest coniac...”

Tăcere. Îmi plec ochii, pentru că acum e rândul ei să mă privească. Mă uit în picătura cafenie de pe fundul paharului cu picior.

Deodată, aceste cuvinte, cât se poate de simple: „Adevăratul meu nume e Clara. Clara Emden.”

Cum să vă spun cât a însemnat pentru mine, în împrejurările date, această propoziţie?

Nesocotind regulile prudenţei, intram, oarecum, într-o a doua clandestinitate, care ţinea de intimitate. Fiecare dintre noi era cufundat în fotoliu, dar, dacă ar fi fost să ne luăm după ce gândeam sau după priviri, stăteam ghemuiţi unul într-altul.

Mi-am dezvăluit, la rândul meu, numele. Întregul nume. Precum şi o groază de chestii legate de familie, de origini, de studii, de aspiraţii. Lucruri pe care niciodată nu le spusesem în acest fel nimănui, nici măcar mie însumi... E drept, stăteau ascunse în mine şi le-am adus la suprafaţă vorbindu-i, în noaptea aceea, de ele.

A vorbit şi ea. Despre sine. Despre copilărie. Despre Graz, oraşul austriac unde se născuse. Despre familie.

La început, am râs împreună şi ne-am lăsat purtaţi de gânduri; toţi străbunii ăia cu apucături ciudate, cu îndeletniciri aiurite, toate acele nume care, văzute de departe, te-ndemnau la visare, Lublin, Odessa, Vitez, Pilsen sau Memel. Deodată, a schimbat subiectul. S-a apucat să vorbească despre altceva, despre alte locuri.

Nu despre nişte locuri de rezidenţă sau de migraţie, ci despre nişte destinaţii ale întunericului. Drumurile nu mai mergeau de la sat la oraş, iar trenurile nu mai duceau de la o gară la alta. Geografia se înceţoşa, nu mai nimeream locurile şi nu mai percepeam chipurile, îmi închipuiam doar nişte oameni în uniformă şi alţi oameni în straie de deţinuţi, într-un decor de puşcării şi sârmă ghimpată.

Clara nu mai ştia nimic de ai săi.

Nu că n-am fi ştiut pe atunci de lagăre. Ziarul nostru, *Libertate!* denunţa fără încetare raziile şi masacrele. Ştiam o grămadă de lucruri. Mai că-mi vine să spun că ştiam totul. Totul,

dar nu esenţialul.

Totul, cu excepţia acestei probleme nebuloase în care se topeau toate informaţiile, această situaţie pe care o refuzam, pentru că ni se părea prea monstruoasă, chiar şi pentru naziști: voinţa de exterminare totală.

Până şi Clara, care văzuse atâtea, nu vorbea despre asta. Pomenea despre o persecuţie, cea mai sălbatică din istorie, dar nu amintea de „soluţia finală”. Pare-se că trebuia să ai ceva monstruos înlăuntrul tău ca să vorbeşti despre o asemenea posibilitate.

Îşi pierduse toată familia. O pierdere în toate înţelesurile cuvântului; unii morţi, alţii rătăciţi prin ţinuturile groazei... Încă mai spera că unii dintre ei aveau să scape.

Când i-a fost arestată familia, se afla la o prietenă catolică. A ascuns-o, şi apoi a izbutit s-o treacă graniţa, în Elveţia. Da, chiar în Elveţia. De-acolo, unde se afla în deplină siguranţă, a ales să vină la Lyon. N-a suportat ideea că oamenii se luptă, că rudele ei apropiate se prăpădesc, în timp ce ea stătea cuminte la adăpost. A luat legătura cu cineva din reţeaua noastră, care a ajutat-o să treacă graniţa.

În noaptea când ne-am întâlnit, îşi aştepta actele de identitate. Unde să se ducă? Ce să facă? Ce operaţiune să ducă la bun sfârşit? Mărturisirile ei s-au împotmolit aici. Totul despre trecut, dar nimic despre viitor. Era limpede că venise din Elveţia liberă în Franţa ocupată, doar ca să se lupte.

„Mâine, o să vină cineva să-mi dea actele. Înainte să vi le întocmească şi pe ale dumnevoastră, bănuiesc că o să vrea să vă pună câteva întrebări. Se pare că e supranumit „Jacques-acte-false”.

Când ne-a bătut la uşă, la ora şapte dimineaţa, eu şi Clara încă stăteam de vorbă. Niciunul nu se clintise din fotoliu.

Bărbatul voia să discute cu noi separat. Ea a plecat imediat după aceea. Ne-am despărţit cu două pupături colegiale pe obraz şi cu un tulbure „pe curând”, spânzurat de iţele hazardului.

Jacques-acte-false voia să-mi facă o fotografie şi să afle câteva amănunte, astfel încât să-mi poată stabili noua identitate. Mai mult decât vârsta sau aspectul fizic, aveau importanţă accentul, bunăoară, sau studiile. Trebuiau luate

serios în seamă. În plus, m-a întrebat dacă eram circumcis.

Şi-a notat câte ceva pe un carneţel. După care a dispărut. S-a întors după trei zile cu actele gata. Şi cu nişte lămuriri exacte privind viaţa mea de împrumut.

Eram, pasă-mi-te, născut la Beirut, în nouă sute nouăsprezece, dintr-un tată ofiţer al armatei franceze şi dintr-o mamă musulmană. Ceea ce ar fi putut explica diferitele mele particularităţi. Nume: Picard; prenume: Pierre Emile. Alegerea cu adevărat genială a fost cea a profesiei: electrician, mai precis „depanator de instrumente medicale”. Îmi găsise şi un angajator. Un tip din Toulouse, atras în Rezistenţă, fabricant de aparate electronice pentru spitale şi cabinete medicale, care era gata să declare că locuiam la el şi că trebuia să mă deplasez mereu după clienţi, în tot sudul Franţei, ca să repar instrumente, să le asigur controlul şi întreţinerea. O acoperire ingenioasă pe care trebuia s-o fac cât mai credibilă: m-am dus să-mi văd patronul, care m-a iniţiat profesional în privinţa funcţionării aparatelor şi care m-a sfătuit să le-nvăţ pe de rost modul de folosire.

Cel care avusese ideea acestei acoperiri era însuşi Bertrand. Impresionat, pare-se, de eficienţa acţiunii mele de la Montpellier, dar şi de felul cum reacţionasem în faţa pericolului, hotărâse că eram cât se poate de potrivit pentru rolul de agent de legătură. Adică de curier, ca s-o spun mai de-a dreptul.

Ce sarcini aveam, de fapt? Trebuia asigurată comunicarea între conducătorii naţionali ai reţelei, responsabilii regionali şi diferitele grupuri izolate de luptători.

Trebuia să fie transmise ordinele, directivele, cererile, informaţiile, documentele, actele false şi, uneori — deşi mai rar — câte-un pistol sau un încărcător; era nevoie, prin urmare, de nişte tineri de încredere, plini de râvnă şi descurcăreţi. Pentru mine, care păream să întrunesc aceste trăsături, Bertrand se gândise la acoperirea ideală. Puteam, astfel, să brăzdez ţara tot anul, cu o servietă plină de prospecte şi instrucţiuni de folosinţă. Ca să am cât mai mulţi sorţi de izbândă, la fiecare deplasare găseam câte un cabinet medical unde aş fi putut să fac o verificare a aparaturii. Mi se-ntâmpla chiar, destul de des, să fac nişte reparaţii de-adevăratelea.

Mărturisesc că sistemul mergea ca uns. Când aveau o misiune importantă, mie mi-o încredinţau, lui Baku.

Nu, nu lui Picard, lui Baku. Cel dintâi era numele meu oficial, iar în public aveau grijă să mă cheme doar aşa. Când se vorbea însă despre mine în sânul organizaţiei sau într-un document, Picard era strict interzis, pentru că nimănui nu-i era dat să ştie că Picard era de fapt Baku, legendarul Baku...

Exagerez, oarecum. În grupul nostru restrâns, se crease însă o mică legendă: Baku era în stare să transmită orice plic oricărui destinatar, putea să străpungă orice filtru de control, cu o floare între dinţi.

Cam ca Gavroche.

Aşa stând lucrurile, să redăm pretinselor mele isprăvi dimensiunea cuvenită: n-am luat niciodată parte la o luptă adevărată. De altfel, nu eram niciodată înarmat, asta n-ar fi făcut decât să-mi pună în pericol deplasările. Iată de ce, atunci când m-aţi întrebat, ieri, dacă am luat calea armelor, n-aveam cum să răspund, cu mâna pe inimă, „da”. N-am luat nici măcar drumul *maquis*-ului, nu asta e expresia potrivită. Am luat mai degrabă trenul!

Uneori, mi se pare că am petrecut războiul în tren, cu geanta în mână... De fapt, eram un poştaş, un plicar, un curier din umbră.

Cu toată modestia, cred însă că misiunea mea era utilă. Mi se potrivea. În pofida năzuinţelor tatălui meu, nu am ştiut niciodată s-o fac pe conducătorul sau pe eroul. N-am fost niciodată altceva decât un băiat silitor şi meticulos. Un truditor al Rezistenţei.

Ştiţi, e nevoie şi de-ăştia...

Dacă v-ar cuprinde dezamăgirea, v-aş înţelege. Câte alte persoane nu v-ar putea înşira povestiri înălţătoare. Eu, unul, n-am fost implicat decât într-o singură acţiune cu adevărat impresionantă, una dintre cele mai eroice ale vremii. Nici aici n-am fost însă decât un beneficiar, pentru că n-am îndeplinit nici cel mai mărunt rol. Itä de ce v-aş ruga să nu mi-o treceţi pe lista de izbânzi.

Se-ntâmpla în octombrie patruzeci şi trei. De mai bine de cincisprezece luni, îmi făceam fără greş munca de curierat. Bertrand, pe care-l întâlnisem la Marsilia, îmi încredinţase un plic care trebuia dus de urgenţă la Lyon, unui fost ofiţer de Stat Major, recent trecut în rândurile Rezistenţei. Cred că mesajul venea din Alger, unde se afla pe atunci generalul de Gaulle.

Sosind la adresa indicată, n-am observat nimic neliniştitor. Am apucat-o, deci, pe scări. Treptele erau acoperite cu un covor roşu-grena, pe care am descoperit urme de noroi.

Nimic neobişnuit, câtă vreme în ziua aceea plouase. Cu toate acestea, aşa cum procedam adeseori, mi-am luat o măsură de prevedere de rutină. Ofiţerul locuia la etajul trei. M-am oprit la cel de-al doilea, am scos plicul din geantă şi l-am strecurat sub un preş; după ce aveam să verific dacă am cale liberă, îl puteam recupera în câteva clipe.

De data aceasta, calea nu era liberă. Bărbatul care mi-a deschis purta uniforma Miliţiei. Şi avea un pistol în mână.

„Doctorul e aici?" „Ce doctor?" „Doctorul Lefèvre. Am venit să repar cardiograful. Mă aşteaptă." „Nu e nici un doctor Lefèvre aici." „Da? Mi s-a spus că e la etajul trei, la numărul zece." „Aici e numărul opt." „Iertaţi-mă, m-am înşelat..."

Am crezut că o să scap basma curată. Chiar şi atunci când bărbatul mi-a cerut să deschid geanta.

Ştiam că nu conţine nimic compromiţător. În timp ce arunca o privire somnoroasă peste prospecte, o voce dinăuntru a strigat: „Adu-l încoace!"

Aş fi putut încerca s-o iau la fugă. Era mai înţelept însă s-o fac pe nevinovatul până la capăt. Am intrat.

Ofiţerul, pe care tocmai îl zărisem, era aşezat într-un fotoliu, cu mâinile legate şi cu o ţeava de pistol lipită de ceafă.

„Îl cunoaşteţi?" „Nu, nu l-am văzut niciodată."

Nu minţea. Probabil că nici măcar nu m-aştepta şi nu ştia decât foarte vag cine eram. Cum ciocănisem însă la uşă, miliţienii n-aveau chef să creadă că fusese o simplă greşeală.

Eu şi ofiţerul am fost duşi într-o temniţă unde se mai aflau vreo treizeci de deţinuţi. Câteva feţe mi se păreau cunoscute, dar m-am purtat de parcă toţi ar fi fost nişte străini, iar eu — cu desăvârşire nevinovat.

Fuseserăm înhăţaţi de Gestapo.

Mă aşteptam la un interogatoriu în toată regula şi îmi puneam neîncetat întrebarea pe care şi-o pun toţi cei aflaţi în această situaţie, şi care mă răscolise de mii de ori începând cu momentul când mă alăturasem mişcării clandestine: sunt oare în stare să-mi ţin gura sub tortură? Sunt capabil să nu dezvălui zecile de adrese pe care le cunoşteam, distrugând astfel toată reţeaua şi făcând să fie arestaţi sute de tovarăşi de-ai mei?

Deodată, memoria mea, care mi s-a părut mereu un aliat de nădejde în viaţă, îmi devenea duşman.

Cum să fac s-o înăbuş, s-o golesc, să fac tabula rasa? N-aveam decât o cale de apărare: să neg totul.

Eram reparator de aparate medicale, şi cu asta, basta.

Aparatele se defectau adesea din pricina întreruperilor de curent, aşa că aveam mult de lucru. Desigur, ar fi putut să-mi ia urma, să ajungă până la patronul meu din Toulouse şi să încerce să-l descoasă. Nu eram însă atât de important încât să fie nevoie să bată atâta cale.

Am dormit o noapte în arest, iar a doua zi după-amiază vreo cincisprezece dintre noi au primit ordin să urce într-o dubă. Prespun că urma să fim duşi la interogatoriu. N-am ajuns niciodată.

După doar câteva minute de la plecare, s-au auzit împuşcături. La Lyon, în plin oraş, duba era atacată de către nişte „rezistenţi”. Mai târziu, aveam să aflu şi alte detalii. De-atunci nu ţin minte însă decât împuşcăturile continue, deschiderea portierei şi vocea care striga:

„Sunteţi liberi! Fugiţi! Luaţi-o care încotro!”

Am ieşit, am fugit, aşteptându-mă la fiece pas să fiu secerat de o salvă. N-a fost nici o salvă. M-am adăpostit preţ de câteva secunde într-o biserică şi apoi m-am îndreptat spre o stradă circulată. Scăpasem basma curată. Pentru o vreme. Asta pentru că-mi fuseseră confiscate toate actele şi pentru că nu ştiam la ce adresă aş fi putut să mă duc fără să-mi pun în pericol corespondenţii.

Fiindcă păstrasem, din fericire, nişte bani ascunşi în ciorap, am intrat într-un mic restaurant, hotărât să comand o masă pe cinste. Cu burta plină, îmi spuneam că viitorul o să-mi pară mai puţin întunecat.

Eram singurul client, fiindcă nu se făcuse ora de masă. Era prea târziu pentru prânz şi uşor prea devreme pentru cină. Am luat, totuşi, unul dintre meniurile aşezate pe un bufet, în preajma intrării, şi am început să-l consult. Atunci când patronul s-a îndreptat spre mine, alesesem deja trei feluri cu nume promiţătoare.

„Aş fi dorit să iau cina, am sosit cumva prea devreme?” „E deschis.” „Perfect. Aş vrea...” Am înşirat cu delectare minunăţiile care mă ademeneau. Patronul m-a ascultat fără să

mă întrerupă, dar şi fără să-şi ia vreo notă. Afişa un surâs mulţumit, de parcă s-ar fi simţit măgulit de simpla enumerare a acelor feluri. Când am isprăvit comanda, era tot acolo, cu acelaşi zâmbet pe chip. Ca să grăbesc lucrurile, mi-am dres vocea şi am spus: „Asta-i tot!”

Bărbatul a tresărit şi s-a întins de spate, ca şi cum ar fi luat poziţia de drepţi ca să raporteze.

„N-am mai primit marfă de patru zile. N-am decât supă de linte şi pâine veche.”

Părea atât de abătut, încât m-am simţit dator să-l îmbărbătez: „Perfect, o supă e tot ce-mi doream.”

Doar nu era să mă ridic şi să plec!

A sosit şi supa, aburindă. O adulmec. Iau prima lingură. Într-adevăr, era linte, dar nu orice fel de linte, ci din aceea cu chimen! Presărată din plin cu praf de chimen. Ciudat, mi-am spus. Să fie oare vreo reţetă lyoneză? Nu, gustul ăsta nu lasă nici o îndoială, ştiu exact de unde vine. Simt nevoia să-l descos pe patron.

Mă pregătesc să-l chem, dar mă răzgândesc. Ce-aş fi putut să-i spun? Că am regăsit în supa lui aromele ţării mele? Care ţară? Când am părăsit-o? De câtă vreme sunt la Lyon? Nu, nici vorbă. Dacă trebuie evitat ceva, pentru un fugar fără acte în situaţia mea, atunci asta e discuţia cu necunoscuţii! Mai ales pe tema identităţii mele. Îmi stăvilesc deci întrebările şi mă mulţumesc să-mi degust supa, muind înăuntru coltuce de pâine uscată.

Patronul pleacă, dar apare nevastă-sa, un pic mai târziu, să-mi ia farfuria. O golisem şi o curăţasem atât de temeinic, încât strălucea. Femeia o ia şi, apoi, fără să mă întrebe, o aduce din nou plină.

„Mulţumesc, e delicioasă!” „E-o reţetă de la mine din sat”, spune ea. Doamne! Vorbeşte cu acelaşi accent ca şi mine!

Accentul din Străvechiul Ţinut. Tare îmi vine s-o întreb despre ce sat e vorba... Nu, nu se cuvine, trebuie să mai amân câtăva vreme. Aşa că repet, cu o voce cât se poate de nepăsătoare: „Mulţumesc, e delicioasă!”

Şi mă pun de-ndată pe mâncat, cu privirea aţintită în fundul farfuriei, aşteptându-mă să se întoarcă la bucătărie. Nici nu se clinteşte. Stă acolo, privindu-mă insistent. Sunt convins că pricepuse totul. Adică de unde veneam şi de ce nu îndrăzneam

să scot o vorbă.

Deodată, ridic ochii. Mă mângâia cu privirea, plină de o duioşie fără seamăn. Nimeni nu zbovise asupra mea cu o astfel de prelungă căutătură maternă. Îmi venea să-i plâng pe umăr.

Apoi, de parcă mi-ar fi auzit întrebările nerostite, a glăsuit. Pe vremuri, soţul ei fusese militar, în armata Levantului, sub generalul Gouraud. Tabăra lor se afla în preajma satului ei. El venea uneori să cumpere ouă de la ferma părinţilor ei. Din când în când îşi vorbeau Şi îşi făceau semne. S-au căsătorit imediat după război şi au trăit zece ani la Beirut, după care, în nouă sute douăzeci şi opt, s-au stabilit în Franţa şi au deschis acest restaurant...

În timp ce vorbea, nu încetam să-mi repet: această femeie şi soţul ei ar fi putut fi părinţii lui „Picard”, părinţii mei pseudonimi, părinţii mei de împrumut!

Aveam un nod în gât, de parcă eram un ţânc cuprins de-o vrajă. Continuam să nu spun nimic, să nu dezvălui nimic, dar ochii mei n-o mai ocoleau, lăsându-se prinşi în privirea acestei mame de-o zi. Dacă m-ar fi iscodit, i-aş fi povestit totul. N-a întrebat însă nimic, îngânând doar un tradiţional: „Domnul să te aibă în pază!” După care a dispărut.

N-avea să mai apară. Până la încheierea mesei, m-a servit doar soţul ei. Avea şi el un surâs complice, dar n-a rostit nici un cuvânt. Femeia aceea, însă, apariţia aceea grăbită, mă transfigurase. Nu mai eram un fugar, nu mă mai simţeam hăituit, pluteam undeva deasupra spaimelor clipei, mult deasupra propriei mele fiinţe; din clipă în clipă, orizontul meu se lărgea.

Ba chiar ajunsesem să-mi spun că lucrurile nu stăteau prea rău. Eram urmărit, fără îndoială, dar asta se-ntâmpla tocmai pentru că eram liber! Dis-de-dimineaţă mă aşteptam la tot felul de grozăvii, la tortură, umilinţă şi moarte, în vreme ce acum, seara, eram liber şi stăteam aşezat într-un restaurant, comandam, beam, mâncam şi savuram. Ca să nu mai vorbesc de faptul — mai important decât toate acestea, mult mai important — că eram, dacă aş putea să mă exprim aşa, pe cale să câştig războiul. Tocmai aflasem că fusese eliberată Corsica; în Italia, Mussolini fusese răsturnat şi întreaga ţară se alăturase taberei aliaţilor, declarând război Germaniei naziste; la Răsărit, ruşii reluaseră ofensiva, recuceriseră Caucazul şi înaintau spre

Crimeea; cât despre americani, ei îşi desfăşurau pe toate fronturile formidabila maşină de război; iar pe ţărmurile Angliei era pregătită debarcarea. În Franţa, opinia publică înclina majoritar în favoarea noastră; atât doar că lumea mai manifesta o oarecare indulgenţă faţă de bătrânul mareşal; încă îi mai aflau scuze, dar nimeni nu-l mai urma; iar Rezistenţa devenea din zi în zi mai puternică şi mai cutezătoare; dovadă şi această acţiune răsunătoare în urma căreia fusesem eliberat...

La sfârşitul mesei, când am comandat cafeaua, eram alt om, un cuceritor demn de strămoşii săi, care fredona cu buzele strânse. Copleşit de bucuria libertăţii...

Aş fi vrut să rămân pe veci în acel mic restaurant.

Mi se părea că sunt în desăvârşită siguranţă. Ar trebui de asemenea spus că nu ştiam unde să mă duc sau la ce uşă să bat, fără să pun în pericol ansamblul reţelei.

Nici măcar trenul nu mai puteam să-l iau; fără acte, n-aş fi putut să trec nici măcar de primul control.

Credeţi în ursită? Sau în Providenţă? Noi avem mai multe proverbe care spun că moartea vine doar când uleiul din opaiţ s-a sfârşit, sau ceva de felul ăsta.

E de presupus că în opaiţul meu mai era ceva ulei. Pe cine credeţi că văd la ieşirea din restaurant? Pe Jacques! Jacques-acte-false! Ochii noştri se întâlnesc, apoi se ocolesc. În ai lui, un licăr de uimire, în ai mei — un fulger de bucurie. O iau pe urmele lui. Nu s-a dus prea departe. Îşi avea „atelierul” la etajul doi al clădirii de lângă restaurant. Acolo, opt persoane lucrau în foc continuu. N-a fost nevoie să-i explic în ce situaţie mă aflam, ştia deja tot. Fusesem recunoscut Când am ieşit din dubă, dar, în plină acţiune, comandoul nu avusese timp de mine. Jacques bănuise că nu am ajuns departe.

Ca să pot pleca din nou pe drumuri, aveam, bineînţeles, nevoie de alte acte, de o nouă identitate. Deodată însă, salvatorului meu i-a venit o idee mai bună: să mă angajeze. Avea mult mai mult de lucru decât putea să ducă la bun sfârşit. Începuse de unul singur. Acum era ajutat de şapte ciraci, de toate vârstele. Unul în plus ar fi fost binevenit. „Cu condiţia să n-ai scris de medic.” M-a pus la încercare. Mi-am dat toată silinţa.

Se pare că aveam nişte remarcabile calităţi de falsificator.

„Dar şi, din păcate, nişte principii morale prea rigide ca să-ţi îngăduie să le fructifici pe timp de pace. Nimeni nu-i perfect.” Sunt chiar vorbele lui Jacques.

M-a învăţat o sumedenie de lucruri, dar aş fi vrut să mă lipesc de şi mai multe, chiar şi de umorul lui sec.

O să-mi amintesc mereu cu emoţie de atelierul de falsificat acte. Părea un soi de furnicar tăcut, al cărui rol era de neînlocuit. Nu însemna doar falsificare de documente, ci şi inventarea unui întreg univers paralel, care trebuia gestionat şi făcut credibil în ochii unui duşman atotputernic. Fără sârguinţa chiţibuşară a lui Jacques şi a complicilor săi, nici o acţiune de rezistenţă nu ar fi fost posibilă, iar ideea unei organizaţii clandestine ar fi fost de neimaginat. Cu toate acestea, numele lor au rămas necunoscute. Cum puteţi explica faptul că nişte oameni se dedică pe de-a-ntregul unei sarcini atât de ingrate, pentru care îşi riscă viaţa în fiece clipă, fără să nutrească speranţa unui beneficiu material sau moral cât de mărunt? Unii dintre ei nici măcar nu credeau în Dumnezeu, ca să poţi zice că sperau într-o recompensă în viaţa de apoi.

Dacă sunt mândru că am făcut parte din grupul lor?

Da, chiar sunt mândru de asta, nu mă simt deloc stânjenit s-o spun!

Atunci când, după război, mă întâlneam uneori cu cineva interesat de acest aspect discret al Rezistenţei, petreceam ore în şir explicându-i în detaliu tot ceea ce făcusem.

Dimpotrivă, eram iritat atunci când mi se cerea, pentru a suta douăzeci şi şasea oară, să-mi istorisesc „glorioasa” evadare. Ce mare lucru făcusem, la urma urmei? O goană de şaizeci de metri, o masă îndestulătoare, o întâlnire providenţială, iată de ce devenisem erou! În schimb, miile de situaţii când mi-am riscat viaţa cu un condei de copist în mână sau ducând un mesaj...

După cum puteţi băga de seamă, am rămas filosof.

O mie de isprăvi bagatelizate, o singură ispravă umflată de o mie de ori; una peste alta, ăsta-s eu!

Din păcate, n-am mai revăzut niciodată acel cuplu care ţinea restaurantul cu supă de chimen. La-nceput nu părăseam atelierul, mi se aducea de mâncare şi dormeam chiar acolo; după câteva luni, am reînceput să ies în oraş şi să mă aventurez

timid pe străzi.

Întotdeauna făceam însă un ocol ca să nu trec prin faţa restaurantului, în vremurile acelea şi fiind în situaţia în care mă băgasem, dacă nutream vreo afecţiune pentru cineva, era mai bine să-l evit, ca să nu-i pricinuiesc neplăceri. Am trecut pe-acolo de-abia după Eliberare. Restaurantul era închis, pare-se că de luni întregi. Un vecin mi-a spus că „locotenentul” se întorsese acasă, la Grenoble...

Eu, în schimb, am rămas la atelierul de falsificat acte. Fără să mă clintesc, până la Eliberare. Pe care am sărbătorit-o desfăcând câteva sticle de şampanie; încrezător, Jacques le pusese la rece cu câteva săptămâni înainte. În toată fericirea noastră era şi o umbră de tristeţe. Odată cu sfârşitul clandestinităţii se încheia şi frumoasa noastră aventură. Nu ai prea des ocazia în viaţă să fii băiat rău pentru o cauză bună.

După aceea, m-am dus la Montpellier. Dar nu de îndată; Bertrand m-a ţinut pe lângă el preţ de trei luni, la Lyon, pentru diferite misiuni. Când am ajuns, în cele din urmă, mi s-a părut că trăiam, oarecum, o primă întoarcere acasă. Eram nerăbdător să revin într-un loc unde vieţuisem înainte de război, pe vremea când nu eram încă Baku.

Între timp, desigur, primisem nişte veşti. Ştiam că Bruno şi tatăl lui, arestaţi cu ocazia întâmplării cu camionul de bere, nu petrecuseră decât vreo două luni la închisoare. Au fost însă prinşi din nou, un an mai târziu, pentru fapte mai grave, şi deportaţi. Tatăl s-a întors, dar Bruno, nu. Piaţeta de lângă braserie îi poartă astăzi numele.

Acesta a fost primul loc unde m-am dus. Văzându-mă, patronul m-a strâns îndelung la piept, de parcă aş fi fost un alt fiu regăsit. Până atunci, doar dădusem mâna de două sau de trei ori, nici nu mai ţineam minte să-i fi vorbit, poate doar ca să-mi comand berea sau ca să cer nota de plată. Soţia îi murise şi ea în timpul războiului. Poate că presimţise că feciorul nu avea să i se mai întoarcă.

După ce am părăsit braseria, m-am dus la femeia care mă găzduise, doamna Berroy. La rândul ei, m-a strâns în braţe. Mi-a adus la cunoştinţă poveştile care circulau în oraş pe seama mea; lucru care avea să mi se confirme mai târziu, în aceeaşi zi, atunci când m-am dus la facultatea de medicină. Nu ştiu dacă se datora dispariţiei mele neaşteptate, originilor mele, sau poate

vreunei potriviri de zvonuri şi de întâmplări, dar toată lumea părea convinsă că numitul Ketabdar ajunsese un erou al Rezistenţei. Mi se atribuia un întreg palmares de glorioase fapte de arme, dintre care numai unele erau născocite, celelalte, majoritatea, fiind întemeiate pe fapte reale, dar în care rolul meu fusese sporit peste măsură.

Revenind la doamna Berroy, odată isprăvite efuziunile, ea a mărturisit că era uimită că nu fusese niciodată întrebată despre mine, în ciuda a tot ce se povestea în oraş despre isprăvile mele.

„Vreţi să spuneţi că nimeni n-a scotocit vreodată pe-aici după ce-am plecat?” „Nimeni.” „Nici Miliţia, nici Jandarmeria, nici nemţii?” „Nimeni, precum ţi-am spus! Lucrurile dumitale sunt rânduite toate în pivniţă şi nimeni nu s-a atins de ele. A trebuit doar să le iau de-acolo, ca să pot închiria camera, sper că înţelegi...”

Pentru mine, asta însemna că autorităţile, cel puţin, nu se înşelau în privinţa importanţei mele sau, ca să fiu mai exact, a lipsei mele de importanţă. Pentru gazda mea însă, dacă e să mă iau după tonul insinuărilor ei, tocmai aici se afla dovada cea mai sigură a legendarei iscusinţe cu care fusesem aureolat. Baku, cel cu neputinţă de prins.

O să-mi spuneţi că, totuşi, a existat jandarmul acela care pătrunsese în clădire în ziua când am fugit.

Exact, ajung şi aici. V-am povestit oare că doamna Berroy avea o fată, Germaine, o roşcată destul de atrăgătoare, dar care n-avea o reputaţie dintre cele mai bune? Nu, n-am pomenit-o. Sfiala mea de levantin...

Tovarăşii mei îmi vorbeau adesea despre ea, mă tachinau întrebându-mă dacă... Adevărul e că am fost mereu foarte timid cu femeile, şi nu m-aş fi văzut în stare să iau vreo iniţiativă. Uneori, când o întâlneam pe Germaine, o salutam cu un zâmbet politicos, pe care ea mi-l întorcea. Şi continuam să urc scara, cu obrajii uşor îmbujoraţi.

În ziua aceea, doamna Berroy mi-a zis: „Ştiai că, în absenţa dumitale, fata mea s-a căsătorit? O să ţi-l prezint pe ginerele meu, care o să fie fericit să strângă mâna unui bărbat ca dumneata.”

Pătrund în cameră. Urmarea e lesne de bănuit... Soţul lui Germaine poartă o uniformă de jandarm.

Are o rană pe obraz, care se întinde de la falcă până în colţul ochiului. Se ridică şi îmi întinde mâna, iar pe faţă i se lăţeşte un surâs.

„Mi se pare că ne-am întâlnit o dată sau de două ori pe scară. Pe vremea când îi făceam curte lui Germaine. M-aţi speriat foarte tare...”

Prin urmare o luasem la sănătoasa de pomană!

Dacă n-aş fi zărit atunci un jandarm pătrunzând în imobil, viaţa mea ar fi urmat un alt curs.

Mai bun sau mai rău? Câtă vreme te afli în viaţă ca să-ţi pui o asemenea întrebare, înseamnă că nu putea fi în nici un caz mai rău.

Am avut parte însă şi de altă surpriză. Pe când urcam scara, însoţit de proprietăreasă, ca să arunc un ochi nostalgic prin vechea mea cameră, atunci când am ajuns la o anumită treaptă, am fost izbit de un puternic miros de mucegai. Abia mai puteam să respir.

Şi-atunci mi-am dat seama, cu un fel de uluire, că nu mai avusesem nici o problemă respiratorie sau pulmonară din momentul în care am părăsit mansarda aia.

Cu atât mai mult cu cât nici înainte nu mă încercaseră.

Mirosul acela de mucegăit, amestecat, aş spune, cu cel de cenuşă, îl adulmecasem la sosire, însă apoi, cu timpul, am încetat să-l mai simt. Acum, mă sufoca din nou.

Dintr-o suflare, care mi s-a părut a fi şi ultima, i-am spus acelei femei cumsecade:

„Cobor.”

A închis uşa cu cheia, privindu-mă cu îngrijorare.

„Văd că încă te mai chinuie crizele alea de astm.” „Din când în când.” „Hai, că nu eşti singurul! Tânărul care a închiriat camera după dumneata avea şi el astm. În vreo două rânduri, a fost nevoie să chem doctorul în miez de noapte. În momentul de faţă, camera e liberă. Dacă pofteşti, poţi să dormi acolo noaptea asta, dar nu în calitate de chiriaş, ci de oaspete!” „Sunteţi foarte amabilă. Atât doar că trebuie să iau, chiar astă seară, trenul de Marsilia.”

Minţeam, de bună seamă, fiindcă urma să plec de-abia a doua zi. Şi-aşa îi plătisem acestei mansarde un bir mai mare decât se cuvenea...

Aveam să-mi petrec noaptea în camera unui coleg

medicinist, o noapte albă, de altfel, în care m-am străduit să-l conving că nu înfăptuisem toate isprăvile pe care mi le atribuiau zvonurile. Zadarnică străduanie...

Trebuie spus că a existat o întâmplare care m-a deservit — sau care m-a slujit, depinde de unde priveşti; o neînţelegere care a părut să îndreptăţească zvonurile cele mai fanteziste.

A doua zi după Eliberare, au avut loc sute de întruniri, la toate nivelurile, între diferitele mişcări ale Rezistenţei şi în prezenţa nou instalatelor autorităţi, care încercau să rezolve un întreg pomelnic de probleme: epurarea şi derapajele ei, soarta celor deportaţi, dezarmarea luptătorilor din Rezistenţă, aprovizionarea etc.

Fiindcă niciunul dintre responsabilii reţelei „*Libertate!*" nu era disponibil, Bertrand m-a rugat să fac act de prezenţă la una dintre aceste întâlniri şi să iau notă despre ce se vorbea. Contrar previziunilor sale, alte mişcări hotărâseră să trimită acolo conducători de prim rang; mai mult, de faţă se aflau fotografii presei din Lyon. Asta pentru că, în timpul nopţii, fusese prins un colaboraţionist notoriu, iar reuniunea, la origine una obişnuită, căpătase deodată importanţă sporită în ochii opiniei publice. Aşa că m-am trezit cu poza mea pe prima pagină a publicaţiei *Progrès*, fiind prezentat ca unul dintre capii secreţi ai Rezistenţei.

La Montepellier, nimeni nu voia să creadă că a fost o neînţelegere. Dacă încerci să negi că eşti un erou, nu numai că îţi păstrezi intactă reputaţia, dar, în plus, vei trece drept plin de modestie. Care ar fi, se zice, virtutea supremă a eroilor.

Vineri dimineaţa

Sunt convins ca Ossyan era sincer atunci când căuta să-şi diminueze faptele vitejeşti. Încă din copilărie, nu suporta ideea că ar putea fi luat drept un „conducător”.

De aceea, exagera în sens invers, astfel încât tăgăduielile sale, prea înflăcărate, îi făceau pe interlocutori bănuitori şi perplecşi.

Oricum, aceasta a fost reacţia mea. Recitindu-mi într-o bună zi notiţele, la multă vreme după ce ne-am despărţit, am simţit nevoia să privesc lucrurile mai îndeaproape. Aşa că am plecat în sudul Franţei, în căutarea celor care trăiseră acea epocă tulbure, cu luptele din maquis, cu murmurele, raziile şi reţelele ei.

După o lună de întâlniri surprinzătoare, de întrebări naive şi de verificări ale mărturiilor, am căpătat convingerea că, în anumite medii, existase o legendă legată de numele „Baku” şi că rolul acestuia în Rezistenţă nu fusese, în întregime, doar cel de simplu curier.

Acesta să fie oare esenţialul? La urma urmei, importanţa rolului nu e decât o problemă de evaluare. Bărbatul îmi încredinţase partea lui de adevăr. Adică faptele şi sentimentele care le însoţeau. Atunci când cineva îşi spune propria poveste, obiectivitatea nu este oare doar drumul marcat al minciunii?

Mi-am propus să nu mai verific şi să nu mai scotocesc, ci să mă mulţumesc cu vorbele sale şi cu misiunea mea de mamoş. Mamoş de adevăruri, mamoş de scorneli, ce diferenţă!

— Ajunsesem deci la momentul în care părăseaţi Franţa şi vă întorceaţi acasă. Bănuiesc că vă aştepta cineva la Beirut...

Nu spusesem nimănui pe ce vapor o să mă îmbarc, dar tatăl meu aflase, Dumnezeu ştie cum, şi răspândise vestea în tot oraşul. După cum se împrăştiaseră şi o mie de zvonuri legate de faptele mele din Rezistenţă.

Se şoptea chiar numele meu de luptă, Baku.

Baku, Jacques, Bertrand, actele false, războiul, Rezistenţa — nu împlinisem încă douăzeci şi şapte de ani şi încheiasem o viaţă. În faţa mea, alte vieţi.

Poate.

Sosirea în port. Mulţimea adunată pe cheiuri. Ochii mei înlăcrimaţi, când străbat pasarela. Fata aceea cu părul zburdalnic care se apropie să-mi anine o ghirlandă de gât. Mă aplec.

Braţele ei goale care-mi ating ca o boare obrajii. Mă îndrept. În spatele meu se încâlcesc voci necunoscute. Un fotograf îmi face semn să stau nemişcat, să-mi păstrez surâsul şi să privesc în obiectiv. Toate lumea încremeneşte, ţinându-şi răsuflarea preţ de câteva secunde. Tăcere. Apoi, agale, gest cu gest, scena recapătă viaţă, iar strigătele se fac din nou auzite. Aplauze, urale. Iată-l pe tatăl meu că se apropie. Pe cap poartă o pălărie de fetru roşu. O pălărie sărbătorească. Mulţimea se dă la o parte ca să-i facă loc. Privirile noastre se întâlnesc. Acea privire plină de aşteptări care, pe vremuri, atât mă împovăra, mi s-a părut atunci mai uşoară. Tata îşi scoate pălăria şi mă îmbrăţişează. Mă strânge cu putere. Din nou aplauze. Mă îndepărtează, mă ţine aşa, la distanţă, şi mă priveşte fix. Deodată, citesc în ochii lui altceva decât bucuria la care mă aşteptam, altceva decât mândria. Când mă trage din nou înspre el, îi bolborosesc o întrebare. Îmi răspunde: „Mai târziu, acasă, o să-ţi explic totul.”

Eram neliniştit, aşa cum eşti atunci când te trezeşti deodată într-o vâlvătaie de bucurie, de care nu eşti întrutotul vrednic. Sentimentul că te pândeşte necazul la prima răscruce, precum un rival gelos. Adevărul e că, dincolo de presentimente, lipseau cam multe persoane din acea mulţime.

Din întreaga mea familie, acolo nu se afla decât tata. Unde erau ceilalţi? În primul rând, bunicul, cel mai bun fotograf din ţară, piua-ntâi în orice ocazie, aliniindu-ne, ocărându-ne şi orbindu-ne cu flash-ul.

Pentru nimic în lume n-ar fi vrut să irosească o asemenea fotografie!

Da, asta îmi strica în primul rând bucuria: din fotografie lipsea fotograful!

Când am urcat în maşina care ne aştepta, încă îl mai căutam din ochi. „Unde e bunicul? Nu-l văd.” „Nubar a plecat.”

Când se referă la un om de şaptezeci de ani, capătă un înţeles funest. Nu mai îndrăzneam să zic nimic, de frică să nu aud cuvintele de care mi-era teamă.

Să mai întârzii cu câteva clipe adevărul şi lacrimile...

Atunci, tata a adăugat: „A plecat în America, împreună cu

bunica ta şi cu unchiul Aram.”

Mă simţeam uşurat, aproape fericit, de parcă bunicul mi-ar fi fost înapoiat. Nu sperăm oare cu toţii, după moartea unei fiinţe dragi, să descoperim dintr-odată că tot ceea ce am văzut şi am auzit nu a fost decât un coşmar? Preţ de o clipă, am trăit această senzaţie miraculoasă.

Fără să încetez să fiu nedumerit. Credeam că Nubar renunţase demult la proiectele sale de imigrare.

Deodată, o nouă nelinişte.

„Dar Iffet unde este, nici pe ea n-am văzut-o?” „Sora ta a plecat în Egipt. S-a căsătorit când a început războiul, aşa că n-am avut cum să te anunţăm.” „Cine e soţul ei?” „Nu-l cunoşti. Mahmud. Fiul unei familii din Haifa, din străvechiul neam Carmali. Lucra aici la o bancă englezească, dar a fost mutat la Cairo. Tatăl lui era angajat la banca otomană din Istanbul. Ginerele nostru e un băiat de treabă, amabil şi dintr-o bucată, dar cam... Aşa.”

Rostind aceste ultime vorbe, tatăl meu a făcut un gest pe care i-l mai văzusem în câteva rânduri, întorcând palmele şi faţa către cer, apoi îndreptându-le spre pământ şi din nou spre cer, de două-trei ori la rând, cu grabă, de parcă ar fi mimat nişte temenele. Era felul lui de a spune „habotnic” sau „fanatic religios”... Nu trebuia însă să-l iei prea tare în serios, pentru că orice persoană pe care o vedea murmurând şi înşirând mătănii avea parte de acest caraghioslâc de liber-cugetător.

„Dar soră-mea, cel puţin, e fericită?” „Da, ea l-a ales, şi cred că se înţeleg bine. Nu-ţi fie teamă pentru Iffet, ştie să se facă respectată. Nu din pricina ei îmi fac eu griji... Griji am zis? Ce-am îndurat în ultimii ani au fost mai mult decât griji. N-aş vrea să-ţi stric bucuria întoarcerii, dar trebuie să fii la curent: o mare năpastă s-a abătut pe capul nostru. De patru ani încoace, azi e prima dată când am trăit un moment de fericire. O să vezi, de-acum înainte, casa noastră va fi iar plină de lume...”

Cum ştiam dintotdeauna acea casă, i-am luat, înlăuntrul meu, vorbele în zeflemea, cu un soi de enervare amuzată. Nu păstram o amintire prea veselă acelei forfote, acelui du-te vino neîntrerupt.

Pentru tatăl meu, lucrurile stăteau exact pe dos, pentru că, deodată, ochii i s-au împânzit de lacrimi, iar mâinile, de furie, i s-au încleştat una de cealaltă.

„De patru ani nimeni nu ne mai trece pragul. Ca în vremea copilăriei mele, la Adana. Ca nişte ciumaţi!”

Mi-am aşezat mâinile peste mâinile lui, cu ochii umezi; eram mâhnit chiar înainte să aflu ce nenorocire ne lovise.

„Fratele tău... Salem... Blestemată fie ziua când s-a născut!” „Nu spune asta!” „De ce să nu spun asta? Pentru că e sânge din sângele meu şi carne din carnea mea? Dar dacă aş fi avut o tumoare care să mă macine, ar fi trebuit oare s-o iubesc doar pentru e din carnea şi sângele meu?”

Am renunţat să-l mai întrerup. De altfel, protestele mele erau de formă, câtă vreme eu însumi nu nutream cele mai bune sentimente faţă de fratele meu.

Când am plecat, înainte de război, Salem nu era decât un adolescent molâu şi obez, refractar la învăţătură, un netrebnic arţăgos şi delăsător. Toţi erau convinşi că n-o să iasă nimic bun din el. Ce viitor să-i întrezăreşti? Ar fi început prin a-şi toca partea de moştenire, după care, cu siguranţă, ar fi trăit pe spezele fratelui sau surorii sale...

L- am subestimat cu toţii. Vreau să spun că i-am subestimat capacitatea de a face rău. Războiul, se ştie, deşteaptă în anumite persoane isteţimea şi energiile. Îndreptându-le, uneori, pe făgaşul cel bun. De cele mai multe ori, însă, pe cel rău.

În acei ani de restrişte, lipsurile şi raţionalizările făceau ravagii prin ţară, ca peste tot în lume. Precum şi contrabanda şi tot soiul de alte negoţuri obscure.

Unii se-apucau de aşa ceva ca să supravieţuiască, alţii ca să se îmbogăţească. Fratele meu a purces şi el pe acest drum, dar nu ca să supravieţuiască, şi nici ca să se îmbogăţească.

Lipsea adesea de-acasă. Putea să iasă la orice oră din zi şi din noapte, pe o uşă secretă, camera lui fiind aşezată într-un capăt al casei. Tata nu şi-a dat seama de nimic. Dacă sora mea ar mai fi stat cu ei, ar fi înţeles cu siguranţă că era ceva în neregulă. Poate că însuşi Salem n-ar fi dus lucrurile aşa departe. Odată plecată, nimic nu l-a mai împiedicat s-o ia la vale.

Într-o bună zi, s-a întâmplat ceea ce era de aşteptat să se întâmple: nişte soldaţi din armata franceză au venit şi s-au aşezat pe poziţii împrejurul casei şi le-au cerut celor dinăuntru, cu ajutorul unei portavoce, să nu se opună şi să iasă cu mâinile sus.

Era un asalt în toată regula, de parcă ar fi trebuit să

nimicească un post duşman. Tatăl meu nu găsea nici cea mai vagă explicaţie. Striga de la fereastra camerei sale că era vorba de o neînţelegere. A văzut apoi cu groază că soldaţii scoteau din podul casei saci de iută, lăzi, bidoane metalice şi cutii de carton. Tot aşa şi din garajul dezafectat, dintr-un dulap în perete de sub scara interioară, şi chiar din camera fratelui meu, din dulapul său şi de sub pat. Individul ăsta făcuse din casa noastră un depozit pentru contrabandişti, iar tata nu bănuise nimic. Ba mai mult, Salem făcuse în aşa fel încât să stivuiască anumite mărfuri în atelierul fotografic al bunicului, care avea să fie asediat în aceaşi zi şi în acelaşi fel.

Situaţia era agravată de faptul că, doar cu o zi în urmă, avusese loc o încăierare, în sudul capitalei, pe o micuţă plajă folosită adesea de către contrabandişti.

Murise un grănicer, iar doi dintre traficanţi fuseseră răniţi şi capturaţi. Autorităţile aflaseră numele fratelui meu în cursul interogatoriului din timpul nopţii. Era — ce patalama de glorie pentru nobila casă Ketabdar! — unul dintre capii bandei. În timpul schimbului de focuri se afla pe ţărm, printre cei care aşteptau marfa. Chiar aceia care trăseseră în grăniceri, înainte s-o ia la sănătoasa. Apăsase oare chiar el pe trăgaci? A negat şi nimeni n-a fost în stare s-o dovedească. Acasă erau multe puşti, dar adăstau încă în lăzi şi niciuna nu fusese folosită. Arma crimei n-a fost niciodată descoperită.

Toată lumea s-a trezit la puşcărie. Fratele meu, tata, bunicul, Aram, unchiul din partea mamei, un savant adevărat, aflat mereu cu capul în norii formulelor sale, şi care pricepea şi mai puţin decât tata ce i se întâmpla. Tot la puşcărie — grădinarul şi fiul său.

„Fratelui tău nu i-a lipsit niciodată nimic! De ce ne-a făcut aşa ceva?” repeta tata.

Cum să-i explic ce-i lipsise fratelui meu? N-avusesem şi eu uneori, în adolescenţă, sentimentul că sunt întemniţat în acea casă, fără sorţi de scăpare? Nu-mi venise să distrug totul, mobila, oaspeţii, pereţii? Ce m-a oprit? Ştiam că sunt iubit. Obiect al unei devoţiuni excesive, cu siguranţă, dar care mă îndemna să plec cât mai departe cu putinţă, doar ca să mă pot întoarce, odată ajuns un om întreg, sigur pe aspiraţiile sale şi capabil să le pună în lucrare. Dacă n-aş fi avut certitudinea că

sunt iubit, amărăciunea din mine ar fi crescut fără măsură, aşa încât, odată şi odată, împins şi de război, aş fi făcut pasul. Ca pentru o crimă sau pentru o sinucidere, fiindcă faptele lui Salem semănau şi cu una şi cu alta.

O crimă şi o sinucidere aproape reuşite. În acei ani de război, nu era de şagă cu contrabanda, mai ales când era însoţită de trafic de arme şi muniţie. Din fericire, ofiţerul francez care fusese însărcinat cu dosarul, colonelul d'Heloire, îl cunoştea bine pe tata.

Venise nu doar o dată la noi, înainte de război, pentru nişte vernisaje sau pentru dezbateri. Fost elev al Şcolii de Limbi Orientale, era un om de cultură şi un colecţionar de fotografii vechi. Ştia ce fiinţe plăcute şi inofensive erau tatăl meu şi Nubar şi aflase ce pacoste fusese fratele meu pentru ei, încă din copilărie. S-a străduit deci să-i elibereze cât mai repede pe cei doi — dar aceştia apucaseră să petreacă deja treizeci şi cinci de zile la închisoare! Ceilalţi, printre care unchiul Aram, aveau să fie puşi în libertate câteva luni mai târziu.

Ceilalţi, cu excepţia fratelui meu, bineînţeles; colonelul avea însă să-i salveze pielea, sub pretextul vârstei — la momentul acelor păţanii, nu împlinise încă douăzeci de ani. Printre contrabandişti aveau să fie făcute trei execuţii capitale. Salem avea să scape cu cincisprezece ani de temniţă, pe care amnistiile succesive aveau să-i diminueze cu două treimi.

Pentru ai mei, această afacere a însemnat cea mai straşnică umilinţă. Toţi cei care ne frecventau casa aveau să trăiască luni întregi cu teama că vor fi arestaţi. La urma urmei, dacă în casa Ketabdar se instalase un cuib de traficanţi şi un depozit de mărfuri ilegale, nu deveneau suspecţi toţi cei care o frecventau?

Când tata a ieşit din închisoare, puţină lume, chiar foarte puţină, a îndrăznit să vină să-i ureze întoarcere plăcută. Acestor rare persoane, „care puteau fi numărate pe degetele unei singure mâini”, le purta o recunoştinţă de nezdruncinat. Pe ceilalţi, pe toţi oaspeţii aceia care, pe vremuri, stăteau ţintuiţi la masa lui, şi-a jurat că nu o să-i mai vadă niciodată.

Aceasta era atmosfera în care bunicii mei din partea mamei se hotărâseră să plece în America. Fiul lor, traumatizat de întemniţarea petrecută sub semnul unei acuzaţii atât de înjositoare, nu mai avea nas să se arate în faţa studenţilor. Preşedintele Universităţii i-a făcut o recomandare atât de

elogioasă, încât a putut obţine, în doar câteva zile, autorizaţia să emigreze împreună cu întreaga familie. Calităţile sale de chimist fără pereche atârnaseră, cu siguranţă, foarte greu în acele vremuri de război; încă de la sosirea în Statele Unite a fost recrutat de o fabrică de explozibil din Delaware.

De-atunci încolo, tatăl meu a rămas singur. Fără sora mea, fără Nubar, fără mine, fără curtea obişnuită pe lângă el. Singur cu bătrâna sa mamă nebună, de care se ocupa chiar el, din când în când, deşi aceasta avea în permanenţă o infirmieră care îi slujea drept doamnă de companie.

Nu cred că ar fi putut suporta o asemenea dezonoare dacă, după câteva luni, n-ar fi primit vizita colonelului d'Héloire, venit să-i aducă cea mai întremătoare veste cu putinţă: fiul său cel mare, Ossyan, devenise un mic erou al Rezistenţei.

Cum de aflase ofiţerul? Un concurs de împrejurări.

D'Héloire făcea parte din forţele Franţei libere, cele care cuceriseră Levantul în nouă sute patruzeci şi unu, în pofida oamenilor lui Petain şi cu ajutorul englezilor. La scurtă vreme după ce isprăvise afacerea cu contrabandiştii, a îndeplinit o misiune clandestină în Provence, în cursul căreia l-a întâlnit pe Bertrand; au evocat Străvechiul Ţinut, istoria lui şi neamul otoman, iar numele meu s-a strecurat în conversaţie...

Să revin la tatăl meu. În ochii lui, înrolarea mea în Rezistenţă căpăta, în acest context, o însemnătate pe care atunci când am sosit în port n-aş fi putut-o bănui. Mereu mi-am închipuit că va fi bucuros pentru ce am izbândit, datorită convingerilor sale, dar şi din cauza acelui vis aberant pe care îl nutrise dintotdeauna: să facă din mine „o căpetenie revoluţionară”.

Visul nu i se stinsese, îl ducea încă înlăuntrul său, sub ascunzişul unor preocupări mai grabnice: acum, desluşea în mine pe artizanul reabilitării noastre.

Nu-i întinase fratele meu numele şi casa? Înfăptuirile mele ne spălau de această pată. Dispreţul nu-i alungase pe oameni de la uşa noastră? Întoarcerea mea, cu această aureolă, avea să-i aducă la noi, din nou. Era pregătit să-i întâmpine, de această dată fără duşmănie, doar cu dorinţa să-şi răzbune soarta.

A doua zi după sosirea mea a devenit prilejul unei mari petreceri. Casa noastră forfotea de oaspeţi, unii poftiţi, alţii veniţi de capul lor. Risipiţi prin salonul cel mare, prin vestibul şi

pe scările interioare. Unii se plimbau prin grădină, prinşi în lungi discuţii presărate cu hohote.

Tata se umfla în pene. Dată fiind situaţia, nici eu nu mai puteam să neg cu atâta hotărâre că fusesem eroul pe care toţi îl credeau. În ziua aceea, nu se mai punea problema să pun în faţă decenţa sau modestia, şi nici să-mi evaluez meritele cu o dreaptă măsură, trebuia să redau tatălui meu şi casei noastre onoarea călcată în picioare. Desigur, nu spuneam nimic neadevărat, nici măcar înzorzonat, lăudăroşenia nu s-a numărat niciodată printre multele mele cusururi. Nu, nu minţeam; dar nici nu dezminţeam. Îi lăsam să vorbească, îi lăsam să creadă. Eram fericit să aud râsul regăsit al tatei.

Zece zile mai târziu şi-a pierdut mama. Nefericita Iffett avea optzeci şi şapte de ani şi, de câteva luni, nu îşi mai părăsea patul.

„Dacă ar fi murit anul trecut, aş fi înmormântat-o singur” — asta a fost prima cugetare a tatălui meu. La început, e drept, un soi de uşurare, dar care nu contrazicea câtuşi de puţin pioşenia filială. Apoi a plâns.

Stabilise cu această mamă, pe care o apucase dintotdeauna nebună, nişte complicităţi doar de el ştiute. Am fost adesea martorul unor scene descumpănitoare, în legătură cu care n-am îndrăznit niciodată să-l descos.

Bunăoară, a consultat-o atunci când trebuia să hotărască dacă mă va lăsa sau nu să-mi urmez studiile în Franţa. Nu era prima oară. Îmi amintesc însă atât de limpede doar pentru că a ţinut s-o facă de faţă cu mine.

I-a şoptit câteva vorbe la ureche. Bunica părea să asculte cu atenţie. Apoi a deschis gura. De parcă ar fi vrut să grăiască. Gura i-a rămas însă deschisă, o bucată de vreme, ca o umbră neagră şi rotundă, fără nici un cuvânt. Tata aştepta. Fără să se grăbească.

Deodată a emis nişte sunete încâlcite care mi s-au părut înrudite cu nişte chiorăieli sau cu nişte gâfâituri. Tata a ascultat-o. Dând din cap cu seriozitate. Apoi a venit la mine să-mi spună că bunica nu vedea nici un neajuns. Să fi fost doar o farsă? Aşa părea, dar nu era, pot s-o spun cu mâna pe inimă. Tata n-ar fi fost în stare s-o pună pe Iffet într-o situaţie ridicolă. Nu, aşa o consulta el, era singura punte spre mama lui, prin urmare trebuie să admitem că aveau un limbaj comun şi că se

înţelegeau.

Nu a fost singurul care a plâns. Deodată, am simţit că-mi lipseşte şi mie. Nobila doamnă, cu minţile pierdute de şaptezeci de ani, era o prezenţă binecuvântată în acea casă. Curată, ca o nălucire, îngânând cântecele, copilăroasă. Datorită ei căpătasem o filosofie spontană a îndoielii şi ironiei faţă de viaţă, faţă de timp, de înţelepciune şi de raţiune.

A trăit ascunsă; tata nu voia s-o îngroape în ocară.

Ţinea ca funeraliile ei să-i adune pe cei mai înalţi dregători din ţară, din toate comunităţile. Lucrul devenea din nou posibil, graţie pretinselor mele isprăvi şi întoarcerii mele triumfale. Acesta e motivul pentru care am pomenit adineaori de „uşurarea" lui. De altfel, în omagiile funerare nu avea să fie ocolit faptul că se născuse ca fiică de suveran şi că murise ca bunică de erou.

Aveam sentimentul că tata rămăsese împărţit între tristeţea de a-şi fi pierdut mama şi satisfacţia de a vedea că îi oferise, în extremis, nişte funeralii demne de rangul ei. Îl priveam cu atenţie. Ba încerca să se reculeagă, cu umerii lăsaţi şi împiedicându-se cu greu să nu plângă; ba îşi plimba privirile peste mulţime, peste personalităţi, sumeţindu-se în postura venerabilului vrednic de compasiune. În vremuri normale, nu s-ar fi purtat aşa. Într-atât îi era de adâncă rana...

A doua zi după înmormântare, stăteam de-a dreapta lui în salonul cel mare ca să primim condoleanţele, când cineva a venit să-mi spună la ureche că o „străină" dorea să mă vadă, dar că, dată fiind situaţia, nu îndrăznea să intre.

Străina era Clara!

Aş fi vrut s-o cuprind în braţe şi s-o strâng cu putere.

Nimic însă nu-mi dădea acest drept. Nimic din relaţiile noastre trecute, adică acea singură noapte când am vorbit, aşezaţi fiecare în fotoliul său, înainte să apucăm fiecare pe drumul său; nici împrejurările prezente, doliul, casa înţesată cu vizitatori cerniţi. Nu puteam nici măcar să ne mărturisim prea vizibil bucuria regăsirii. A început scuzându-se că „a debarcat" în felul în care a făcut-o, în mijlocul unei zile atât de triste. I-am propus să facem câţiva paşi prin grădină.

Era doar în trecere. Vaporul ei ancorase cu o zi înainte în portul din Beirut şi urma să plece chiar în aceeaşi seară pe drumul spre Haifa. Nu era foarte hotărâtă să rămână în

Palestina, venise doar să-şi însoţească un unchi bătrân.

De parcă ne-ar fi fost teamă să vorbim despre noi, discuţia s-a învârtit în jurul unchiului.

„Părinţii mei îmi spuneau că avea, încă de pe la douăzeci de ani, manii de vechi celibatar. Băiat unic, născut târziu după alte şase fete, moştenise o avere care îl scutea pe vecie de muncă.” „Precum tata”, am murmurat eu, uitându-mă pieziş spre casă.

„Atât doar că unchiul Stefan n-a dorit niciodată să se împovăreze cu o familie. În casa lui din Graz, viaţa îi era rânduită de un majordom cu ştaif, care ştia să-i aducă la ceasul potrivit cafeaua şi să-i dozeze cum se cuvine whisky-ul de seară. Tata, care a muncit pe brânci toată viaţa, nu vorbea despre unchiul meu decât schimonosindu-se de parcă ar fi vrut să-l strângă de gât; nici măcar mama nu se mai străduia să-şi apere fratele, care era o atât de rea pildă pentru copii. Toţi evreii din Graz aveau, de altfel, o părere foarte proastă despre Stefan Temerles, care le răspundea cu aceeaşi măsură, neavând nici un prieten evreu şi fălindu-se cu asta.

Când am aflat că a fost deportat, m-am întrebat cum avea să supravieţuiască într-un lagăr. Logic, ar fi trebuit să fie primul răpus. Ei bine, toţi s-au prăpădit, toţi ai mei... Cu o singură excepţie, unchiul Stefan. Nu ştiu cum a supravieţuit. Nu vorbeşte niciodată despre asta. Iar eu n-am nici un chef să-i deştept coşmarul. Nu îi vorbesc decât despre anii fericiţi, şi niciodată la timpul trecut. În preajma lui, am sentimentul că răsfoiesc fără încetare un album imaginar de familie. El, în schimb, îl priveşte fără să scoată o vorbă, nelăsând să răzbată nici o urmă de emoţie. Nici bucurie, nici surpriză, nici suspine nostalgice, nimic.

Îmi spun uneori că a supravieţuit datorită apatiei. Da, apatiei. Ceilalţi nutreau dorinţe, pofte, ambiţii, speranţe, care, odată întoarse împotriva lor, îi sfâşiau. El nu avea nimic din toate astea. Nu aştepta nimic, nimic altceva decât ceea ce i se oferea. Din fericire, nimeni nu i-a adus moartea. Astăzi, el e tot ceea ce mi-a mai rămas din familie. Nici nu ştiu dacă, pentru mine, e un tânăr străMoş sau un fiu bătrân. Câte puţin din fiecare.

Când l-am regăsit, îmi spune ea, cu ajutorul unei asociaţii care se ocupă de deportaţi, l-am întrebat ce are de gând să facă de acum înainte. Nici nu-i trecea prin cap să se mai întoarcă la

Graz. Voia să plece în Palestina. Aşa că îl însoţesc acolo.

Adineaori, l-am lăsat pe terasa hotelului, cu un whisky dublu în faţă. S-a împrietenit cu barmanul. I-am surprins azi-dimineaţă într-o discuţie prelungă.

Mie n-a avut niciodată mare lucru să-mi spună. Probabil că pălăvrăgesc despre pălăriile femeilor de dinainte de război şi despre whisky-ul care era mai bine distilat."

Clara fusese îndrumată fără probleme până la locuinţa mea. „Am impresia că te cunoaşte toată lumea în oraşul ăsta."

I-am povestit câte puţin despre întoarcere, despre primire, despre mica legendă din jurul meu. S-a arătat mult mai entuziasmată decât mine. „Straşnică aventură!" Am ridicat din umeri. Apoi, am depănat împreună amintirile noastre de „vechi luptători".

Plimbarea s-a prelungit preţ de mai bine de o oră.

Aş fi putut să merg aşa zile şi nopţi la rând, fără nici un semn de lehamite. Fiecare vorbă pe care o rosteam, despre noi, despre ceilalţi, despre paginile de istorie care fuseseră întoarse deja şi despre cele care ar fi putut să fie deschise, despre mersul lumii — fiecare cuvânt ne apropia. Precum atunci la Lyon, cu patru ani în urmă, aveam impresia că, de la distanţă, ne ghemuiam unul în celălalt! Cu toate astea, mâinile noastre noastre bălăngănindu-se abia de se atingeau.

În clipa aceea, nu-mi spuneam că „o iubesc". Nici mie şi — cu atât mai mult — nici ei. Ceea ce am să vă mărturisesc ar putea să vi se pară ridicol, venind din partea unui domn în vârstă: manifestam toate simptomele unei iubiri nebune, dar cuvântul cu pricina nu-mi trecea prin cap. Mi se pare că, în asemenea momente, e nevoie de un fel de confident care, chiar luându-te peste picior, sau, mai abitir, din rea-voinţă, să rostească vorba „iubire", doar cât să te pună pe gânduri; de-acum, răspunsul o să vină de la sine.

Când şi-a privit ceasul, mi s-a părut că-mi smulge inima din piept. Simţeam, fizic, o durere pe partea inimii, l-am spus, cu o voce rugătoare: „Mai rămâi!"

Şi-atunci a continuat să meargă şi să vorbească.

După câteva minute, s-a uitat din nou la ceas, şi s-a oprit.

„Nu pot să-l las prea mult timp singur pe unchiul meu. Iar pe tine te-aşteaptă oamenii..."

Ajunsesem în faţa intrării principale a casei, iar vizitatorii continuau să sosească. Expuşi privirilor, nu puteam nici măcar schimba un sărut, doar nu ne aflam în Franţa... I-am strâns mâna şi am privit-o îndepărtându-se.

M-am întors în salon şi am luat loc lângă tata. Cei care sosiseră în lipsa mea şi se aşezaseră de jur împrejurul odăii, se apropiau acum de mine, rând pe rând, ca să mă îmbrăţişeze şi să-mi spună câteva vorbe de circumstanţă. Încercam să fiu amabil cu fiecare dintre ei, deşi nu-mi stătea mintea la asta. Mă gândeam încă la ea, bineînţeles, însă nu-mi era îndeajuns să retrăiesc clipele încântătoare pe care le petrecusem şi nici să-i deplâng plecarea. În mine creştea un fel de furie. Îmi spuneam: întâia oară plecaserăm, fiecare pe drumul lui, sperând ca întâmplarea să ne-aducă iar împreună. Era război, clandestinitate, n-aveam încotro. Azi ne-am regăsit ca prin miracol şi iată că ne despărţiserăm lăsându-ne iar în voia norocului. Dar dacă norocul avea să ne părăsească?

Dacă n-aveam s-o mai revăd vreodată? Nu mă purtasem oare ca un nerod lăsând-o să plece?

O strângere de mână şi iată că viaţa şi fericirea mea se îndepărtaseră, poate pentru totdeauna. În timp ce eu priveam delăsător!

Nici măcar nu puteam să-i scriu, nu ştia unde avea să se stabilească în Palestina şi nici pentru cât timp. Ar fi existat poate vreun mijloc de a-i trimite un mesaj, însă nu ne bătuserăm capul să-l punem la punct. Cât fuseserăm împreună, vorbiserăm despre tot soiul de lucruri — mai ales despre unchiul ei — de parcă aveam să ne plimbăm aşa până la sfârşitul veacurilor. Apoi ne-am despărţit în grabă, în câteva secunde, ca să nu facem despărţirea şi mai stânjenitoare.

Cu cât mă gândeam mai mult, cu atât mă umpleam mai tare de furie. Străduindu-mă, în acelaşi timp, să nu las să se vadă ceva...

Deodată, însă, m-am ridicat în mijlocul unei fraze.

Am bolborosit câteva scuze faţă de interlocutorul meu din acel moment şi apoi faţă de tata. Am ieşit, aproape în fugă. Am luat o maşină. „La hotel Palmyra, lângă port!”

Pe drum, în timp ce răspundeam mecanic conversaţiei şoferului, mă străduiam să-mi pregătesc în minte, pentru Clara, justificările acestei vizite pe nepusă masă.

Până şi la hotel, în timp ce aşteptam la capătul scărilor ca băiatul în livrea să-i bată la uşă şi s-o roage să coboare, încă îmi mai pregăteam fraza. Voiam să par cât mai puţin neghiob cu putinţă.

Când a coborât, uşor îngrijorată, n-am găsit nimic mai bun de spus decât: „Am uitat să te fac să-mi promiţi că-mi vei scrie!” Era o desăvârşită neghiobie, recunosc. Dar tot răul spre bine: cu cât te vădeşti mai neghiob, în asemenea împrejurări, cu atât eşti mai înduioşător.

Clara m-a ascultat încruntând sprâncenele şi dând din cap, de parcă i-aş fi dat o ştire gravă. Apoi a privit în stânga şi-n dreapta. Nu ne vedea nimeni. Atunci m-a sărutat pe buze, fugar, precum ciugulitul unei păsări.

Când mi-am revenit din uimire, urca deja scările în goană. Am plecat. Doamne, cât de albastru era cerul acelei zile!

Mi-a scris două luni mai târziu. O scrisoare de vreo şapte-opt pagini, de care am fost oarecum dezamăgit.

Nu, nu atât dezamăgit, cât neostoit. Ştiu şi de ce. Se prefăcea că sărutul acela nu existase. Mai rău: în timpul plimbării noastre prin grădină, începuserăm din senin să ne tutuim, în vreme ce în scrisoare mi se adresa cu „Sie sind” în loc de „du bist”. Un pas înapoi...

Da, îmi scria în germană. De când cu întâlnirea noastră din Lyon, ne luaserăm obiceiul să vorbim în franceză; se exprima corect, cu doar câteva rare greşeli. Când era vorba de scris, se simţea mai în largul ei alături de Goethe decât de Chateaubriand.

Îmi spunea deci „dumneavoastră”, de parcă ar fi regretat sărutul acela... Iar în epistolă, nici un cuvinţel despre noi doi. Îmi vorbea tot despre unchiul ei, despre cât de greu îi era să obţină o locuinţă care să-i convină; să fi sperat oare să găsească o casă asemănătoare celei din Graz? Nu i se propusese decât un apartament la parterul unui imobil construit de Doamne-ajută: două camere, o sufragerie-bucătărie şi o baie comună pentru încă două familii. Şi asta într-un cartier din Haifa, unde tensiunile dintre arabi şi evrei erau în creştere, şi unde nu trecea o zi fără lupte sau atentate.

Clara nu se aşteptase la atâta violenţă, iar în scrisoare îmi pomenea în vreo două-trei rânduri despre „o tragică

neînţelegere” care trebuia limpezită. Nu putea îndura ideea că, a doua zi chiar după înfrângerea nazismului, două popoare duşmănite de Hitler ajunseseră să se ridice unul împotriva altuia şi să se măcelărească reciproc, fiecare nutrind convingerea că are dreptate şi că este unica victimă a unei nedreptăţi. Evreii — pentru că înduraseră tot ce poate fi mai groaznic pentru un popor, adică o încercare de nimicire, şi care erau hotărâţi să facă tot ce le stătea în putinţă ca acest lucru să nu se mai repete; iar arabii — pentru că dregerea răului, într-un anumit sens, se făcea pe spezele lor, deşi nu avuseseră nimic de-a face cu crima comisă în Europa.

În scrisoare, Clara cântărea lucrurile cu calm şi chiar fără nici o prejudecată, într-o vreme când, atât la arabi, cât şi la evrei, resentimentele atinseseră cele mai înalte culmi. De altfel, nu se mulţumea să cerceteze. Acţiona. Făcea Rezistenţă, ca în timpul războiului.

De data aceasta, însă, se opunea războiului.

De fapt, când am vorbit despre o oarecare decepţie legată de scrisoare, am vrut mai ales să spun că mă aşteptam la o epistolă de dragoste ori, măcar, la una care să ţină seama de relaţia ce se înfiripase între noi; în loc de aşa ceva, primisem mesajul unui „camarad de luptă”.

Clara părea profund zguduită de conflictul ce se desfăşura în jurul ei şi afirma că era hotărâtă să lupte din toate puterile ca „să-l biruie”. Mă înştiinţa, astfel, cu o oarecare solemnitate, că se alăturase unui grup de militanţi care se chema PAJUW Committee (iniţialele Palestine Arab and Jewish United Workers).

Îmi vorbea îndelung despre obiectivele lor care erau, cu siguranţă, doldora de bune intenţii. În ciuda numărului lor restrâns — n-au fost niciodată altceva decât un pâlc plin de dârzenie — sperau să schimbe cursul Istoriei.

Nu priveam eu însumi cu scepticism toate acestea?

Nu într-atât de mult cât lasă vorbele mele de-acum să se înţeleagă! După treizeci de ani de conflicte, doar simpla idee că bravul comitet PAJUW a putut cândva exista stârneşte zâmbete. Un zâmbet dispreţuitor la unii; la mine, mai degrabă un surâs duios. Pe vremea aceea, reacţionam altfel. Dacă mă pun în starea mea de spirit de-atunci, ceea ce nu-mi e tocmai la îndemână, cred că am aplaudat proiectul Clarei şi al tovarăşilor ei. Nu de alta, dar se potrivea cu propriile mele idealuri.

Nu doar pentru că venea de la ea.

Aşa cum îi spunea şi numele, acest Comitet era în mod categoric de stânga. Ce să-i faci, pe-atunci toţi cei care voiau să se opună urii rasiale sau religioase nu ştiau să spună decât:

„Muncitori, uniţi-vă!” Nu că ar fi însemnat mare lucru, dar părea singurul chip de a spune: „Nu vă ucideţi unii pe alţii!”

Mai bine să ne întoarcem însă la Clara şi la scrisoarea ei. I-am răspuns neîntârziat. Pe loc sau a doua zi. În franceză. Dintr-o dată îi spuneam „tu”, sperând că va lua act şi că va face la rându-i la fel de-acum înainte. În rest, nici un semn de intimitate. Îi urmam exemplul, povestind, la rându-mi, ce făcusem de câteva săptămâni încoace. Adică, în primul rând, acele conferinţe în cursul cărora istoriseam despre „propriul meu război”.

N-am amintit încă despre asta, dar conferinţele respective erau, pe-atunci, principala mea activitate, dacă nu chiar singura, şi mă ajutaseră să mă fac ştiut în toată ţara.

A început, ca să zic aşa, dintr-o întâmplare şi din cauza unei nepotriviri. Nu departe de casă, se afla o asociaţie sportivă şi culturală, ai cărei animatori, care-l cunoşteau bine pe tata, hotărâseră să dea o petrecere în cinstea „remarcabilului luptător” care eram. Închiriaseră o sală şi făcuseră ceva cheltuieli. Cu o săptămână înainte de data stabilită, a murit bunică-mea. Bineînţeles, petrecerea a ieşit din discuţie. La revedere, muzică şi figuri de dans! În loc să anuleze tot, mi s-a propus să vin pur şi simplu „să-mi povestesc războiul”, aşa cum îmi venea la gură, să relatez câteva întâmplări şi să răspund unor întrebări. Măcar asta aveam voie să fac în perioada de doliu!

Pe ringul prevăzut iniţial pentru dans, fuseseră instalate nişte rânduri de scaune. Iar pentru mine, o măsuţă şi un pahar cu apă.

Nu pregătisem nimic. Am început prin a evoca nişte amintiri, tot ce-mi trecea prin cap, cu vorbe simple şi cu ton de destăinuire. Lumea, obişnuită cu discursurile care semănau cu nişte discursuri, amuţise.

Luându-mă după tăcerea lor, după respiraţie, după oftaturi şi, uneori, după sunetele de aprobare sau de mirare care se ridicau, simţeam că se întâmplă ceva între mine şi mulţime. În seara aceea, am mai primit alte trei invitaţii să vorbesc, iar apoi,

în săptămânile care au urmat, douăzeci, treizeci, şaizeci, în toate cartierele capitalei, în celelalte oraşe de pe Litoral şi în câteva sate de pe Munte. Oamenii mă ascultau, pretutindeni, preţ de două-trei ceasuri, fără ca atenţia să le slăbească. Iar eu descopeream o bucurie până atunci neştiută. Ei erau seduşi, în timp ce eu eram încântat că am ştiut să-i seduc. Nu-mi drămuiam niciodată timpul. Ţinând seama de toate visele pe care le nutrea în ceea ce mă priveşte, e inutil să spun cu ce ochi mă privea tata de-a lungul acestor întâlniri. Noutatea consta în faptul că eu însumi ajunsesem să cred oarecum în menirea mea de „căpetenie", de conducător de oameni. Venind în prelungirea aventurii mele în Rezistenţă, această experienţă nouă mă îndemna să cred, pentru întâia oară, dar tot cam fără tragere de inimă, că se găsea poate, la urma urmei, un strop de adevăr în presentimentul tatei faţă de mine, ca şi în acela al lui Nubar. Poate că, una peste alta, aveam un viitor predestinat. Zic bine „poate", pentru că, deşi eram cucerit de idee, asta nu se întâmpla, repet, fără să mă împotrivesc.

V-am spus ieri — sau o fi fost alaltăieri? — că după război nu-mi mai stătea gândul la studiu. Poate din cauza euforiei. Da, aşa au purces, fără îndoială, lucrurile. Aveam sentimentul că niciunul dintre drumurile din faţa mea nu avea să mai fie înfundat. Nu trebuia decât să merg, de parcă n-ar fi existat nici un obstacol.

Uite-aşa se pune la cale prăbuşirea!

M-a luat însă gura pe dinainte. Până la prăbuşire mai era ceva, deocamdată aveam aripi şi nu-mi istovisem toate bucuriile.

Într-o bună zi, în timpul uneia dintre conferinţe, care se desfăşura într-un cinematograf de mahala, mi s-a părut că zăresc aşezată în spatele sălii o persoană care avea privirea Clarei. Nu mă anunţase că vine.

Nu-mi mai găseam locul! Pentru îndrăgostitul care eram, câtă fericire! Pentru conferenţiar, un dezastru. A vorbi, aşa cum o făceam, însemna să mă cufund în mine însumi, să ating culmile concentrării şi să mă dăruiesc pe de-a-ntregul, ca un actor pe scenă. Atunci însă, de îndată ce am recunoscut-o, gândurile mi-au luat-o razna.

Prea multe întrebări şi amintiri, prea multă nerăbdare... Am retezat discursul şi m-am năpustit spre concluzii.

Apoi am cerut scuze asistenţei că nu pot răspunde la întrebări. „Obligaţii de familie”, a explicat moderatorul, silindumă să promit că aveam să revin.

După o jumătate de oră, eram aşezaţi la mine acasă, în salon. Mai întâi, am prezentat-o pe Clara tatălui meu, care a schimbat câteva vorbe cu ea şi apoi s-a retras cu eleganţă.

Sosise cu o propunere. Avea de gând să publice în jurnalul Comitetului, al cărui prim număr era în curs de apariţie, nişte relatări ale arabilor şi evreilor din Rezistenţă, care luptaseră prin diferite ţări ocupate.

Scopul era limpede: să-i convingă şi pe unii şi pe ceilalţi că trebuia să se afle de aceeaşi parte şi să lupte împreună pentru un viitor comun... Aşa privind lucrurile, mărturia mea putea fi interesantă.

Clara se aşezase în salon pe fotoliul cel mai ţeapăn.

I-am propus un altul, dar găsea că acela era mai potrivit pentru scris. A scos apoi un caiet pe care şi l-a aşezat pe genunchi. Purta o fustă lungă, plisată, cu model scoţian verde cu negru, şi o cămaşă albă.

Avea ceva de şcolăriţă. Voia să-i povestesc întreaga mea experienţă de război de-a fir a păr, de la sosirea în Franţa şi până la întoarcerea acasă... Pentru mine, care, de săptămâni în şir, nu făceam altceva decât să depăn această poveste în faţa unui public din ce în ce mai numeros, ar fi trebuit să fie cât se poate de simplu.

Cu toate acestea, rămâneam tăcut, căutând în zadar de unde să încep. Pentru că tăcerea nu lua sfârşit, Clara a vrut sămi înlesnească situaţia: „Închipuieşte-ţi că te afli în faţa unei săli pline, în prezenţa unui public care nu ştie o iotă despre viaţa ta, şi dă-i drumul!” „Bine, o să încep. Nu e chiar aşa uşor, în doi, într-un salon, câtă vreme tu ştii atâtea lucruri despre acele vremuri. O să mă străduiesc. Lasă-mă o clipă să m-adun.”

Din nou tăcere prelungă.

„Clara, te-aş ruga să-mi promiţi ceva. Orice ţi-aş povesti, nu mă întrerupe, sub nici un motiv, până nu-ţi zic că am isprăvit; şi, mai ales, nu te uita la mine, stai cu ochii doar în caiet.” „Promit!”

Copilărelile mele o făceau să surâdă. Uimită. Sau poate înduioşată. A mai urmat o tăcere. Apoi, aceste cuvinte, pe care încă nu le-am uitat: „De la ultima noastră întâlnire am tot

chibzuit şi acum ştiu fără nici o urmă de îndoială că sunt îndrăgostit de tine. Eşti femeia vieţii mele, acum şi pentru totdeauna. Te iubesc cu tot sufletul când eşti aici şi te iubesc când nu eşti. Dacă nu simţi acelaşi lucru, n-am să stăruiesc, e vorba de un sentiment cât se poate de puternic şi de fulgerător, trebuie să te copleşească, nu-i doar o înclinaţie pe care s-o dobândeşti cu timpul. Prin urmare, dacă nu-l trăieşti, peste un minut o să schimbăm vorba şi n-am să te mai plictisesc în veci. Dar dacă, din întâmplare, simţi şi tu ceea ce simt eu, atunci voi fi cel mai fericit om din lume şi te voi întreba: Clara, vrei să fii soţia mea? Te voi iubi până la moarte...”

Am rostit totul dintr-o răsuflare, de teamă să nu mă întrerupă, de teamă să nu mă poticnesc în cuvinte. N-o privisem nici măcar o singură dată. N-am căutat-o cu privirea nici măcar când am terminat de vorbit. Mi-era frică să nu citesc în ochii ei ceva ce putea să semene a nepăsare sau a milă. Sau chiar a uimire, pentru că ştiam cu siguranţă că această declaraţie o lua prin surprindere şi orice semn de surpriză mi-ar fi dat de bănuit că nu eram pe aceeaşi lungime de undă, aşa încât, orice ar fi spus ulterior, n-ar fi fost decât o formă de politeţe şi o încercare de mângâiere.

N-o priveam deci, iar dacă aş fi fost în stare să-mi astup urechile aşa cum îmi întorsesem ochii, aş fi făcut-o. Pentru că nu doar de privirea ei mi-era teamă, ci şi de cuvintele şi de intonaţia ei în care aş fi putut desluşi nepăsarea sau mila... Îi auzeam doar respiraţia, caldă ca un suspin.

„Da.”

A spus „da”.

Era cel mai frumos şi mai simplu răspuns, dar şi cel la care mă aşteptam cel mai puţin.

Ar fi putut să se lanseze în formule chinuite ca să-mi explice că, date fiind împrejurările, nu i se părea cu putinţă... Aş fi întrerupt-o brutal, spunându-i: „S-o lăsăm baltă!” M-ar fi pus să-i promit că o să rămânem totuşi buni prieteni, i-aş fi răspuns „bineînţeles”, dar n-aş mai fi vrut s-o revăd şi nici să aud pronunţându-i-se numele vreodată.

Dimpotrivă, ar fi putut să-mi explice că simţea acelaşi lucru, încă de la prima întâlnire... Atunci aş fi ştiut ce să spun şi cum să mă port.

Însă acest „da” simplu, acest „da” sec m-a lăsat fără grai.

Aproape că-mi venea s-o întreb: „Da, ce?” Nu de alta, dar poate voise să spună: „Da, am auzit”; „Da, am priceput”; „Da, o să mă gândesc”.

Am privit-o năucit, temător.

Era adevăratul „da”, cel mai curat „da”. Spus cu ochii în lacrimi şi cu un surâs de femeie iubită.

Vineri seara

L-am părăsit pe Ossyan chiar în acel moment. Invocând un pretext oarecare — o întâlnire pe care n-o puteam contramanda... Simţeam că trebuie să dispar. Să-l las singur cu acea imagine care răbufnise la suprafaţa ochilor săi. Să-l las să prelungească clipa, să-şi asculte din nou cuvintele, să mai vadă o dată şi încă o dată chipul femeii iubite. Continuarea avea să vină cât se poate de repede.

Mi-a deschis, recunoscător, uşa şi m-a însoţit chiar câţiva paşi până la lift, pe strâmtul covor galben-prăfos de pe culoar.

Când m-am întors, la sfârşitul după-amiezii, bucuria nu i se risipise încă. M-a întrebat:

„Unde rămăsesem azi dimineaţă?", nu pentru că pierduse şirul, ci doar, cred, ca să mă audă spunând:

— Tocmai zisese „da"!

Am scos capacul stiloului şi am deschis un caiet nou, aşa cum procedasem la începutul fiecăreia dintre cele trei întâlniri anterioare. Înainte să dau prima pagină, am scris pe ea "Vineri seara".

Bărbatul părea însă că îşi mai caută încă vorbele.

— Pot să vă rog să nu începeţi deîndată?

Am închis stiloul. Am aşteptat. Am aşteptat. Şi-atunci vocea i-a răzbit până la mine, venind parcă de departe.

— Eu şi Clara ne-am sărutat.

Pariez că, atunci când mi-a făcut mărturisirea, a roşit. Eu însumi îmi plecasem ochii. Nu-i era lesne să se dea pe mâna mea. De altfel, după atâta caznă, s-a apucat din nou să străbată încăperea, cu un pas sprinten, fără să scoată o vorbă. Apoi, de parcă tocmai şi-ar fi încheiat cine ştie ce încântătoare călătorie în sine însuşi şi mi-ar fi redescoperit dintr-odată prezenţa, mi-a spus, cu un gest din palmă:

— Asta e! Am crezut că a isprăvit acest episod intim. Am netezit deci paginile caietului, cu o mişcare care-mi stătea în obişnuinţă, pregătindu-mă să reiau scrisul sub dictare. O ezitare îmi înţepenise însă mâna. O anume strălucire din ochii lui mă îndemna să cred că nu se întorsese pe de-a-ntregul din pelerinajul său mental. Mi-am închis prin urmare stiloul şi l-am vârât în mod făţiş în buzunarul interior al hainei. Am strâns, de

asemenea, caietul şi mi-am încrucişat braţele. Interlocutorul mi-a surâs. Şi-a desfăcut gulerul. Ochii mi-au rămas pironiţi pe nodul gâtului său.

Mi se părea că evocarea acestei pagini de viaţă îl întinerise, îl înflăcărase şi, într-o oarecare măsură, îl făcuse mai îndrăzneţ.

Ce anume aş putea să relatez din mărturisirile lui fără să-l trădez? Oh, n-a spus nimic care să se îndepărteze de cea mai strictă pudoare levantină. Cu toate astea, mi-ar fi părut rău să-i pun în gură spuse pe care am omis să le consemnez în prezenţa lui. M-aş simţi însă uşurat descriind tabloul doar în linii mari.

A însoţit-o pe Clara până la hotelul Palmyra, unde ea închiriase o cameră, ca şi în vizita precedentă. Au trecut prin locul unde îl sărutase pe buzele nedumerite.

Nici acum nu era ţipenie prin preajmă. Aşa că Ossyan i-a înapoiat sărutul. Acelaşi sărut, ca un ciugulit de pasăre. Apoi, ochi în ochi, au urcat treptele ţinându-se de vârful degetelor.

Camera, aflată la etajul trei, avea o fereastră largă care dădea, în stânga, spre clădirile portului, iar în dreapta spre linia ţărmului şi spre mare. A deschis-o.

Odată cu rumoarea oraşului a pătruns şi un vânt călduţ. Mâinile lor umede se îmbărbătau una pe alta, iar ochii le stăteau închişi de atâta fericire şi sfială.

Cum nu trebuia să scriu nimic, îl priveam în timp ce vorbea. Observasem deja că era slab şi înalt de statură, dar de astă dată mi s-a părut de-a dreptul lungan, da, era alungit cu totul, braţele, picioarele, bustul şi mai ales gâtul, care mi se părea dintr-odată amuzant de prelung în comparaţie cu căpşorul său alb de copil; poate de aceea avea tendinţa să-l plece mereu într-o parte. Aici, în faţa mea, aşa cum făcea altădată în fotografia din cartea mea de istorie...

Fără să-mi bage în seamă privirea, îşi urma drumul, cu iubita la braţ.

— Seara am ieşit să ne plimbăm pe cornişă, către golful Saint-Georges, şi am vorbit despre căsătorie.

Da, chiar în seara aceea, de ce să mai fi aşteptat?

Fericirea ne trecea precum o frânghie aspră prin palme, nu aveam decât să închidem degetele şi să strângem tare ca să nu ne scape. Nici nu se mai punea problema să lăsăm în seama întâmplării grija de a ne rândui viitoarele întâlniri.

Şi unul şi celălalt aveam dorinţa şi vrerea să trăim împreună în fiece clipă de-acum înainte. Pentru totdeauna. Dacă se vor ivi oprelişti, aveam să le depăşim.

Ni se părea că nimic nu ne poate sta în cale. Trebuia doar să luăm câteva hotărâri şi să facem câteva alegeri.

În primul rând — ce fel de căsătorie? La Beirut nu exista căsătorie civilă. Noi însă nu doream o ceremonie religioasă. N-aveam chef să ne unim destinele trecând printr-o minciună. Nici eu, nici ea n-aveam o părere exagerat de bună despre religiile locale, aşa că n-avea rost să ne prefacem.

Şi, înainte de toate, ce religie ar fi trebuit să alegem pentru ceremonie? A ei? A mea? Fiecare soluţie isca mai multe probleme decât era în stare să rezolve! Nu, mi-a venit o idee mai bună: Jacques-acte-false.

„Doar nu vrei un certificat fals de căsătorie?”, m-a întrebat Clara îngrozită. Am liniştit-o. În civil, Jacques era primarul unui orăşel din regiunea pariziană. Nu mi-a mărturisit asta decât la sfârşitul războiului, când se pregătea deja să-şi pună din nou eşarfa tricoloră.

Cine ar fi fost mai potrivit să ne căsătorească decât el, cel care, fără să vrea, a făcut să ne întâlnim? Nu oare pe el îl aşteptam, şi unul şi celălalt, în noaptea aceea la Lyon? Ne-am hotărât iute: aveam să ne ducem singuri în Franţa, pentru o căsătorie dintre cele mai simple şi apoi aveam să ne întoarcem să sărbătorim evenimentul cu apropiaţii.

Când l-am pus la curent cu proiectele noastre, tata n-a stat pe gânduri o clipă. „Deşteaptă, frumoasă, afectuoasă... Şi revoluţionară! Ce ţi-ai mai putea dori?”

Era încântat. O adoptase încă din prima clipă; dar şi ea îl ridicase deja pe un soclu, de parcă şi-ar fi regăsit un părinte vesel, turbulent, fragil.

Mai rămânea unchiul Stefan. Clara nu prea ştia cum o să reacţioneze. Dorea să-i obţină încuviinţarea, din pură politeţe, dar era hotărâtă să n-o ia în seamă dacă avea să spună nu. Am hotărât deci să ne despărţim, preţ de câteva săptămâni, astfel încât fiecare să se poată ocupa de inevitabilele pregătiri, să-şi înştiinţeze rudele, să strângă actele necesare; după care urma să ne întâlnim la Paris, în ziua, ora şi locul stabilite...

Adică pe 20 iunie, la prânz, pe Quai de l'Horloge.

De ce tocmai pe Quai de l'Horloge? Pentru că, pe vremea

când lucram în „atelierul” din Lyon, un camarad îmi istorisise o poveste de dinainte de război despre doi îndrăgostiţi care se întâlniseră chiar pe Quai de l'Horloge, „între cele două turnuleţe”. Deschisese o hartă ca să-mi arate locul, aflat chiar pe malul Senei.

Gestul mi-a rămas în memorie, poate pentru că mi s-a părut că ascunde o prevestire. Aşa încât, atunci când a fost să aleg un loc de întâlnire, mi-a venit în minte locul cu pricina.

La Paris, totul s-a desfăşurat cum plănuisem, ba chiar un pic mai bine. Şi eu şi Clara am ajuns lângă turnuleţe în aceeaşi clipă, fiecare sosind din altă direcţie.

Jacques-acte-false — nu mă pot împiedica să-l numesc aşa, cu toate că şi-a reluat respectabila slujbă şi statutul civil — îi contactase pe cei pe care-i desemnasem martori. Pentru mine, Bertrand, pentru Clara, Daniele, gazda primei noastre întâlniri de la Lyon.

Era atât de întuneric în primărie şi atât de puţină lume, de-ai fi crezut că ne-am întors în clandestinitate. Lucru care nu le displăcea prietenilor mei; toţi aveau o strângere de inimă gândindu-se la vremea aceea, încă destul de apropiată, când fiecare gest avea un sens anume; mersul pe stradă, bunăoară, fără să fii recunoscut, era de fiecare dată o adevărată ispravă.

Acum, mersul pe stradă fără să fii recunoscut nu însemna altceva decât o zilnică suferinţă. Cum să-ţi mai placă mâncărurile fade, după ce, vreme de patru ani, te-ai îndopat cu mirodenii?

Pe-atunci, eu nu împărtăşeam însă aceeaşi descurajare. Nu fusesem o mare figură a Rezistenţei, poate doar o măruntă figurină. Prin urmare, nu cunoscusem acea fulgerătoare prăbuşire a visului în realitate. Abia scăpat de clandestinitate, mă întorsesem la mine-n ţară, unde nimeni nu e anonim.

Şi-apoi, mai presus de orice, era Clara. Chiar dacă fusese nevoie de un război ca să fim împreună, eu voiam să trăiesc cu ea în vreme de pace. Obolul pe care-l plăteam nostalgiei era doar o formă de amabilitate, pentru că eu veneram viitorul. Viitorul anilor noştri comuni, dar şi viitorul imediat. Primii paşi alături de cea care îmi purta deja numele.

Toate acele lucruri pe care aveam să le săvârşim pentru întâia oară împreună. Spunându-ne că de fiecare dată va fi prima dată. Făgăduinţe de îndrăgostiţi, dar pe care nu le-am

încălcat niciodată. Nu mi s-a întâmplat s-o sărut pe Clara, sau chiar să-i ţin mâna strânsă într-a mea, cu sentimentul unui lucru cunoscut, sau pe care l-am mai trăit. Sau pe care l-am mai iubit. Dragostea poate să rămână neştirbită, şi tot aşa şi emoţia. Luni după luni şi ani după ani. Viaţa nu este atât de lungă încât să te poţi sastisi.

Când ne-am întors din Franţa, tata a dat cea mai frumoasă petrecere pe care a cunoscut-o vreodată casa Ketabdar. Înainte de plecare, îl rugasem să nu se dea peste cap. Mi-a răspuns doar: „Lasă-mi bucuria asta!”

I-am lăsat-o. A făcut toate nebuniile de care mi-era teamă. Două orchestre care făceau cu schimbul, una orientală, una după tipic occidental; câteva sute de invitaţi; un tort atât de uriaş încât, atunci când l-au adus, au trebuit să se plece până la pământ ca să încapă pe uşa, destul de înaltă, de altfel, a sufrageriei.

Mi-e şi jenă să descriu iluminaţiile, sau desfrâul de mâncăruri. De astă dată, tata, care tunase şi fulgerase toată viaţa împotriva căpătuiţilor, s-a purtat ca un parvenit. Dar ce mai contează, el era fericit, Clara era fericită, ce mi-aş mai fi putut dori?

Dar eu? Eu nu eram fericit? Nu vreau să par ursuz, dar hărmălaia muzicii mă lăsa nepăsător. Cu toate astea, eram fericit. Fericit pentru felul în care era serbat evenimentul, fericit s-o ţin din când în când pe Clara de mână, să schimb o privire cu ea, să o aud râzând îndărătul meu, fericit la gândul că, la sfârşitul serii, va veni, ostenită, să-şi aşeze capul pe umărul meu.

Mă bucuram, de asemenea, să întâlnesc oameni pe care nu-i mai văzusem demult, începând cu sora mea, venită tocmai din Egipt pentru această sărbătoare, împreună cu soţul ei pe care încă nu-l cunoscusem...

Mai era acolo, bineînţeles, şi unchiul Stefan. Tata îi scrisese şi apoi trimisese o maşină ca să-l aducă. De la Haifa la Beirut nu erau mai mult de o sută cincizeci de kilometri, ceea ce, cu opriri cu tot, nu însemna pe atunci decât patru ore de drum. Ajunsese destul de devreme, către prânz, aşa că am avut răgaz să facem cunoştinţă înainte ca lumea să se bulucească în casă.

Să-mi fost oare teamă de această întâlnire? Nu chiar. Mai degrabă Clara nu era-n apele ei. Păstrase faţă de unchiul ei

neîncrederea moştenită de la părinţi.

Ce-i reproşau? Că era un burlac bătrân, pricopsit, maniac şi trândav? Eu eram convins că avea să se înţeleagă cu tata. Şi unul şi celălalt erau bărbaţi sosiţi din secolul al XIX-lea şi nepotriviţi cu secolul acesta, care aveau să-şi descopere nostalgii comune.

Am trăit însă o mică spaimă, atunci când sora mea, care lipsise o bună bucată din zi, şi-a făcut intrarea în salon la braţul soţul ei. Închipuiţi-vă scena: de-o parte Mahmud, fiu al unei mari familii musulmane din Haifa, care se văzuse silit să-şi părăsească oraşul din pricina încordării care domnea între arabi şi evrei şi care mirosise deja că nu va mai fi chip să se întoarcă; de cealaltă parte Stefan, evreul din Europa centrală, venit tocmai ca să se stabilească în acel oraş; amândoi, rude apropiate ale proaspăt căsătoriţilor...

Hotărâsem să mă mărginesc la nişte prezentări cât se poate de sumare. Mahmud Carmali, cumnatul meu. Stefan Temerles, unchiul Clarei. Şi-au strâns mâinile.

Atunci, tata a rostit cu glas tare, în franceză: „Aveţi ceva în comun. Mahmud e din Haifa, iar unchiul norei noastre locuieşte tot acolo."

Am schimbat o privire cu Clara. Ne ţineam de mână, de parcă am fi vrut să înfruntăm cum se cuvine furtuna.

„Luaţi loc aproape unul de celălalt, a continuat tata, aveţi, cu siguranţă, să vă spuneţi câte ceva."

Nu-i aşa că era insistent? Să nu vă închipuiţi că o făcea din neglijenţă sau din lipsă de tact. Ci mai degrabă ca o sfidare sau, într-un anume sens, din spirit de frondă. Nutrea un profund dispreţ pentru acea atitudine, larg răspândită în Levant, care pretinde că menajează susceptibilităţile şi aparenţele.

Acea atitudine ilustrată, de exemplu, de şoaptele către invitaţi: „Bagă de seamă, Cutare e evreu!", „Cutare e creştin!", „Cutare e musulman!" De aceea, şi unii şi alţii se străduiesc să-şi cenzureze discuţiile obişnuite, cele care au loc atunci când suntem „între noi", şi recită banalităţi mieroase care ar trebui, pasă-mi-te, să oglindească respectul faţă de celălalt, dar care, de fapt, nu reflectă decât dispreţul şi înstrăinarea. De parcă am face parte din specii diferite.

Dar dacă cei doi pe care-i aşezase unul lângă celălalt aveau să-şi scoată ochii? Cu-atât mai rău, asta înseamnă că meritau

să-şi scoată ochii, atât şi nimic mai mult. Datoria lui era să-i trateze ca pe nişte oameni, angajaţi, în ultimă instanţă, în aceeaşi uriaşă aventură. Dacă nu se dovedeau demni de asta, cu atât mai rău! Dar dacă, din această pricină, petrecerea avea să fie tulburată? Cu atât mai rău, înseamnă că nu meritam o asemenea sărbătoare!

Prima noastră reacţie, a mea şi a Clarei, a fost teama de scandal. Eram cam timoraţi, dar încercaţi să vă puneţi în locul nostru! Nu voiam ca gâlcevile să dospească între familiile noastre. În timpurile acelea, însăşi căsătoria noastră nu era un lucru prea la îndemână. În primul rând, trebuia să ne punem la adăpost de vrajba din jur...

N-a fost însă decât reacţia dintâi, pornită din instinct.

În privirea pe care am schimbat-o cu ea, era deopotrivă haz şi nelinişte. Apoi ne-am retras, fără o vorbă, mergând de-a-ndăratelea, sau aproape...

Ne-am întors după o oră. Şi i-am surprins pe cei doi bărbaţi, singuri în continuare, în acelaşi loc, prinşi într-un nestăvilit hohot de râs. Al cărui motiv ne scăpa, dar la care ne-am alăturat de la distanţă şi eu şi Clara, uşuraţi şi ruşinaţi de temerile noastre ieşite din comun.

Remarcându-ne, după ceva vreme, prezenţa şi feţele nedumerite, Mahmud şi unchiul Stefan ne-au adresat, la unison, un gest discret cu paharele ridicate.

Ai fi zis că sunt cei mai buni prieteni din lume. Cât de mult mi-aş fi dorit să fie aşa... Din păcate, nu a fost. Poate că era prea târziu.

Atenţie, n-aveau însă nici să se certe. Nici vorbă!

S-au dovedit mai mult decât curtenitori unul faţă de altul, până la capăt. Sporovăind liniştiţi în fotoliile lor îngemănate, povestindu-şi, după toate aparenţele, istorii dintre cele mai năstruşnice, în engleză, precum toţi gentlemenii de la club... Cumnatul meu era, cu precădere, cel care înşiruia snoave, însoţite de gesturi largi şi expresii ale feţei, întretăiate de-o voce dogită, mereu îmboldit de reacţiile încântate ale interlocutorului.

Deodată, fără nici un motiv vizibil, lucrurile au luat o întorsătură proastă. Li se alăturaseră şi alţi oaspeţi, se făcuseră prezentări şi plecăciuni. În acea clipă, Mahmud s-a retras, bodogănind o scuză.

Puţin mai târziu, pentru că se pornise un vânticel cam rece,

am urcat la etaj să iau un pulover. Acolo era cumnatul meu, aşezat în întuneric pe o sofa. Cu un aer deznădăjduit. Era cât pe ce să întreb ce-i cu el, însă m-am stăpânit, de teamă să nu-l stingheresc. M-am prefăcut că nu-l zăresc. Nu a mai apărut toată seara.

Ce l-o fi adus în halul ăsta? După ce am coborât, m-am dus să-i cer socoteală surorii mele. S-a arătat preocupată, dar nicidecum surprinsă. În ultima vreme, soţul ei reacţiona adesea în acest chip. De fiecare când se vorbea despre Haifa de faţă cu el, începea să se înflăcăreze, se punea pe istorisit mii de poveşti din trecut, din trecutul îndepărtat, dar şi din propria lui copilărie. Ochii îi străluceau şi era o desfătare să-l auzi şi să-l priveşti.

Totuşi, de îndată ce se ivea o clipă de tăcere, îşi încrunta brusc sprâncenele şi se cufunda în melancolie.

Nu vorbea niciodată despre ce-i în sufletul lui; odată însă, când sora mea i-a sugerat să scrie o carte cu toate aceste amintiri pe care le evoca atât de minunat, a izgonit ideea cu ambele mâini: „Ce amintiri? Nu fac decât să ridic la lumină nişte bulgări de pământ, precum lopata groparului.”

Cât îl priveşte pe unchiul Stefan, discuţia cu Mahmud avusese un cu totul alt efect asupra lui. Efectul invers, aş zice. El care, de obicei, era tăcut, de nu chiar morocănos, avea să se dezlănţuie în tot restul serii, glumind cu tinerii, sâcâind doamnele şi căutându-l din ochi cu osârdie pe tovarăşul său dispărut.

La sfârşitul serii, zărind-o pe Clara, a fugit spre ea şi a luat-o de-o parte ca s-o întrebe, pe un ton de mărturisire gravă: „Nu crezi c-ar trebui găsită o cale de împăciuire... cu ei?” „Priveşte în jur, unchiule Stefan, suntem împăcaţi!” „Lasă că ai priceput tu bine, nu la asta mă refeream!”

Sporovăind cu sora mea, în aceeaşi seară, pentru întâia oară după mulţi ani, am folosit prilejul ca s-o întreb dacă soţul ei chiar era atât de evlavios şi de etern prosternat pe covorul de rugăciune pe cât mi-l descrisese tata. A râs. Mi-a explicat că Mahmud doar se arătase ofensat o dată, când tata s-a dezlănţuit împotriva religiei, atât şi nimic mai mult. Cam asta era şi diferenţa între mine şi tata. Ni se-ntâmpla să gândim la fel, atât doar că eu mă feream să spun lucruri care ar fi putut să jignească persoanele prezente. El dădea buzna cu capul înainte, convins că are dreptate...

Care să fi fost cea mai bună atitudine? Astăzi regret că nu m-am purtat ca el. Cu siguranţă că n-am fost în stare să ajung rebelul pe care-l visa, tocmai pentru că am trăit sub tutela unei voci tunătoare...

După această primă petrecere, a mai avut loc una la Haifa. Mult mai puţin spectaculoasă, dar mişcătoare.

Cită vreme unchiul Stefan izbutise să vină la Beirut, şi mie şi Clarei lucrul ni s-a părut de prisos. Însă membrii comitetului PAJUW au insistat. Lor li se părea important, aşa că n-am vrut să-i contrariem.

Se strânseseră vreo douăzeci, evrei şi arabi, poate un pic mai mulţi evrei decât arabi. Naim, unul dintre animatori, a rostit o alocuţiune în care spunea că vede în căsătoria noastră un eveniment pilduitor, iar în dragostea noastră o dezminţire a vrajbei.

Ciudat personaj printre ceilalţi, acest Naim, cu pipa pe care nu ostenea s-o tot aprindă şi mirosind a vişine de Alep, cu coama sa de păr suriu. Nici muncitor, nici intelectual pe de- a-ntregul — ci industriaş scăpătat. În mod logic, ceilalţi ar fi trebuit să nu aibă încredere în el, din pricina a tot ce se spunea în cărţile lor despre originea de clasă. Nimeni însă nu îi punea vreo clipă la îndoială temeiurile profunde şi nici devotamentul, ba chiar îi recunoşteau, cu prilejul reuniunilor, un anume vizionarism. Se zice că ai săi stăpâniseră pe vremuri jumătate din oraş, de fapt un fel levantin de a spune că fuseseră pur şi simplu bogaţi. Ca pe atâţia alţii, criza din anii treizeci îi ruinase. Tatăl lui Naim, mama şi unchii săi muriseră rând pe rând, de amărăciune şi de necaz, iar lui i-a revenit sarcina ingrată de a lichida averea strămoşilor, ca să-i satisfacă pe creditori. A vândut tot şi a pierdut tot, cu excepţia unei locuinţe pe malul mării, o clădire străveche de pe vremea otomanilor, vastă şi altădată somptuoasă, dar pe care nu mai avea mijloacele s-o întreţină şi care, atunci când am văzut-o, se afla într-o stare înaintată de şubrezenie. Ziduri roase, unele chiar prăbuşite, o grădină năpădită de buruieni, încăperi mobilate doar cu rogojini şi saltele, un acoperiş căscat... Cu toate astea, sălaşul rămăsese nobil, senin şi fermecător.

În cursul serii, am auzit de vreo două ori bubuitul unor explozii îndepărtate. Doar eu am fost impresionat; ceilalţi, obişnuiţi cu aşa ceva, îşi dădeau cu presupusul despre posibila

obârşie a zgomotelor. Dansurile s-au oprit doar pentru câteva clipe, apoi au continuat în acordurile unui fonograf închiriat.

Câte petreceri n-au fost în vara aceea! Sorbiţi în acest vârtej, Clara şi cu mine evitam să ne punem în mod serios problema care ne stăruia însă mereu în gând: unde aveam să trăim? Singura certitudine era că trebuie să fim împreună. Desigur, dar unde?

Dacă ar fi să iau astăzi această hotărâre, aş şti prea bine ce-aş avea de făcut. La sfârşitul verii am fi plecat la Montepellier, unde eu mi-aş fi reluat studiile de medicină, iar ea pe cele de istorie. Acum sunt convins că asta era singura soluţie. Dacă în ţeasta tânărului care eram ar fi adăstat spiritul bătrânului înţelept care sunt, spiritul ar fi zis: „Pleacă! Ia-ţi nevasta de mână, cu hotărâre, şi fugi, fugi şi salvaţi-vă!” Dar tânărul şi tânăra care eram nu se lăsau sfătuiţi decât de iluziile acelei clipe. Asupra Levantului avea să se năpustească o tornadă, iar noi voiam s-o stăvilim cu mâinile goale! Chiar aşa! Lumea întreagă se resemnase de tot văzându-i pe arabi şi pe evrei cum se măcelăresc unii pe alţii, de zeci de ani, dacă nu de secole, toată lumea se săturase, şi englezii, şi sovieticii, şi americanii, şi turcii... Toată lumea afară de noi doi, şi de alţi visători aidoma nouă. Voiam să zăgăzuim dihonia, doream ca dragostea noastră să devină simbolul unei alte căi de urmat?

Credeţi că era o dovadă de curaj? Nicidecum, era doar nechibzuinţă. Poţi prea bine să năzuieşti spre pace, spre reconciliere, asta e cât se poate de lăudabil, de frumos şi de respectabil. Însă merita oare să ne punem în joc existenţa, fericirea, dragostea, căsătoria şi viitorul, fără să ne gândim o clipă că riscam să pierdem totul? Astăzi, aş califica totul drept „absurd”, „aberant”, „lipsit de sens”, „stupid”, „sinucigaş”! Pe-atunci, însă, spuneam altceva. Numi trecuse prin cap că am fi putut să ne petrecem trei sau patru ani în Franţa. Ne aflam în nouă sute patruzeci şi şase şi am fi lăsat să treacă urgia...

Puneţi-mi frâu, vă rog, pentru că aş putea să continui la nesfârşit cu pomelnicul ăsta, într-atât mă obsedează!

Ne-am hotărât prin urmare să rămânem în Levant.

Când la Haifa, când la Beirut. Pe vremea când graniţa era deschisă, nici nu era mare distanţă pe drumul de coastă. Aveam la îndemână două porturi de rezidenţă, două „scări” cum se zicea odinioară, precum şi o salbă de case, dar niciuna numai a

noastră. La Haifa, dormeam fie în apartamentul unchiului Stefan, fie la Naim. La Beirut, nici nu se punea problema să adăstăm altundeva decât în locuinţa părintească. Era uriaşă, iar tata stătea singur. Ne-am instalat, firește, acolo.

Clara se simţea ca acasă şi era stăpâna locului. Eu eram îndrăgostit lulea, iar tata o diviniza. Preferam oare casa noastră libaneză? Poate... Nu mai ştiu... Nu de alta, dar, la începuturi, mergeam periodic şi la Haifa. Clara îi promisese unchiului său că avea să-l viziteze la două luni o dată. N-o lăsa inima nici să renunţe la reuniunile comitetului. De altfel, ne simţeam din ce în ce mai apropiaţi de Naim, care devenise, cred, cel mai bun prieten comun pe care-l aveam. Ca să nu mai vorbesc de casa lui, care era atât de primitoare. Grădina ei cu smocuri de mărăcini se întindea până la plajă. Ne duceam mereu acolo cu încântare.

Dar trăiam, de fapt, la Beirut, unde ne-am şi reluat studiile.

În ceea ce mă priveşte, ar trebui să spun mai degrabă că am încercat să le reiau. M-am înscris la Facultatea Franceză de Medicină, aflată sub oblăduirea călugărilor iezuiţi.

Cursurile nu erau nicidecum sub nivelul celor de la Montepellier. Aş fi putut să-mi fac studiile aici, de la bun început. La optsprezece ani, însă, voisem, înainte de orice, să ies din umbra tatălui meu. Mai mult studiam ca să plec, decât plecam ca să studiez.

Acum nu mai aveam aceeaşi atitudine, nu mai doream să mă îndepărtez de tata, rămas singur, şi cu care raporturile mele se schimbaseră radical de când devenisem un aşa-zis erou al Rezistenţei şi mai ales de când mă căsătorisem. Îmbătrânise, iar doamna casei era doamna mea.

Clara se înscrisese şi ea la universitate, unde se dovedea, ca întotdeauna, plină de energie. Militantă şi pusă pe carte. Se apucase chiar să înveţe limba arabă.

Revenind la mine, am subliniat că „am încercat” să studiez. Da, doar „am încercat”.

De îndată ce m-am întors pe băncile facultăţii, am simţit că mi-e foarte greu să mă concentrez asupra a ceea ce citesc. Mi-era cu neputinţă, mai ales, să ţin minte ceva. La început, mi-am spus că era firesc după cinci sau şase ani de întrerupere, în decursul cărora am avut activităţi atât de străine de învăţătură. Problemele de concentrare persistau însă şi mă sâcâiau mai

mult decât eram dispus să admit. Eu, care eram altădată atât de mândru de memoria mea şi de capacitatea mea de asimilare, aveam sentimentul că sunt atins de neputinţă.

Mi-era ruşine.

Desigur, ar fi trebuit să îndrept situaţia. Refuzam însă să admit că trăiam o anomalie care se cădea tratată. Preferam să-mi spun că lucrurile aveau să se dreagă cu timpul. Şi căutam subterfugii.

Ce fel de subterfugii? În primul rând, conferinţele; pe câteva, având în continuare drept temă amintirile mele de luptător în Rezistenţă, le-am reluat. Şi mai era fericirea... Cu toate că e necuviincios să vorbeşti de fericire ca despre un subterfugiu. Îndeplinea însă şi acest rol. Eram atât de fericit lângă Clara, încât încercam să nu mă las tulburat de evenimentele din afara vieţii mele afective. Ori de câte ori ne ţineam de mână, inimile ne băteau năvalnic şi nu mai aveam urechi nici pentru spaimele mele, nici pentru vacarmul lumii. Mă străduiam să-mi bag în cap că totul mergea cât se poate de bine.

Într-un anume sens, totul încă mergea bine...

Da fapt, nu, nu-i adevărat. Nimic nu mai mergea în jurul nostru. Însă faţă de ceea ce aveam să îndurăm în curând, ne aflam încă în Paradis.

Era, dacă vă mai amintiţi, perioada când se tot vorbea de împărţirea Palestinei în două state, unul pentru evrei, celălalt pentru arabi. 1947. Resentimentele erau atât de profunde, încât nu mai puteai rosti în gura mare opinii împăciuitoare. Atentate peste tot, manifestaţii, lupte, strigăte războinice. Drumurile, pentru un dus-întors la Haifa, deveneau cu fiece călătorie mai periculoase.

Clara şi cu mine eram deja condamnaţi cu suspendare. Apoi, scurmând cu ghearele, urâţenia lumii ne-a dibuit.

Momentul de cotitură a fost, poate, ziua când fratele meu s-a întors din închisoare, graţie unei ultime amnistii.

Era început de amiază, şi încă mai zăboveam la masă, stând tustrei de vorbă. Noi doi şi tata. De dimineaţă aflasem cea mai bună veste cu putinţă: Clara era însărcinată. Se întorsese de la doctor, pe care-l consultase în urma unor stări de greaţă. Eram voioşi nevoie mare, mai ales tata, care se şi vedea ducându-şi nepotul în braţe. Vorbea de parcă ne pregăteam să-i facem cel mai frumos cadou din lume. Deodată, un huruit de automobil;

care se opreşte; şi apoi pleacă; o uşă trântită; paşi grăbiţi pe scară... Se întorsese fratele meu, Salem.

Dacă l-am vizitat în puşcărie? Nu. Nici măcar o dată. Să nu vă iasă din minte felul în care s-a purtat această secătură! Tata? Chiar dacă s-a dus să-l vadă, nu mi-a pomenit nimic.

Adevărul e că toţi aveam chef să dăm pagina. Ba chiar cred că izbutisem să-l dăm uitării...

El însă s-a întors. În cel mai nepotrivit moment, când îl aşteptam cel mai puţin, iată că s-a întors când nimeni nu-l mai dorea. Din puşcărie direct acasă. În camera lui. Pe care a zăvorât-o deîndată. Astfel încât nimănui să nu-i dea prin cap să urce şi să-i vorbească.

Deodată, în atmosferă a început să plutească un aer glacial. Casa nu mai era aceeaşi, adică nu mai era a noastră. Ca să vorbim, ne adresam în şoaptă. În doar câteva clipe, tata s-a schimbat cu totul. Veselia i s-a risipit, chipul îi era împovărat. Nu scotea o vorbă, nici ca să se plângă de purtarea lui Salem, nici ca să-l blesteme, nici ca să-i dea iertarea. Tăcea mâlc, închis în sine însuşi.

Iar eu şi Clara am plecat la Haifa, înainte să se încheie săptămâna.

Nu, n-a avut loc nici un incident între mine şi fratele meu, nu ne-am înfruntat. Abia dacă am catadicsit să ne vorbim. Şi-atunci cum de-am plecat? Vă înţeleg mirarea. Poate c-ar fi cazul să fac o mărturisire. Nu mi-e uşor să vorbesc despre asta şi mi-a luat destul timp s-o recunosc, dar dacă aş încerca s-o trec cu vederea, o grămadă de lucruri şi-ar pierde înţelesul: mi-a fost întotdeauna teamă de Salem. Nu, nu teamă, cuvântul e exagerat. Să zicem mai degrabă că nu mă simţeam în apele mele atunci când era şi el de faţă. Evitam să-i întâlnesc privirea.

De ce oare? Nu îndrăznesc să mă avânt în explicaţii stufoase... Am crescut în feluri diferite. Lui i-au apărut gheare şi colţi, mie nu. Eu, care am fost mereu răsfăţat, nu am fost nevoit niciodată să lupt. Totul mi-a ieşit atât uşor şi de firesc... Totul, până şi eroismul, până şi dragostea. Bertrand şi apoi Clara. Totul îmi izbutea ca-n vise, nu trebuia decât să zic da. Pretutindeni, chiar şi în sânul Rezistenţei, am fost copilul adorat. N-am avut niciodată de purtat o luptă ca să-mi cuceresc locul cuvenit. De fiecare dată când mi se punea un obstacol în cale, apărea, ca prin miracol, un alt drum, care se dovedea mai larg şi mai neted

decât cel care se înfundase. N-a fost, prin urmare, nevoie să mă călesc. Iar asta se oglindeşte în ideile mele. Sunt în continuare pentru conciliere şi reconciliere, iar dacă mă revolt, o fac împotriva vrajbei.

Fratele meu era exact pe dos. Mai că-mi vine să spun că a ucis ca să se nască. A trebuit mereu să se lupte, fie cu tata, fie cu mine, ori mai degrabă cu umbra mea. Totul era pentru el o încăierare plină de vrăjmăşie, iar asta se vedea până şi-n dumicaţii pe care-i băga în el. Mi s-a-ntâmplat uneori să-mi spun că Salem era un lup. Nu-i chiar aşa. Lupul se luptă doar ca să supravieţuiască sau ca să-şi apere libertatea. Dacă nu e ameninţat, îşi vede de drum, trufaş şi teatral. Pe Salem l-aş compara mai degrabă cu cotarlele întoarse în sălbăticie. Urăsc casa în care au crescut şi, deopotrivă, le pare rău după ea. Drumul lor în viaţă îşi poate afla mereu explicaţia într-o rană: un abandon, o trădare, o infidelitate. Iar rana asta e a doua lor naştere, singura care contează.

Lupta dintre mine şi Salem ar fi fost inegală. Am ales fuga. Da, fuga, nu găsesc alt cuvânt mai potrivit.

Plănuisem demult asta, dar am renunţat în mai multe rânduri, pentru că drumurile din Galileea erau nesigure.

Fiindcă atmosfera din casă era cea care era, ne-am hotărât totuşi să plecăm. Chiar dacă aveam de înfruntat nişte riscuri. Nu era cel mai înţelept lucru, cu atât mai mult cu cât soţia mea era însărcinată. N-am fost însă niciodată prevăzători din cale-afară; dacă am fi fost, nici nu ne-am fi înrolat în Rezistenţă şi nici nu ne-am fi întâlnit, nu-i aşa? De parcă fuseserăm amândoi hărăziţi să fim nechibzuiţi şi îndrăzneţi.

În ziua aceea, drumurile erau neobişnuit de pustii, dar asta nu ne-a descurajat. Am tot condus, drept înainte, liniştit. Din când în când, ni se părea că auzim nişte zgomote îngrijorătoare. Parc-ar fi fost nişte explozii Dar, cum erau îndepărtate, ne-am prefăcut că nu le băgăm în seamă.

Pe ultima parte a drumului, în Galileea, zgomotele s-au apropiat şi au prins contur. Focuri de armă, explozii şi miros de ars. Era însă prea târziu să facem cale întoarsă.

Pe când ajunsesem deja la intrarea în Haifa, între strada Faical şi Kingsway, nu departe de calea ferată... Dacă nu cunoaşteţi Haifa, toate astea n-o să vă spună nimic... Pe scurt, la intrarea din nordul oraşului, două gloanţe rătăcite au izbit

maşina. După care explozia ne-a aruncat afară. Amândoi strigam cele mai neghioabe chestii care îţi pot veni în minte în astfel de momente, „Atenţie!” şi pe urmă „A venit de-acolo!” De parcă ar mai fi slujit cuiva să fie atent sau să ştie de unde se trăgea.

Cu mâinile strânse pe volan, m-am repezit drept înainte. Nu eram în stare să o cârmesc nici la dreapta, nici la stânga, aşa că am dat buzna în faţă, repetând cu un tremur de bărbie: „Nu-ţi fie teamă! Nu-ţi fie teamă! Nu-ţi fie teamă!” Mă izbeam fără încetare de pietre, de cauciucuri, de resturi de maşini, poate chiar de trupuri, nu mai ştiu, nu mai eram în stare să văd nimic, mă năpusteam înainte. Când, în cele din urmă, am ajuns Dumnezeu ştie cum în faţa casei lui Naim, la celălalt capăt al oraşului, spre Stella maris, mi-au trebuit câteva minute bune ca să-mi desprind degetele de pe volan...

Mai rău decât spaima aceea n-am avut nimic de îndurat. Vreau să spun că nu fuseserăm răniţi. Dar nici spaima nu-i de colo. Ce poate fi mai greu de îndurat decât sentimentul de neputinţă pe care-l trăieşti atunci când te afli într-un autoturism, pe un drum plin de fum şi presărat cu dărâmături, şi unde focurile de Armă şi exploziile par a veni din toate părţile odată?

În joc erau cele două vieţi ale noastre, ba chiar cele trei vieţi ale noastre, viitorul, dragostea şi fericirea noastră. Nu era oare o crimă să tratezi toate astea cu uşurinţă?

Pe mine şi pe Clara incidentul ne zguduise. Căpătaserăm dintr-o dată nevoie de linişte, dacă nu chiar de nemişcare. Săptămâni la rând n-am mai avut chef să ieşim din casă, nici măcar pentru câţiva paşi timizi prin grădină, înspre plajă.

Ne petreceam timpul stând ghemuiţi unul în altul.

Gângurind ca porumbeii. Vorbeam fără încetare despre pruncul care avea să se nască. Şi despre lumea unde avea să trăiască. Ne plăcea să ne închipuim o lume diferită... Iar speranţele noastre erau pe măsura propriei disperări. Cu cât ziua de mâine era mai întunecată, cu atât cea care avea să vină după ea era mai însorită.

V-am lăsat poate impresia că, în ciuda tuturor tensiunilor şi animozităţilor din jur, între mine şi Clara nu aveau loc niciodată discuţii aprinse. Ba da, aveau loc, dar nu în sensul pe care l-aţi putea bănui.

Aş spune chiar că întotdeauna lucrurile stăteau exact pe dos

decât te-ai fi aşteptat. Atunci când Clara mă contrazicea, o făcea doar ca să ia şi mai mult apărarea arabilor, ca să-mi comunice că ar trebui să-i înţeleg mai temeinic; iar eu, unul, când intram în joc, îi spuneam că se arăta prea severă cu cei de aceeaşi religie cu ea. Discuţiile se desfăşurau invariabil la fel. Nu pentru că am fi ticluit asta, ori pentru că am fi făcut un pact de bună vecinătate, eram pur şi simplu sinceri şi spontani. Fiecare se punea, firesc, în locul celuilalt.

Cu câteva zile în urmă, am avut prilejul să ascult aici, la Paris, o dezbatere la radio între un evreu şi un arab, şi vă mărturisesc că m-a şocat. Ideea de a aşeza faţă-n faţă nişte persoane care vorbesc, fiecare, în numele tribului său, şi care se întrec în rea-credinţă şi vorbe meşteşugite, dar neîntemeiate, da, asta mă şochează şi mă dezgustă. Găsesc că aceste dueluri sunt grosolane, barbare, de prost-gust; ba mai mult, aş spune — şi în asta constă toată diferenţa — lipsite de eleganţă. Eleganţa morală, iertaţi-mă că mă laud şi eu o dată, da, eleganţa morală o personificam Clara şi cu mine. Clara care se străduia să-i priceapă pe arabi, cu toate cususurile lor, şi să se arate lipsită de îngăduinţă faţă de evrei, iar eu, lipsit de îngăduinţă faţă de arabi şi păstrând vii în minte persecuţiile mai vechi sau mai noi, ca să-i pot absolvi pe evrei de excese.

Da, ştiu, eram nişte naivi incurabili! Mai lucizi însă decât s-ar părea. Ne dăduserăm în sfârşit seama că viitorul acela pe care-l visam nu era făcut pentru noi. În cel mai bun caz, putea fi al copiilor noştri.

Poate tocmai datorită acelui copil pe care-l aşteptam, mai păstram încă tăria de a scruta dincolo de zare.

În fiecare dimineaţă îmi aşezam mâna pe pântecele rotunjit al Clarei şi închideam ochii. Iar atunci când auzeam la radio că drumul de pe coastă continua să rămână impracticabil, mai că nu-mi păsa. Nu mai voiam să părăsesc vechea clădire otomană, ferită cum era de străzile însângerate. Am uitat de lumea de-afară, de studii şi de război, aici avea să se nască întâiul meu copil.

În cele din urmă, am plecat.

Sâmbătă dimineaţa

N-am consemnat tot ce mi-a spus Ossyan despre şederea lui în Haifa, despre plimbările cu Clara, despre amănuntele vieţii de zi cu zi, despre credinţele sau despre visele lor comune. Mi se părea că bate pasul pe loc. De fiecare dată când părea că e gata să treacă la etapa următoare, se întorcea brusc înapoi ca să facă recapitulări. Îl ascultam răbdător, dar fără să mai scriu.

Preferam să-l privesc. Părea că se zbate, ca atunci când, în faptul dimineţii, eşti prins într- un vis încântător şi te străduieşti să ţii ochii închişi ca să te împotriveşti trezirii.

Rostise ultima propoziţie ca pe o capitulare, de parcă ar fi aruncat prosopul.

— În cele din urmă, am plecat...

Îşi curmase brusc mersul prin cameră şi se aşezase pe marginea patului. În seara aceea, n-am mai scos o vorbă, nici eu, nici el.

Mi-am reluat interogatoriul, ca să-i zic aşa, de-abia a doua zi de dimineaţă:

— Vreţi să spuneţi că aţi plecat singur?

Da, singur, fără Clara. Ce anume m-a luat de lângă ea? O telegramă care mă înştiinţa că tata se afla pe patul de moarte. Nu folosea chiar aceste cuvinte, dar eu asta am priceput.

Încă din copilărie, trăiam cu groaza, firească de altfel, de a afla vestea că tata e pe moarte. Ani la rând, a fost lucrul de care m-am temut cel mai mult pe lume. Când s-a isprăvit copilăria, mi-a mai ieşit din minte, dar a continuat să sălăşluiască în mine, gata oricând să mă înhaţe.

Telegrama spunea pur şi simplu: „Tata bolnav”.

Sosise de la Cairo şi fusese trimisă de Mahmud, la cererea surorii mele, care se pregătea să ia avionul spre Beirut. Ea fusese înştiinţată de fratele meu şi bănuise, pe bună dreptate, că Salem nu procedase la fel şi în cazul meu. Acesta pretinsese că nu ştie cum să dea de mine.

Nu era însă cel mai potrivit moment pentru reproşuri. Aveam să ne întâlnim la căpătâiul tatei.

Suferise o hemiplegie, gura i se strâmbase, dar se străduia încă să articuleze. Dacă ne aşezam sau dacă îngenuncheam

lângă el, plecându-ne mai bine urechea, izbuteam să înţelegem ce spune.

În primul rând, m-a întrebat de ce-mi părăsisem soţia în asemenea împrejurări. Nu puteam să-i răspund: „Ca să vin la căpătâiul tatei”. Era mai bine s-o iau pe ocolite: „Nu-ţi fie teamă. Cartierul în care stă este dintre cele mai paşnice”.

„E în luna a noua, nu-i aşa?”

Se afla doar într-a şaptea, dar n-aveam să-l contrazic. Se vede treaba că, pentru el, numărătoarea avea alt înţeles decât pentru mine. În primul rând, el se întreba dacă avea vreo şansă să-şi vadă nepotul înainte de moarte. Avea. Când a născut Clara, tata era încă în viaţă, dar n-a apucat să vadă copilul...

În afara acestei greşeli de calcul, atât de lesne de înţeles, avea mintea încă limpede.

„Cum ai venit, cu tot ce se-ntâmplă în jur?” „Pe mare.”

De la Haifa la Beirut, nu mai era chip să te aventurezi pe şosele. Nici măcar nu încercasem. Aş fi fost silit să fac calentoarsă, chiar înainte de a ieşi din aglomeraţie. A trebuit să mă duc până în port şi să cumpăr, cu un car de bani, un loc pe un cargou românesc ce pleca spre nord...

În săptămânile următoare, sănătatea tatei avea să oscileze. Stătea întins ca un rege în patul său imens, cu părul coliliu zburlit, cu faţa strâmbă, dar având aerul că nu-i pasă. Ba chiar, uneori, părea amuzat de noul lui rol.

Doctorul lui mi-a confirmat un lucru pe care-l învăţasem deja în legătură cu astfel de cazuri, şi anume că ştiinţa nu e în stare să facă vreo previziune: „S-ar putea să moară chiar la noapte, după cum ar putea să se ridice de la pat în câteva săptămâni, să meargă din nou, sprijinit în baston, şi să rămână lângă voi încă vreo zece ani. E musai însă să-l scutiţi de emoţii puternice şi să nu-l lăsaţi să vorbească prea mult sau să gesticuleze”.

Cum să-i impui însă tăcerea fără să-l răneşti, fără să pară că-l tratezi ca pe un ţânc? Ne puneam cu toţii această întrebare, dar, într-o zi, surorii mele i s-a părut că a aflat răspunsul potrivit.

Aveam în casă două radiouri identice, două aparate masive din lemn roşcat lustruit, cumpărate de tata cu puţină vreme înainte de război. Unul stătea în camera lui, celălalt în salon.

De cel dintâi nu se atinsese niciunul dintre noi, niciodată. Când se retrăgea în camera lui, noaptea sau la ceasul siestei, obişnuia să chinuie butoanele, căutând pe unde scurte posturi

îndepărtate din Karachi, Sofia, Varşovia, Bombay sau Hilversum şi notându-şi într-un caiet staţia de emisie, ora, limba şi calitatea recepţionării.

Aparatul din salon nu prindea posturi aşa îndepărtate. Era potrivit, de obicei, pe Staţia Orientului Mijlociu - o antenă cipriotă a BBC-ului — sau, mai rar, pe unul dintre posturile regionale — Beirut, Damasc sau Cairo.

Ascultarea era făcută după un fel de ritual. În timp ce se vorbea la radio, nimeni nu avea voie să deschidă gura. Puteai să auzi ştiri dintre cele mai grave, păreri dintre cele mai sfruntate, nimeni nu-şi manifesta aprobarea sau dezaprobarea, ba chiar părea necuviincios să-ţi exprimi surprinderea printr-un simplu „oh”.

Uneori, când se-ntâmplau în salon nişte oaspeţi care nu cunoşteau regula, de îndată ce-şi descleştau buzele, tata izbucnea cu un „sst” sonor, însoţit de un gest grăitor din mână.

Uneori, chiar, în caz de recidivă, urma un gest cam grosolan, cu cele cinci degete strânse în chip de „ciocu' mic!”, după care se aşternea liniştea.

Dacă aveau loc discuţii, asta se-ntâmpla doar după, atunci când aparatul tăcuse.

Îmi mai amintesc încă de clipa când, cu tata stând în pat, încăpăţânându-se să vorbească şi agitându-şi prin aer mâna rămasă validă, Iffett s-a ridicat mânioasă, s-a îndreptat spre aparat şi l-a pornit. Bolnavul a amuţit, din reflex. I-am făcut surorii mele cu ochiul în semn de admiraţie, într-atât fusesem de încântat de efectul imediat pe care-l obţinuse. Pe vremea aceea, aparatele de radio aveau nevoie de câteva secunde ca să se încălzească, înainte să scoată cel mai mic sunet.

Iar când sunetul venea, se auzea stins, de parcă ajungea de departe, printr-un tunel.

Îmi stăruie şi acum în minte cele dintâi cuvinte perceptibile din ziua aceea: „Războiul care a izbucnit...”

Sora mea avea încă mâna pe buton, aşa încât s-a grăbit să-l învârtă în sens opus. Tata se ridicase deja în capul oaselor. „Soţia ta...”, mi-a spus. Faţa îi era prinsă de tremur. În străduania de a-l feri de palpitaţii, se pare că nu alesesem calea cea mai bună!

Aceasta e scena care-mi revine în faţa ochilor de fiecare dată când rememorez declanşarea celui dintâi război israeliano-

arab. Se petrecea în nouă sute patruzeci şi opt, la jumătatea lui mai. Evenimentele se precipitaseră: se încheiase mandatul britanic în Palestina; Consiliul poporului evreu, întrunit la muzeul din Tel-Aviv, proclamase naşterea statului Israel; iar în orele următoare, ţările arabe intraseră în război.

Ca să fiu cinstit, aceste peripeţii politice şi militare deja nu mă mai impresionau. Se ştia demult că regiunea se îndrepta spre o situaţie incendiară. Un singur lucru mă preocupa în acele zile, un singur lucru mă înnebunea: soarta Clarei şi a copilului ce avea să se nască, pentru că, acum, ne despărţea o graniţă, o graniţă devenită de netrecut, pentru vreme îndelungată.

O să-mi spuneţi că, într-un fel, aşa era şi înainte; de câtva timp nu prea se mai putea circula... Nu era acelaşi lucru. Deloc acelaşi lucru. E drept, devenise deja periculos să conduci pe drumurile din Galileea.

Dar până la urmă te descurcai, pe mare, pe calea aerului, pe drumuri lăturalnice. Iată, bunăoară, cu câteva zile înainte de începerea războiului, un ziarist, membru al comitetului din Haifa, a venit în misiune la Beirut şi mi-a adus, cu acest prilej, o scrisoare de la Clara. Ea mă povăţuia să nu mă neliniştesc, îmi spunea că-i merge bine, că a găsit printre vecini o moaşă cu experienţă care-i promisese că, la momentul cuvenit, avea să se ocupe de naştere; mă întreba de sănătatea tatei şi-i adresa un mesaj de îmbărbătare, scris în numele copilului ce avea să vină pe lume... După cum vedeţi, se putea circula, se putea comunica. Când a început războiul, gata cu toate astea. Frontierele aveau să se închidă ermetic. Fără călătorii, scrisori, telegrame sau telefoane. Continuam să ne aflăm la aceeaşi distanţă, adică trei sau patru ceasuri de mers pe şosea, dar aceste ceasuri deveniseră doar ipotetice.

Ne găseam la ani-lumină distanţă, încetaserăm să locuim pe aceeaşi planetă. Aflat de cealaltă parte a acestei graniţe de netrecut, eu părăsisem ce aveam mai scump pe lume. Stăteam în faţa destinului precum şoarecele în faţa pisicii, atunci când aceasta isprăveşte jocul şi se pregăteşte să ucidă. Nu se zice oare că, în acea clipă, şoarecele, căpiat de teamă, prinde să se-nvârtă-n loc, incapabil să fugă sau să se ascundă, incapabil să găsească o cale de scăpare?

Ceilalţi urmăreau mersul războiului. Eu, unul, nu.

Cine avea să câştige? Cine avea să piardă? Puţin îmi păsa.

Eu îmi pierdusem propriul război în clipa în care izbucnise războiul celorlalţi. Foarte curând, aveam să nu mai ascult comunicatele şi marşurile militare. Când se deschidea radioul în salon, urcam la mine în cameră ca să mă izolez. Deschideam acea parte a dulapului în care se aflau veşmintele Clarei şi-mi cufundam capul în ele, ca să-i adulmec mirosul. Mă puneam pe plâns, repetându-i numele de zece ori, de douăzeci de ori la rând, iar apoi îi vorbeam de parcă s-ar fi aflat lângă mine, adresându-i prelungi monologuri de iubire şi disperare.

Din când în când, mă scuturam şi începeam să mă dojenesc. Atunci, îmi uscam lacrimile şi mă duceam la căpătâiul tatei. El se agăţa încă de viaţă, iar eu încercam, deşi nu-mi era uşor, să-mi păstrez speranţa.

Nici nu ştiu care dintre noi era mai îngrijorat de soarta celuilalt.

I se-ntâmpla să mă-ntrebe: cine a înaintat? Cine a dat înapoi? Unde se dau luptele? Ce fac englezii? Ce spune Stalin? Dar americanii? Habar n-aveam. La început, şi-a închipuit probabil că luam parte la conspiraţia celorlalţi, care nu-l ţineau la curent cu nimic, de teamă să nu-l tulbure. A sfârşit prin a pricepe că nu-l minţeam, şi că amândoi împărtăşeam aceeaşi ignoranţă.

Eram, fără îndoială, la fel de şubrezi.

Parcă fusesem hărăzit să mă prăbuşesc odată cu el.

Tata s-a prăpădit în iulie, într-una din acele zile încinse care te fac să regreţi ţările nordice. Gâfâind, războiul îşi urma cursul. Pe drumul spre cimitir, un megafon patriotic vestea o victorie închipuită. Urmată de un imn, pe care s-au grăbit să-l reducă la tăcere, din consideraţie pentru convoiul care trecea. Pe marginea drumului, oamenii se descopereau, nu înainte de a-şi fi aşezat capetele sub o dungă de umbră. Capul îmi era şi mie înfierbântat. Ridicam doar mâna, din când în când, în dreptul frunţii; pavăză derizorie!

Am pătruns în cimitir în fruntea cortegiului. Cu toate acestea, aleile erau atât de înţesate de lume încât nu se mai zărea nici o piatră funerară. Deşi stăteam în aer liber, mi se părea că mă sufoc. Soarele era neobişnuit de aproape, îmi apăsa pe ceafă, pe umeri, pe tâmple.

Ochii îmi ardeau. Cineva m-a luat de braţ ca să mă ducă mai aproape de locul unde stătea întins tata. Nici n-apucaseră bine

să înceapă rugăciunile, că am şi leşinat. Îmi amintesc doar că, văzând albeaţa giulgiului, am fost parcă siderat. Am închis ochii, care mă dureau, şi apoi nu i-am mai deschis.

Aveam să stau ţintuit la pat mai mult de o lună.

Manifestam toate simptomele unei insolaţii. Febră, dureri de cap, delir, vărsături. Neputinţa de a mă ţine pe picioare. Soarele nu era însă singurul vinovat. Mă şubreziseră o sumedenie de evenimente: explozia de pe drumul spre Haifa care, multă vreme după ce se petrecuse, încă îmi mai apărea în vise; moartea tatei, bineînţeles, şi despărţirea de Clara; dar şi faptul că îmi spuneam, fără încetare, săptămână de săptămână, că poate născuse deja, iar eu nu ştiam cum se simte, dacă pruncul era în viaţă ori dacă eram tatăl unui băiat sau al unei fete. Chiar dacă ignoranţa mea în această ultimă privinţă ar putea părea derizorie, eu o resimţeam ca pe o umilinţă.

Cu toate astea, soarele a fost, fără îndoială, elementul agravant care m-a dat peste cap. Când mi-a scăzut febra, lumea şi-a dat seama că nu mă vindecasem.

S-ar putea spune că ajunsesem un dezaxat, un alienat, un dezechilibrat. Dar câte vorbe de zeflemea nu acoperă această unică realitate? Nici cuvântul „smintit”, bunăoară, nu mă deranjează prea tare. Hai să zicem doar că mă purtam într-un chip ciudat. Cred că mai tare decât orice mă frământa faptul — care, poate, până la urmă m-a şi salvat — că nu mi-am pierdut niciodată pe de-a-ntregul uzul raţiunii. Zic bine „pe de-a-ntregul”, fiindcă mi s-a întâmplat să-l pierd în proporţie de două treimi, până la trei sferturi sau nouă zecimi, presupunând că aceste cifre au vreun înţeles. Exista însă mereu, chiar şi în clipele cele mai neguroase, un mic eu însumi, un eu însumi mărunt de tot, care-mi stătea tupilat în ţeastă precum într-un *maquis* şi care rămânea la adăpost de furtunile care mă zbuciumau. Mai că-mi vine să-i spun eul meu medical. Chiar aşa: nu eram niciodată pacient pe de-a-ntregul, pentru că se afla mereu în mine cealaltă fiinţă care îl privea pe pacient ca pe un pacient, spunându-şi că, într-o bună zi, avea să-l tămăduiască.

Căpătasem conştiinţa acestui fapt chiar de la început, de pe vremea când prinsesem să nu-mi mai controlez acţiunile. Nu ştiu dacă voi fi în stare să exprim astăzi ceea ce am simţit atunci, dar mă voi strădui.

Într-o noapte, m-am trezit brusc cu o idee stăruitoare:

trebuia să-i trimit grabnic Clarei un mesaj. Cum ştiam prea bine că nu mai exista serviciu poştal între Beirut şi Haifa, am hotărât să scriu o misivă şi apoi să i-o trimit în Franţa lui Jacques care, la rândul său, ar fi putut s-o facă să-i parvină Clarei fără probleme. Ideea era cu adevărat bună; când mi-a răsărit în minte, m-am simţit în al nouălea cer. În acelaşi timp, ştiam că nu eram în stare să reflectez la conţinutul unei scrisori atât de importante, fiindcă aveam nişte cumplite dureri de cap şi trăiam cu impresia că mi se inflama fiecare neuron pe care-l puneam la treabă. Prin urmare, am hotărât să reţin ideea, aşteptând vindecarea ca să fiu în stare să scriu. Cum era noapte, m-am băgat împăcat în aşternut. După doar câteva minute, am sărit din pat, am aprins lampa de la căpătâi, am luat hârtie şi stilou şi m-am pus pe scris. Tot recitind, corectând, ştergând, tăind şi rescriind, mi se părea că nu pot să depăşesc prima frază. Am întrerupt şi m-am culcat la loc. M-am ridicat şi a doua oară. N-o să vă plictisesc cu istorisirea fiecărui gest, aşa că mă îndrept de îndată spre concluzie: încă din zori, stăteam în faţa uşii aşteptând poştaşul. I-am încredinţat scrisoarea, dimpreună cu nişte bani ca să îi pună timbre — nu, la Beirut nu se proceda aşa în mod curent, ci doar uneori, în caz de boală — şi m-am întors să mă culc.

La prânz m-am trezit buimac, incapabil să-mi amintesc ce-am scris în acea scrisoare şi hotărât să-l găsesc pe poştaş ca s-o iau înapoi.

Evident, n-am putut să mai dau de el. Ani la rând am fost ros de remuşcări din această pricină. Astăzi, îmi spun că nimic nu s-ar fi schimbat. Când mă bântuia vreo idee fistichie, nu înceta să mă sâcâie până în momentul în care nu cedam şi nu îi dădeam curs. Cât priveşte scrisoarea adresată Clarei, iată că aveam s-o dau în bară încă o dată. Nu-mi aminteam o iotă din ce-i scrisesem, cum nu-mi amintesc nici azi. În halul în care eram, aş fi putut prea bine să-i trimit otova toate ciornele mâzgălite în timpul nopţii! Nu ştiam decât că săvârşisem o mare tâmpenie... Şi eram convins că trebuia să-i scriu fără întârziere o nouă scrisoare, ca să mă fac limpede înţeles. Mai e oare nevoie să spun că a doua scrisoare a fost şi mai încâlcită decât prima?

Nici n-am apucat bine s-o expediez, că m-au şi copleşit din nou nişte crâncene remuşcări. Şi-atunci am scris-o pe-a treia, mai rea probabil decât cele dinainte, şi-apoi pe-a patra...

Doamne, când mă gândesc, îmi vine să urlu!

Îmi dădeam seama că sunt pe cale să mă împotmolesc, dar mă împotmoleam şi mai tare...

Apoi, frenezia s-a domolit, vreau să spun acea frenezie. Acum mă încerca altă manie: cât e ziua de lungă, dădeam târcoale prin grădină, o ocoleam de câte treizeci sau patruzeci de ori la rând, scriind în minte scrisori imaginire şi croind planuri...

Şi, în vreme ce mergeam aşa, vorbeam singur şi gesticulam. Atunci când treceau oameni pe lângă mine, abia de-i zăream, ca prin ceaţă. Pe cei care îmi dădeau bineţe, nu-i auzeam. Cei care mă mai întâlniseră nici nu-şi mai dădeau silinţa să mă salute. Se mulţumeau să îngaime câte o formulă de compătimire, sau vreo rugăciune care să îndepărteze năpasta de ei şi de ai lor. Ce blestem pe tânărul ăsta chipeş pe care-l preţuia toată ţara! Unii dintre ei dădeau vina pe soare, alţii pe deochi, alţii pe învăţătura prea multă sau chiar pe ereditate. Ce-i drept, amintirea bunicii mele smintite încă nu le dădea pace.

Singurul trecător de care-mi păsa era poştaşul. De cum îl zăream, mă năpusteam spre el şi-l luam la întrebări. Poate că, de fapt, rătăceam aşa prin grădină tocmai ca să-l pândesc... Poate. Nu mai ştiu precis.

Nu-mi mai stăruie în minte decât nişte imagini pâcloase de pe vremea aceea. Măcar azi pot vorbi despre asta şi pot zâmbi, de parcă aş contempla pe altcineva sau de parcă ar fi vorba despre o viaţă anterioară. Nu-i oare o dovadă că m-am însănătoşit?

De la poştaş, aşteptam răspunsul Clarei. Mi-a sosit după o lună. Pe-atunci, mi s-a părut atât de lung intervalul, încât mă părăsise orice speranţă. De fapt, era cât se poate de strâns, dacă iei în seamă traseul pe care trebuia să-l bată corespondenţa de la Beirut la Paris, de la Paris la Haifa, de la Haifa la Paris şi înapoi la Beirut. Cred că a răspuns cât se poate de repede. Şi mai cred că a şi plâns mult. Scrisoarea mea îi dezvăluise, probabil, încă de la primele rânduri, starea de agitaţie în care mă cufundasem. De fapt, chiar fără să fi citit o vorbă şi doar văzându-mi scrisul, a priceput, fără îndoială, totul.

Răspunsul a fost tandru. Dar avea o tandreţe de sub care se iţea mila. Nu era tandreţea unei femei faţă de bărbatul pe care-l iubea, ci duioşia unei mame faţă de o odraslă măcinată de boală.

Îmi scria aşa: „Scumpul meu Baku” - astfel mă alinta când eram numai noi doi. „Avem o fetiţă. E sănătoasă şi îţi seamănă. Îţi trimit prima ei fotografie.

I-am dat numele Nadia, aşa cum ai dorit. Am pus în ramă una dintre pozele noastre, cea pe care ne-a făcut-o Bertrand la ieşirea din primărie, şi am aşezat-o lângă leagăn. Uneori, te arăt cu degetul spunând „tata”, iar fetiţa noastră îţi surâde.”

Aceste prime fraze nu puteau decât să mă umple de fericire, nu-i aşa? Ca să nu mai vorbesc de fotografia fetiţei mele! Am contemplat-o îndelung, i-am sărutat chipul de raster, şi am strecurat-o în buzunarul de la piept. De-atunci, am purtat-o mereu cu mine, lângă inimă.

Am încetat să mai citesc, într-atât de tare plângeam. De fericire.

Când am reluat lectura, totul s-a năruit.

„Am străbătut nişte momente grele, scria Clara. Dispariţia tatălui tău, care s-a adăugat lungii noastre despărţiri şi întâmplărilor din jurul nostru, a fost, cu siguranţă, vlăguitoare. Trebuie să te odihneşti, trebuie te îngrijeşti.

Vreau să-mi promiţi că, de îndată ce vei primi această scrisoare, te vei duce să consulţi un medic competent, ca să te ajute să-ţi revii.

În privinţa mea şi a Nadiei, nu-ţi face griji! Suntem bine sănătoase, iar aici lucrurile s-au liniştit.

Mă întrebi unde vom trăi împreună. Sunt convinsă că vom găsi o soluţie, pentru că ne iubim. Acum vreau să te îngrijeşti şi, de îndată ce te vei fi restabilit, o să mai vorbim despre asta, pe îndelete...”

Ajuns în acest punct al scrisorii, plângeam cu sughiţuri, dar nu de fericire, ca la început, ci de furie.

Mă doborâse fraza: „de îndată ce te vei fi restabilit, o să mai vorbim despre asta”... Eu mă cufundam în nebunie, ştiam că alunec necruţător şi aveam nevoie de Clara ca să mă oprească. Ca să-mi spună: hai să ne întâlnim în cutare loc, în Franţa de pildă, să fim din nou împreună şi, imediat, o să te simţi mai bine.

Nu, ea proceda exact pe dos: „de îndată ce te vei fi restabilit, o să mai vorbim despre asta”! în cât timp aveam să mă restabilesc? Într-un an? În doi? În zece?

Departe de ea, departe de fiica mea, trăiam convingerea că

nu voi mai fi în stare să mă însănătoşesc vreodată. Lumea începea să se întunece.

Mai sunt oare convins şi azi că n-am interpretat greşit acel capăt de frază? Da, sunt la fel de sigur.

Acum, însă, pricep mai bine alegerea Clarei. Scrisorile mele o speriaseră. Înainte să-şi asume riscul reîntâlnirii şi al traiului împreună, alături de fiica noastră, dorea să aibă nişte certitudini în privinţa stării mele mentale.

Da, acum o înţeleg; pe-atunci, însă, i-am purtat pică. Mă simţeam trădat. Aveam sentimentul că-mi dădea drumul la mână chiar în clipa în care eu mă zbăteam ca să-mi ţin capul deasupra apei. Lucru la care am reacţionat în cel mai rău fel cu putinţă: în loc să lunec agale spre hău, am dat buzna spre el.

Pe-atunci, săream de la o obsesie la alta. Acesta era modul meu de a gândi sau, mai degrabă, modul meu de funcţionare. Noua mea obsesie spunea că era musai să plec s-o întâlnesc pe Clara, ca să ne lămurim prin viu grai.

Eram de neclintit. În capul meu nu mai existau nici graniţe, nici război, toate obstacolele se topiseră.

Mi-am făcut valiza şi am coborât din cameră. Pesemne că m-a văzut careva şi l-a avertizat pe fratele meu, fiindcă acesta, pe când eu mă aflam deja în pragul uşii, a sosit în grabă să mă întrebe: „Unde pleci?” „La Haifa. Trebuie să vorbesc cu soţia mea.” „Ai dreptate, e cel mai bun lucru pe care-l ai de făcut. Ia loc, o să chem o maşină care să te ducă direct acolo!”

M-am aşezat, plin de demnitate pe un scaun din vestibul. Ţeapăn, cu valiza între picioare, ca într-o sală de aşteptare. Deodată, s-a deschis uşa. Au sărit pe mine patru oameni îmbrăcaţi în alb, care m-au înghesuit, m-au legat şi mi-au desfăcut cureaua. O înţepătură în fund şi gata, mi-am pierdut cunoştinţa.

Ultima imagine pe care o mai păstrez în faţa ochilor este cea a bătrânului grădinar şi a soţiei lui care plângeau. Îmi mai amintesc şi că am chemat-o în ajutor pe sora mea. Deşi nu mai era demult acolo, nu realizam asta. Plecase în Egipt la o săptămână după moartea tatei. N-avea cum să stea prea mult timp departe de soţul şi de copiii ei. Dacă ea s-ar fi aflat acolo, fratele meu n-ar fi îndrăznit să-mi facă aşa ceva. Cu toate că, pe-atunci, nu făcea decât ce-i trăsnea prin cap. În ochii tuturor, casa noastră părintească devenise acum casa lui. Presupun că

vestea despre nebunia mea se lăţise în oraş şi în toată ţara. Mai iute decât, pe vremuri, povestirile despre isprăvile mele din timpul Rezistenţei. Probabil că lui Salem nu i-a fost prea greu să-mi constate oficial incapacitatea şi să se pună tutorele meu, ceea ce îl îndrituia să deţină controlul asupra părţii mele de moştenire.

Auzi colo! El, derbedeul familiei, să-mi ajungă tutore! El care, dacă n-ar fi fost şirul acela de amnistii, s-ar fi aflat încă la puşcărie pentru contrabandă şi asociere cu răufăcători, el să-mi fie tutore?!

Poftim ce-ajunsesem!

Iată unde ajunsese nobila casă Ketabdar!

Uite-aşa m-am trezit, la vârsta de douăzeci şi nouă de ani, în clinica aceea numită *La Résidence du Chemin neuf*. Un azil, desigur, dar nu unul oarecare, ci cu ştaif, un azil pentru alienaţi cu dare de mână. Când am făcut ochi, am văzut nişte pereţi curaţi, o uşă metalică albă, o fereastră. Împrejurul patului domnea un miros de camfor. Nu mă durea nimic. Ba chiar aveam o stare de bine, efect, desigur, al tranchilizantelor pe care mi le administraseră, însă atunci când am vrut să mă scol, mi-am dat seama că fusesem legat. Tocmai mă pregăteam să strig, când s-a deschis uşa.

A intrat un bărbat cu halat alb, care a început de îndată să mă dezlege. Susţinea că mă zvârcoleam prea mult noaptea şi că s-au văzut siliţi să mă lege, de teamă să nu cad din pat. O minciună, dar cum nu eram pus pe harţă, l-am întrebat politicos dacă pot să ies. „Da, mi-a spus el, dar, mai întâi, beţi o cafea.”

Apoi, s-a instalat rutina. La trezire, trebuia să înghit, sub privirea unui supraveghetor — bărbat sau femeie — o băutură căreia îi ziceau cafea, şi care avea un puternic gust de medicament. După aceea, preţ de-o zi şi-o noapte, eram la fel de potolit ca un cadavru. Nu mai aveam nici dorinţe şi nici nelinişti. Totul în mine amorţise, mergea cu încetinitorul.

Vorbeam domol — deprindere ce mi-a rămas până azi, poate că v-aţi dat seama; acolo, la *Résidence*, vorbeam şi mai domol.

Mergeam încet. Mâncam încet, lingură după lingură, nişte supe fără gust. Fără să crâcnesc.

N-am aflat niciodată ce substanţe îmi băgau în cafea. Mai târziu, m-am întrebat dacă nu cumva experimentau pe mine şi pe ceilalţi pacienţi cine ştie ce procedeu iscusit care să-i facă pe

oameni, după plac, supuşi şi ascultători, precum în visele oricărui tiran.

Băgau, cu siguranţă, bromură din plin şi-un pumn de droguri... Poate că exagerez... Clinica doctorului Dawwab era, înainte de toate, o întreprindere lucrativă. Cu vreo douăzeci de bogătani săriţi de pe fix ale căror familii considerau că e respingător să-şi amestece mizeria cu cea a săracilor.

Dawwab? Nu, nu era el omul în alb pe care-l văzusem când m-am trezit. Acela era un infirmier. Dawwab era directorul, stăpânul acestor locuri ale disperării.

Nu m-a chemat în cabinetul său decât după zece zile de la sosire. Vă daţi seama, după zece zile? Sunt spitalizat de urgenţă, dar aşteaptă zece zile înainte să mă examineze! Asta era metoda lui. Îşi petrecea timpul privindu-ne de la distanţă, şi nu se arăta decât cu zgârcenie. Îşi amenjase o încăpere micuţă deasupra sălii uriaşe unde „ni se dădea drumul” în timpul zilei.

Dosit după ochelarii săi rotunzi şi cu lentile groase, lua loc în penumbră ca-ntr-o lojă de teatru.

Mai bine vă spun de pe-acum: după părerea mea, tipul nu era decât un pungaş. Nu cumva să credeţi că dau glas resentimentelor. Bineînţeles că nutresc resentimente, sunt în dreptul meu s-o fac, câtă vreme individul ăsta şi alţi câţiva mi-au schimbat cursul vieţii!

Dar nu orbirea mă împinge să-l judec astfel, ci luciditatea regăsită. Îi spun pungaş pentru că, în aşa zisa lui clinică, n-am avut niciodată sentimentul că au încercat să mă vindece. Nici pe mine, nici pe ceilalţi bolnavi.

El, medic? *Résidence du Chemin neuf*, clinică? Mai degrabă un ţarc. Îngrijitorii — nişte dresori. Iar noi, nişte animale întemniţate şi înlănţuite. Cu ghiulele, dar nu din fier şi nu legate de picior; nu, doar nişte minuscule hapuri cu frumoase nuanţe pastel, dar totuşi ghiulele, ghiulele prinse de creier, ghiulele pentru suflet, care te strâng şi te rod până la sânge.

N-am ştiut niciodată cu siguranţă ce anume îl motiva pe acest personaj. Poate banii, dar nu numai ei. Poate nici doar spectacolul suferinţei. Şi puterea, poate, nevoia de autoritate. Îşi exercita influenţa asupra numeroase familii înstărite, care se dădeau pe mâna lui ca să le scape de o pacoste stânjenitoare.

Acolo, la *Résidence*, era ca un satrap pe fieful lui.

Era îndeajuns să treacă pe culoare, pentru ca angajaţii şi

pacienţii să înceteze să respire. N-avea nevoie să vorbească, pentru ca să-i împlinim dorinţele.

Era convins că avea un stabiliment de avangardă, un model pentru restul lumii. Principiul îi era simplu: să-şi ferească bolnavii de orice tulburare. Orice ar fi putut produce emoţii, vreun clocot afectiv, era alungat.

Nici o veste nu trebuia să pătrundă dinafară. Poate doar foarte târziu şi vătuită. Nu tu scrisori, nu tu apeluri telefonice, nu tu, mai ales, radio. Personalul n-avea voie să evoce nici cel mai mărunt eveniment recent. Nici ieşiri, nici vizite, poate doar arareori.

Dacă pacientul avea nevoi afective, în loc să i le satisfacă, aveau grijă să i le anuleze.

Dacă mă plictiseam? Câtuşi de puţin. Te plictiseşti doar când nu te poţi înfrupta din bucuriile la care tânjeşti. Dawwab trata răul de la rădăcină: ne uşura de aspiraţii! Cât era ziua de lungă, jucam cărţi sau table. Ascultând muzică de ambianţă. Fără încetare, muzică blândă, în toate încăperile, chiar şi noaptea.

Puteam să şi citim. Niciodată însă cărţi sau ziare proaspete. Achiziţionase o bibliotecă veche, vreo câteva zeci de lucrări în arabă şi în franceză, precum şi nişte colecţii prăfuite de reviste legate. Am citit totul, fără nici o excepţie, iar anumite chestii de două, de trei sau chiar de patru ori...

Ce altceva mai făceam? Nu mare lucru. Plimbări?

Câţiva paşi prin grădină, din când în când, niciodată prea departe şi mereu sub supraveghere... Trebuie totuşi să mărturisesc că, ajutat şi de „cafeaua” de dimineaţă, m-am obişnuit destul de repede cu acest regim.

Văd că vi s-au mărit ochii de groază. Liniştiţi-vă!

Un asemenea trai e ispititor. Există ceva mai bun, cu siguranţă, dar există şi ceva mai rău. Pentru milioane de oameni ar putea fi aproape totuna cu paradisul.

Desigur, dacă stai să te întrebi: ce-am ajuns să fac cu viaţa mea? te revolţi. Dar tocmai asta e, că acolo, la *Résidence*, nu-ţi puneai întrebarea asta. De altfel, câţi oameni din lumea asta şi-o pun, fie şi măcar o singură dată?

Pe mine, în vremea aceea, în tulburarea cumplită în care rătăceam, această viaţă nouă nu m-a împins spontan spre răzvrătire. Mă eliberam de demonii mei, de obsesiile mele, de exaltările mele şi de privirile compătimitoare ale celorlalţi. Da,

mă acomodam cu regimul de-acolo, mă lăsam cuprins de amorţeală, cu plăcerea pe care o resimt, se zice, cei care adorm în zăpadă şi nu se mai trezesc. Aş fi putut să nu mă mai trezesc.

Lumea dinafară mă înspăimânta şi mă dezgusta. Lumea dinafară devenise acum tărâmul fratelui meu! A fost o vreme când credeam că toată lumea e-a mea.

Lupta împotriva nazismului. Speranţele de după război. Mulţimile care veneau la conferinţele mele. Lichelele la puşcărie. Iar femeia la care visam — strânsă la pieptul meu neprihănit. Nimic nu mi se părea imposibil. Acum, timpurile acelea erau departe. Afară, fratele meu prospera.

Am spus „afară". Aşa era vocabularul clinicii. „Afară" era o entitate misterioasă, despre care vorbeam mai degrabă cu groază decât cu nostalgie. Până şi eu? Da, într-un anume sens, până şi eu; nu doar ceilalţi pacienţi se temeau să se piardă pe-afară. Spun „într-un anume sens", pentru că ar fi bine de ştiut despre care „eu" este vorba! Al lui Ossyan? Al lui Baku? Persoana care luptase în Rezistenţă nu mai eram eu, ori poate doar parţial. Nu am luat niciodată, cu deplină luciditate, hotărârea de a mă resemna.

Aşa că vă înţeleg uimirea. E adevărat că nu prea m-am opus. Odată cu scurgerea timpului, mi-am dat seama de ce. În viaţa mea, totul se complicase. Simţeam că n-am să-mi mai pot continua studiile. Le începusem strălucit, dar n-am mai regăsit niciodată aceeaşi capacitate de concentrare, nici acelaşi entuziasm. Aveam treizeci de ani şi încă tărăgănam, încă nedesprins de viaţa mea anterioară, aflarea unui viitor îndoielnic. Odată cu cele dintâi tulburări mintale, am priceput că nu voi mai fi niciodată în stare să devin medic. Mă feream să mă gândesc prea mult la asta, dar eşecul mă rodea.

În ceea ce o priveşte pe Clara, ştiam că nu o voi putea recupera decât dacă îmi recăpătăm echilibrul spiritual, o anumită seninătate a cugetului şi a comportamentului. Poate că şi asta mă împiedica să fac valuri şi să mă zbat ca un turbat. Totul îmi mergea rău, dar eram convins că ar fi mers şi mai rău dacă mă încăpăţânam.

Aş mai adăuga că, la urma urmei, chiar dacă aş fi oscilat între resemnare şi revoltă, medicamentele care-mi erau administrate ar fi fost îndeajuns ca să încline balanţa.

M-am instalat deci într-o bătrâneţe prematură. În mine nu-şi

mai avea loc nerăbdarea. Timpul mergea la pas. Cât avea să mai dureze toată asta? Nu-mi venea în minte nici un termen exact. Câteva luni? Câţiva ani? Nu se ştie. Presimţeam însă că nu mă aflam în acel loc pentru vecie. Aşteptam ceva. Un semn, bunăoară. Ca să nu zic un miracol. Era ceva nedesluşit, dar acea parte din mine care încă mai trăia credea în el.

Iar miracolul s-a produs. Sau, ca să fiu mai exact, s-a instalat domol. În mare parte, fără ştirea mea.

Multă vreme, n-am băgat nimic de seamă. Poate şi pentru că salvarea nu mi-a sosit de unde mă aşteptam.

Sâmbătă seara

— De mâine nu o să ne mai putem vedea, m-a avertizat Ossyan când m-am întors sâmbătă la el la hotel, după ora siestei.

— Şi dacă povestea dumneavoastră nu se va fi isprăvit?

— Vă voi povesti în seara asta tot ce-mi va îngădui timpul, o să stăm cât se va putea de târziu. Şi dacă vor rămâne încă lucruri de spus, ei bine, vor rămâne în suspensie...

— Poate pe altădată?

— Să nu mai pierdem timpul, spuse el, mă voi strădui să mă grăbesc...

Într-o zi, fratele meu a venit să mă ia de la clinică. La sfârşitul dimineţii. Era prima mea ieşire în decursul a patru ani. Nu, din momentul internării nu mai călcasem niciodată pe-afară. Şi nici nu prea primisem vizite. Salem venea o dată pe an, ca să mă întrebe dacă lucrurile mergeau cum se cuvine. Îi spuneam că da, şi pleca deîndată.

Un pic mai des o vedeam pe sora mea. Obişnuia să-şi petreacă vara pe Muntele Libanului, ca să scape de canicula din Egipt, aşa că venea să mă vadă de două, trei ori. Se pare că, în acele zile, dozele năucitoare îmi erau dublate. Pentru că rămâneam buimac, contemplând-o; degeaba îmi vorbea, îmi chema amintirile, Degeaba mă descosea, nu-i răspundeam decât monosilabic. Şi-atunci pleca, ştergându-şi ochii.

Această primă ieşire ar fi trebuit să fie un eveniment. Nu eram însă nici vesel, nici trist. Cel mult intrigat, dar nici asta pe de-a-ntregul! Directorul mă înştiinţase în ultima clipă, aşa că nu mi-am schimbat deloc obiceiurile. Când m-au chemat, tocmai jucam cărţi. Mi-am cedat altcuiva locul şi-am plecat.

Un şofer mi-a deschis portiera unui automobil voluminos, alb şi negru. Înăuntru se afla Salem. Mai prevenitor decât de obicei, m-a anunţat că dădea un dejun important acasă şi că ţinea să fiu părtaş la el. În această ultimă privinţă, minţea încă o dată. Chiar dacă avea loc un dejun important, nu-l văd spunându-şi într-un acces de mărinimie: „Ar trebui să-l scot pe frate-meu din azil...”

Adevărul era altul. Salem ajunsese unul dintre cei mai

marcanţi oameni de afaceri din ţară. N-o spun fără amărăciune, dar aşa era... Micul traficant de mai ieri fusese dat uitării. Schimbare de meserie? Schimbare de scară? În orice caz, învârtea milioanele cu lopata, era mereu între două avioane, îşi făcuse un nume şi devenise respectabil.

De altfel, casa noastră purta urmele acestei schimbări. O nouă bunăstare îi luase locul celei vechi. Grădina, altădată sălbatică şi ţepoasă, era acoperită cu gazon tuns; cactuşii opuntia, care constituiau sufletul peisajului şi care păreau de-o vârstă cu pietrele, fuseseră tăiaţi; de-abia de mai supravieţuiau câţiva pini obosiţi.

Înăuntru, vechile mobile aduse de la Adana dispăruseră. Fuseseră înlocuite de nişte fotolii bondoace, aurite. Nici covoarele, subţiate de paşi vreme de o sută cincizeci de ani, nu mai erau acolo. Doar camera mea rămăsese la fel. Nimeni nu pătrundea în ea, nici măcar ca să alunge praful. Ceea ce nu m-a împiedicat să mă întind pe pat şi să aţipesc. Cele câteva minute de deplasare mă istoviseră.

Au venit să mă trezească la sosirea oaspeţilor. Nu ştiam cine vor fi. Nu pusesem nici o întrebare, iar fratele meu nu-mi spusese nimic, poate ca să-mi facă o surpriză. Nu erau mulţi, dar erau aleşi pe sprânceană. Într-atât încât Salem angajase un şef de sală.

Cea dintâi a sosit maşina ambasadorului Franţei. Acesta era însoţit de un membru al guvernului său.

Da, era vorba chiar de Bertrand! Sau, mă rog, de cel care pe vremea Rezistenţei fusese Bertrand.

Se pare că se interesase de mine în numeroase rânduri. Îi scrisese Clarei, care îi comunicase puţinele lucruri pe care le ştia. Apoi ambasadorului. Acesta făcuse o anchetă; aflând unde fusesem internat şi ce ajunsesem, şi-a sfătuit ministrul să renunţe să mă vadă.

Dar Bertrand ştia să insiste. Nedorind să-l contrarieze, diplomatul a conceput atunci ideea acestui dejun.

Presupusese, pe bună dreptate, că fratele meu, ahtiat după onoruri şi recunoaştere, nu putea decât să fie ademenit de perspectiva de a-l avea la masa sa pe un ministru francez. Or, doar prezenţa mea o putea justifica pe cea a ministrului. Era de neimaginat ca un înalt responsabil, aflat în vizită oficială într-o ţară străină, să ia masa la o persoană particulară, mai ales când

era vorba despre un om de afaceri cu un trecut îndoielnic. În schimb, fostul şef al unei reţele de luptători în Rezistenţă putea prea bine să stea la masă cu un tovarăş de arme. Preţ de un prânz, casa Ketabdar devenise din nou casa mea.

O mascaradă. Un troc odios. Şi, mai ales, o zi umilitoare; care va sfârşi însă prin a-mi fi utilă.

De ce umilitoare? Din pricina decalajului... O să pricepeţi deîndată.

Când au venit să mă scoată în ziua aceea, aveam deja la activ, dacă pot spune aşa, patru ani de liniştire forţată. Chiar în dimineaţa aceea, îmi dăduseră să beau nelipsita licoare. Îmi petrecusem ultimele ceasuri împreună cu ceilalţi pacienţi, bătând cărţile cu gesturi zăbavnice. Trăiam cu toţii în acelaşi chip, vorbeam şi ne mişcăm în acelaşi ritm. Pentru un privitor dinafară, semăna probabil cu o scenă filmată cu încetinitorul. Înduioşătoare sau comică. Pentru noi, nu era decât existenţa obişnuită.

Or, la prânz mă trezisem la aceeaşi masă cu vreo zece persoane care trăiau în ritmul lumii reale. Erau oameni de la ambasadă, doi directori de ziare, un bancher.

Vorbeau repede, prea repede pentru mine, pronunţând nume care nu-mi spuneau nimic: Panmunjom, McCarthy, RFA, Mossadegh; comentau evenimente de care nu auzisem niciodată; râdeau de lucruri care, pentru mine, nu însemnau nimic. Bertrand mă privea fără încetare. La început cu bucurie. Apoi cu uimire. Apoi cu tristeţe. Nu făceam altceva decât să mănânc, cu ochii în farfurie.

Mi s-a adresat de vreo două sau trei ori; până mi-am dat seama, până am realizat ce voise să spună, până să-mi aşez furculiţa, până să-mi pregătesc în minte un răspuns...

Chiar înainte de a începe să îngân ceva, ceilalţi, stânjeniţi de tăcere, schimbaseră conversaţia. Doamne, ce umilinţă! Mai bine muream!

Apoi, spre sfârşitul mesei, am încercat să mă adun.

Concentrându-mă cât am putut de tare, am alcătuit o frază şi mi-am făgăduit s-o rostesc cât mai grabnic.

Aşteptam un interval de tăcere. N-a sosit. Sau n-am ştiut să profit când se cuvenea. Ambasadorul, privindu-şi ceasul, îl înştiinţa deja pe Bertrand despre următoarea întâlnire.

Toată lumea se ridicase. Eu îmi urmam ritmul. Părăsiseră toţi

sufrageria şi se îndreptau spre ieşire, în vreme ce eu de-abia mă ridicasem, sprijinit cu tot trupul de masă. Când te gândeşti că n-aveam decât treizeci şi trei de ani!

Deodată, Bertrand face stânga-mprejur, cuprins parcă de remuşcări. Se îndreaptă spre mine, mă cuprinde în braţe şi mă strânge la piept. Câteva clipe bune. Vrând parcă să-mi dea răgazul să vorbesc. Aveam prilejul să-i spun tot ceea ce nu putusem să exprim la masă, tot ce fierbea în mine, acolo în piept, în gât, acolo în pragul buzelor, tot ce doream să-l fac să priceapă...

N-am spus nimic. Nici o vorbă. Un pic din cauza emoţiei, un pic din cauza surprinderii de a-l vedea întorcându-se aşa spre mine; şi mai erau şi toţi ceilalţi pe care-i zăream peste umărul său, aşteptându-l. Ei bine, nici de data asta n-am fost în stare să-mi descleştez dinţii. Simţeam că era important, simţeam prea bine că putea fi singura mea şansă de a reveni în lumea celor vii. Poate însă pentru că miza era atât de vitală, paralizasem.

Deşi incapabil să vorbesc, în ultima clipă izbutesc să-mi slăbesc oarecum frânghiile nevăzute, doar puţin, atât cât să schiţez un gest de fiinţă umană. În timp ce îi reţin mâna lui Bertrand ca să-l împiedic să plece, caut în buzunar o fotografie. O fotografie a fetei mele, pe care mi-o trimisese Clara. Da, fotografia aceea de nou-născută care seamănă cu toţi nou-născuţii din lume, i-o arăt şi apoi o întorc ca poată citi pe spate numele Nadia. Dă din cap, mă bate pe umăr, mormăie ceva şi apoi pleacă. În privirea lui — tristeţe, milă, şi nerăbdarea de a se îndepărta.

Pricepuse oare că era un strigăt de ajutor? Nu, nu pricepuse nimic. Dacă aş fi vrut să-i spun ceva, aş fi avut suficient timp. Aş fi putut s-o fac mult mai discret decât scoţând o fotografie veche din buzunar ca să i-o arăt. Ceea ce am văzut în ochii săi atunci când s-a îndepărtat este tot ce era de văzut. Tristeţea şi mila.

Acum ştiu că scrisoarea pe care i-a trimis-o Clarei, odată întors în Franţa, era aproape un ferpar. O înştiinţa că bietul Baku se împuţinase atât de tare că ajunsese de nerecunoscut, că tânărul pe care ea îl cunoscuse, pe care el îl cunoscuse, acel Gavroche din reţeaua *Libertate!* nu mai exista. Că trebuia să-l uite şi să-şi refacă viaţa. Nici n-a găsit de cuviinţă să amintească de gestul meu final. La ce bun, şi-o fi spus, era mai bine ca ea să

păstreze imaginea acelui tânăr vioi şi iubitor, mai degrabă decât pe aceea a unui tip vrednic de milă, senil înainte de vreme Când m-am lăsat însoţit spre azil de către şoferul fratelui meu, eram complet descurajat. Scăpasem toate ocaziile printre degete. În schimb, Salem jubila probabil.

Bănuia oare cineva că mă sechestrase? Dăduse dovada bunei sale credinţe, mă lăsase să vin nestingherit, să asist la dejun, ba chiar, dacă se poate spune aşa, să vorbesc cu mesenii, până şi în particular, aşa că oricine putuse constata că starea mea mintală era jalnică şi că prezenţa mea într-o instituţie specializată nu era lipsită de temei, cum nu era nici tutela legală exercitată asupra părţii mele de moştenire...

Prin acest dejun, fratele meu reuşise, de asemenea, să se spele şi de un alt păcat, mult mai puţin prezumtiv: Fosta condamnare pentru contrabandă care îl trimisese îndărătul gratiilor. Îşi cucerise deja, odată cu averea, şi o bună măsură de respectabilitate. Respectabilitatea, sper că sunteţi convins, este o cucoană venală. De astă dată, reabilitarea era totală: dacă francezii înşişi, care îl condamnaseră cu zece ani în urmă, acceptau acum ca ambasadorul şi ministrul lor să ia prânzul la el acasă, înseamnă că se convinseseră de nevinovăţia lui, ar putea oare cineva să conteste asta?

Această masă, care ar fi trebuit să-mi prefaţeze eliberarea, nu fusese deci decât încă o etapă în ascensiunea fratelui meu. Bănuiesc că mulţi s-au întrebat pe atunci cum de-au putut ieşi, din aceeaşi casă şi din acelaşi pântec, atât acest om remarcabil, cât şi celălalt, adică eu, ca o zdreanţă... Cei care-mi ştiau soarta se fereau probabil să pomenească ceva despre ea, din grijă faţă de înaltul personaj a cărui mândrie ar fi fost atinsă de prezenţa unei asemenea tare în familia lui; cei mai mulţi însă uitaseră până şi că exist. Fusesem înmormântat fără slujbă.

Nu doar străinii! Ci şi cei apropiaţi! O singură persoană ar fi putut face ceva pentru mine, sora mea. Nimeni altcineva. Bunicul Nubar şi bunica muriseră la puţină vreme după sosirea lor din America; fiul lor, Aram, plecat din ţară în condiţii umilitoare, nu a mai vrut să păstreze legătura cu familia, sau cu ceea ce mai rămăsese din ea.

Cine altcineva? Tovarăşii mei din Rezistenţă? Cei care mă cunoscuseră, aflaseră probabil de la Bertrand ce-am ajuns, fuseseră mâhniţi, cred, apoi mă dăduseră uitării. Cum să le porţi

pică? La urma urmei, nu eram cel dintâi camarad doborât astfel, fără vreun motiv aparent, a doua zi după victorie... Războiul are uneori astfel de efecte întârziate.

Cine altcineva? Clara? Aşa cum am aflat, la început mi-a scris câteva scrisori pe care nu le-am primit niciodată. A reuşit să-i expedieze un mesaj surorii mele, care i-a răspuns sfătuind-o să nu încerce să mă caute.

De ce? Iffett nu voia ca soţia mea să mă vadă în starea în care mă vedea ea însăşi în timpul vizitelor sale estivale. Deplasarea între Haifa şi Beirut ţinea acum de domeniul imposibilului, era nevoie să obţii acte false, să-ţi pui la cale complicităţi; deveneai suspect atât în ochii arabilor, cât şi în cei ai Israelului... Sora mea îşi spunea că, în situaţia în care Clara ar fi înfruntat toate aceste obstacole, lăsându-şi fetiţa acasă sau, mai rău, luând-o cu ea în această aventură, şi s-ar fi trezit la sfârşitul călătoriei în faţa unei legume, în faţa unui om rătăcit, gâfâind, incapabil să vorbească, incapabil să reacţioneze, ar fi fost descurajată pe veci.

Nu era oare mai bine să aştepte un moment mai prielnic, când aveam să dau măcar nişte semne de dezmorţire? Poate că, atunci, şocul întâlnirii cu Clara şi cu Nadia s-ar fi putut dovedi salvator.

În vremea aceea, Iffett încă mai spera că starea mea avea să se îmbunătăţească. Însă cu fiecare vizită pe care mi-o făcea, credinţa îi scădea puţin câte puţin. Până într-o bună zi, când a încetat să mai creadă. Asta — în cel mai nepotrivit moment, tocmai când începusem să găsesc calea spre ea. Nu-i port însă pică, nici ei, nici Clarei; cum ar fi putut să-şi dea seama că eram întemniţat în mine însumi, îngropat de viu, câtă vreme nu strigam după ajutor?

Chiar în seara acelui jalnic dejun, dornic să-mi îndrept greşeala, dar nemaiavând nici un strop de încredere în capacitatea mea de a vorbi, am făcut efortul să scriu pe un petic de hârtie această frază simplă: „Vreau să ies de aici şi să reîncep o viaţă normală.” Un strigăt de ajutor pe care regretam că n-am fost în stare să i-l adresez lui Bertrand şi pe care mă pregăteam să i-l înmânez lui Iffett, atunci când avea să vină să mă vadă, la vară. Păstram mereu acel petic de hârtie în buzunar, împreună cu fotografia Nadiei.

Mi-am impus să-l scriu, nu doar de teamă că vorbele nu

aveau să mi se lege pe buze atunci când voi avea nevoie. Ci şi pentru că riscam să nu mai fiu în aceeaşi stare de spirit.

Aveam nevoie să strâng laolaltă picăturile de furie care se condensaseră în mine, aşa cum fac acei oameni rătăciţi în deşert şi ameninţaţi de sete care strâng strop cu strop picăturile de rouă acumulate pe frunze şi pe petale ca să le bea. Furia, indignarea şi rarele sughiţuri de revoltă ajunseseră ca un soi de carburant preţios pentru supravieţuirea demnităţii mele amorţite.

În vara aceea, sora mea nu a mai venit să-şi petreacă vacanţa pe Munte. Nici în vara următoare. Nu am mai revăzut-o vreodată.

Salem mi-a spus într-o zi că Mahmud, cumnatul nostru, avusese necazuri cu autorităţile din Egipt, că fusese închis timp de opt luni, împreună cu alţi câţiva bancheri, şi că, îndurerat şi dezamăgit, hotărâse să se exileze cât mai departe cu putinţă de Orientul Apropiat.

La Melbourne, în Australia.

Am însă şi o altă bănuială. De nu ar fi fost aşa, sora mea ar fi venit măcar să-şi ia rămas-bun. Mi se pare că fratele meu, prin cine ştie ce tertipuri, i-a răpit lui Iffet partea ei de moştenire. Nu am nici o dovadă, în afară de semnele inimii. Şi de câteva indicii vagi pe care le-am mirosit ici şi colo. Să lăsăm însă deoparte lucrurile sordide!

Poate că Iffet ar fi venit totuşi să mă vadă, dacă m-aş fi arătat în stare să-i apreciez vizitele; câtă vreme nu făcea altceva decât să-mi asculte monosilabele, pentru ca apoi să plece plângând, la ce bun să mai ia vaporul sau avionul tocmai din Australia!

Fapt este că nu s-a mai întors niciodată. Cu toate astea, când vara era pe-aproape, continuam s-o aştept.

Crezând, an după an, din ce în ce mai puţin. Ultima mea speranţă se ducea pe apa sâmbetei...

Dacă am supravieţuit, totuşi, asta s-a-ntâmplat pentru că e nevoie de o anumită voinţă ca să nu supravieţuieşti. Nu mai aveam nici măcar această voinţă. Nici măcar voinţa sau puterea să-i întind morţii o mână de ajutor. Să sustrag un flacon de medicamente, să alerg până la scări, să mă urc pe acoperiş şi să sar în gol... Nu erau decât două etaje, dar, cu un pic de noroc, m-aş fi putut face chisăliţă...

N-ar trebui să spun asta. Norocul meu a fost, dimpotrivă, că n-am avut puterea să pun capăt, când credeam că mi s-a spulberat şi ultima speranţă. Chiar dacă nu vezi lumina de la capătul tunelului, trebuie să crezi că există o lumină şi că nu va întârzia să apară.

Unii au răbdare pentru că îşi păstrează credinţa în viitor. Alţii, pentru că le lipseşte curajul să isprăvească. Cu toate că laşitatea este, fără îndoială, demnă de dispreţ, ea face parte din viaţă. Este un instrument de supravieţuire, ca şi resemnarea.

Nu am însă dreptate atunci când vorbesc aşa despre laşitate şi despre resemnare, de parcă doar ele m-ar fi ţinut în viaţă. A fost şi Lobo. Era unul dintre pacienţii de la *Résidence*, stăteam adesea la taifas, devenise prietenul nelipsit, singurul. O să mai vorbesc despre el deîndată. Timp de câţiva ani, a însemnat pentru mine mai mult decât oricine altcineva. Aş vrea însă, înainte de toate, să povestesc cum mi-a schimbat hotărârea de a muri.

Nu îmi era tocmai simplu să-mi mărturisesc pornirile spre sinucidere. La *Résidence* domnea o puternică atmosferă de turnătorie copilărească! Aveam impresia că, dacă aş fi fost bănuit că vreau să-mi pun capăt zilelor, m-ar fi legat de pat în fiecare noapte... Însă Lobo, pentru că simţea ceva şi pentru că voia să mă incite să-i vorbesc despre asta, mi-a mărturisit într-o zi că se gândise, în mai multe rânduri, să „pună punct”.

Când l-am înştiinţat că lucrurile stăteau la fel şi cu mine, m-a mustrat de la înălţimea celor douăzeci de ani de viaţă - şi douăzeci de azil - care ne despărţeau: „Trebuie să priveşti moartea ca pe ultima ieşire de siguranţă. Să ştii că nimeni nu te poate împiedica să faci recurs la ea, dar tocmai de aceea, pentru că îţi e accesibilă, păstreaz-o în rezervă, la nesfârşit. Să presupunem că, noaptea, ai un coşmar. Dacă îţi dai seama că e un coşmar şi că ţi-ar fi de ajuns să scuturi puţin capul ca să scapi de el, totul devine mai simplu, mai uşor de îndurat, ba chiar o să ajungi să descoperi plăcere în ceea ce ţi se părea mai înspăimântător. Oricât te-ar îngrozi viaţa, oricât te-ar răni, oricât şi-ar acoperi fiinţele cele mai apropiate chipurile cu măşti hidoase... Spune-ţi că asta-i viaţa, spune-ţi că e un joc la care nu vei fi poftit a doua oară, un joc cu desfătări şi cazne, un joc de credinţe şi înşelăciuni, un joc cu măşti, joacă-l până la capăt, ca actor sau ca observator, de preferinţă ca observator, o să ai

timp suficient să-l părăseşti. Pe mine, „ieşirea de siguranţă” mă ajută să trăiesc. Dar nu o s-o folosesc, tocmai pentru că se află la dispoziţia mea. Dacă n-aş avea în permanenţă mâna pe maneta lumii de dincolo, m-aş simţi prins în capcană şi aş avea chef s-o tulesc cât mai repede!”

Lobo nu era mai bolnav decât ceilalţi oameni. Atât doar că avea nişte „năravuri speciale” - cum se zice - iar familia sa, fie din dorinţa de a-l „vindeca”, fie doar pentru a se feri de scandaluri, hotărâse să-l interneze.

Îşi petrecuse cea mai mare a vieţii sale de adult prin diverse instituţii, acum era la a patra sau la a cincea, cred, şi fusese nevoit să treacă prin tot soiul de chinuri.

Într-o bună zi, un doctor hotărâse chiar să-l lobotomizeze „ca să-i îndepărteze toate înclinaţiile dăunătoare”.

Din fericire, printr-o străfulgerare de înţelepciune sau de instinct, mama sa a intervenit ca să-l împiedice. I-a rămas, de pe urma acestei odioase întâmplări, porecla Lobo, cu care cred că s-a împopoţonat chiar el, în zeflemea. Privea tot ce-l înconjura, viaţa şi trecutul său, cu o nesfârşită detaşare.

Acolo, la *Résidence*, avea un statut aparte. Îi instalaseră un pian în cameră; uneori stătea cât era ziua de lungă în papuci de casă, cu o eşarfă de mătase verde înnodată în jurul gâtului, cântând din memorie sau sporovăind cu mine, fără să se dezlipească de pe taburet. Sau, spre deosebire de noi, ceilalţi, putea să primească scrisori şi telefoane... E drept că nimeni nu şi-a închipuit vreodată că era nebun.

El este cel care m-a anunţat într-o zi că, graţie unei remanieri, fratele meu fusese numit ministru.

Chiar aşa, ministru! Lobo ştia că aveam să fiu scandalizat — găsisem deja prilejul să-i povestesc în amănunţime ce fel de individ era Salem. Prin urmare, înainte de a-mi trânti vestea, s-a asigurat că îmi sorbisem toată „cafeaua” de dimineaţă.

Am rămas buimăcit, vreau să spun mai buimăcit decât de obicei, pentru că buimăceala era pe-atunci starea mea naturală. Aşa încât Lobo m-a consolat în felul lui: „N-ar trebui să te uimească ce s-a întâmplat, Ossyan. Bagă-ţi în cap că fratele tău va avea mereu asupra ta un avantaj de neîntrecut.”

„Care anume?”, am întrebat.

„El este fratele unui fost luptător în Rezistenţă, în vreme ce tu nu eşti decât fratele unui fost contrabandist.”

Am râs. Şi amărăciunea s-a risipit.

În timp ce fratele meu prospera, sporindu-şi averea şi notorietatea, eu mă afundam, păstrând pe buze un surâs nătâng. Anii treceau şi iată că demult, de mult prea demult, încetasem să mai sper.

Când, deodată, lucrurile au prins să se mişte. Un slujbaş al Providenţei tocmai scosese dintr-un sertar prăfuit dosarul vieţii mele, ca să arunce peste el un ochi mai binevoitor...

Instrumentul Providenţei, cum se spune, nu a fost altcineva decât fiica mea, Nadia. Proaspăt descinsă la Paris ca să se înscrie la universitate.

Da, Nadia. Eu rămăsesem cu imaginea ei de bebeluş, dar ea avea acum aproape douăzeci de ani. Iar în ea fierbea un noian de revolte. Se săturase de Levantul nostru unde războaiele veneau după războaie. Era grăbită să-l lase în urmă.

Neizbutind s-o reţină lângă ea şi îngrijorată s-o vadă plecând singură, Clara o făcuse să-i promită că va intra în contact cu câţiva din vechii prieteni ai vremurilor eroice. Aşa a ajuns la Bertrand. Nu mai era ministru, cred, dar rămăsese un om influent şi mai ales, de bună seamă, o mare figură a Rezistenţei.

Intimidată de personaj, care o primise într-un salon luxuos, cu nişte fotolii unde ea se putea pierde, şi care o privea fix, cu un surâs subţire, fiica mea a găsit de cuviinţă să-şi justifice prezenţa. De fapt, Bertrand încerca să-i desluşească pe chip trăsăturile amestecate ale părinţilor săi.

„Mama m-a îndemnat să vin să vă văd. Cred că aţi cunoscut-o în timpul războiului...”

„Deci tu eşti Nadia. Nadia Ketabdar. Am cunoscut-o pe mama ta, bineînţeles, şi pe tatăl tău, au fost amândoi remarcabili în timpul Ocupaţiei. Doi camarazi minunaţi. Doi prieteni de neuitat.” În momentul în care rostea „tatăl tău”, Bertrand resimţise o tulburare. Ca un fulger, stins cu iuţeală.

Atunci şi-a luat un răgaz să vorbească despre mine.

Despre întâlnirea noastră de la Montpellier, despre discuţiile noastre, despre luptele şi despre spaimele noastre, despre isprăvile lui Baku, Baku cel ca argintul viu. Nadia îi sorbea cuvintele. Ştia oarece lucruri, de la mama ei, dar mai erau şi altele de care nu avea habar. Acum şi-l închipuia mai bine pe acest tânăr care avea să devină tatăl ei.

După aceea, Bertrand mi-a evocat mai în grabă boala şi

internarea. De-abia atunci i-a ţâşnit la suprafaţa gândului acea sticlă pe care o aruncasem în mare: i-a povestit fiicei mele, în detaliu, episodul cu fotografia pe care o scosesem din buzunar la încheierea acelui mârşav dejun. Iar acel episod, care i se păruse până atunci jalnic şi neînsemnat, până într-atât încât nici nu i-l pomenise Clarei, până într-atât încât îl evacuase din memorie, rămânând cu o imagine atât de sumbră a prietenului său... Episodul acela, deci, căpăta deodată o altă semnificaţie, acum când tânăra aceea se afla acolo, în faţa lui, pregătindu-se să facă primii paşi în viaţa adultă, şi fiind deja orfană după un tată care nu murise.

Nadia plângea. Până atunci, făcusem parte doar din genealogia ei; de-acum înainte făceam parte din sângele ei.

Acel mesaj care îi era destinat şi care îi ajunsese atât de târziu, îi părea aidoma gestului de pe urmă al unui înecat. Se întreba ce se-ntâmplase cu mine de-atunci şi dacă se mai putea face ceva ca să fiu scos din apă.

Când s-a despărţit de Bertrand, el a privit-o îndepărtându-se, plin de grijă. Nu mai avea acelaşi mers de adolescentă.

În după-amiaza aceea, probabil că eu tocmai jucam cea de optsprezecea partidă de cărţi din ziua respectivă, cu un trio de pacienţi trişori.

Cum ar fi putut Nadia să-şi scoată din cap imaginea acelui om bolnav care-i purta fotografia la inimă, ca pe un talisman? Acel alienat - da, da, de ce mi-arfi teamă de cuvinte? — acel alienat care arăta poza ei celui mai bun prieten al său, ca pe o imagine sfântă! O mutrişoară de nou-născută, veselia cea gravă a lumii!

Tot ce adunase fiica mea, la vârsta ei, ca ideal, avânt, visare, totul se îndrepta acum către acel tânăr moşneag internat. „Dar e tatăl meu, îi repeta ea colegei de cameră de la Cité Universitaire. Nu e un străin, e tatăl meu, jumătate din celulele mele provin de la el, jumătate din sângele meu, culoarea ochilor, desenul bărbiei. Tatăl meu.” Îi plăcea savoarea acestui cuvânt.

Dar dacă acest tată, în loc să fie o ditamai fiara protectoare, se întâmpla să fie o sălbăticiune plăpândă, hăituită, rănită, abandonată? Dar dacă fiica sa, în loc să fie ocrotită, îi devenea ocrotitoare maternă?

Nadia se gândea la mine cu toată duioşia vârstei.

Iar visele nu i se opreau aici. Căuta un mijloc să ajungă până la mine, să-mi dea un semn. Ca un răspuns, întârziat cu cincisprezece sau şaisprezece ani, la semnul pe care i-l adresasem.

Găsirea acestui tată, eliberarea lui, deveniseră o idee fixă.

Chiar dacă fusese năruit de internare şi de medicamente, până într-atât încât să fi devenit irecuperabil?

Nu-şi punea această întrebare. Era o formă salvatoare de orbire.

Dacă îi pomenise mamei sale despre asta? Nici un cuvinţel. În această etapă a vieţii, raporturile lor nu erau tocmai excelente. Clara are o personalitate impunătoare, are un trecut; Nadia avea nevoie să-şi trăiască propria aventură, să-şi conducă propria rezistenţă. Începând chiar din acel punct în care mama sa aruncase prosopul...

Nici lui Bertrand nu i-a mai vorbit despre asta, oricum nu atunci. Voia să acţioneze singură. Era aventura ei, lupta ei. Era tatăl ei.

De altfel, avusese dreptate să nu-şi dezvăluie proiectul.

Era atât de rocambolesc, încât nici Clara şi nici Bertrand n-ar fi lăsat-o să-l ducă la bun sfârşit.

Nu se destăinuise, aşa cum aveam să aflu mai târziu, decât acelei prietene cu care împărţea camera studenţească. Prenumele acesteia era Christine, iar numele său de familie era cel al unui mare bijutier parizian.

Nadia i-ar fi propus să facă un schimb, o substituire.

Cele două fete semănau una cu alta. Îndeajuns cât să fie confundate pe nişte fotografii de identitate. Printr-un procedeu demn de Jacques-acte-false, Christine s-a dus să-şi facă un nou paşaport înarmată cu fotografiile Nadiei, iar funcţionarul de la prefectură a-nghiţit găluşca. De-acum, fiica mea avea un paşaport pe numele Christinei, dar cu propria sa fotografie, şi putea să treacă graniţele fără ca nimeni să bage de seamă care îi erau adevăratele nume, naţionalitate sau oraş natal.

Cât o priveşte pe prietena ei, aceasta, certată fiind cu familia, găsea că-i nostim să scape pentru o vreme de un patronim sufocant şi să-şi asume identitatea unei fete care era atât musulmană, cât şi evreică.

Da, chiar aşa, musulmană şi evreică! Eu, tatăl ei, sunt musulman, cel puţin în acte; mama ei este evreică, măcar

teoretic. La noi, religia se transmite pe linie paternă, la evrei — pe cea maternă. Prin urmare, în ochii musulmanilor, Nadia era musulmană, iar în cei ai evreilor — evreică; în propriii ei ochi, ar fi putut alege să fie una sau alta, ori niciuna; ea le-a dorit pe-amândouă deodată. Da, amândouă deodată, şi încă multe altele pe deasupra. Era mândră de toţi acei străMoşi care-şi croiseră drum până la ea, pe căile triumfale sau pe cele de bejenie venind din Asia centrală, din Anatolia, din Ucraina, din Basarabia, din Arabia, din Armenia, din Bavaria... N-avea nici un chef să-şi strecoare picăturile de sânge, sau să-şi cearnă părticelele de suflet!

Ne aflam în nouă sute şaizeci şi opt. O primăvară exaltantă, mi s-a spus, pentru studenţii din Franţa.

Dar Nadia nu era cu gândul decât la plecare. Către acel Levant pe care, totuşi, îl detesta.

Şi-a procurat viză, bilet de avion şi rezervare pentru hotel, toate pe numele prietenei sale.

Chiar a doua zi după sosirea la Beirut, se duce cu taxiul la *Résidence du Chemin neuf*. N-avea deloc cum să ştie dacă mă mai aflam încă acolo, dar bănuise că nu m-am clintit.

Primită în biroul directorului, îşi declină numele fals.

Inevitabil, Dawwab o întreabă dacă aparţine ilustrei familii de bijutieri. Răspunde „da” cu o detaşare măsurată, nici prea-prea, nici foarte-foarte. Aşa cum făcea Christine, când i se punea aceeaşi întrebare.

„Tocmai, adaugă fiica mea, e vorba oarecum despre familie. E o problemă delicată, dar prefer să n-o iau pe căi ocolite. Una dintre mătuşile mele a trăit în Liban, cu câţiva ani în urmă, şi a auzit multe vorbe elogioase despre instituţia dumneavoastră. Ea mi-a recomandat să vin să vă văd. Pentru tatăl meu. De mai mulţi ani, are... Nişte probleme mentale destul de grave, e supravegheat de specialişti...,, „Cum ar fi?”

Nadia îşi pregătise temeinic întrevederea, aşa că pronunţă câteva nume prestigioase. Directorul aprobă din cap şi o pofteşte să continue.

„Credem că o şedere în străinătate i-ar face bine tatălui meu. Ca şi întregii familii. Suntem nişte persoane cunoscute şi, vă daţi seama, reputaţia Casei noastre are de suferit. Până şi el e conştient de asta. Nu i-am vorbit încă de ideea de a-l îngriji aici, însă cred că, în cazul în care instituţia i-ar conveni, n-ar

ridica nici o obiecţie. Am impresia că, aici la dumneavoastră, are tot ce şi-ar putea dori: soare, ambianţă liniştitoare, calitate a îngrijirilor. Eu vin, deci, în calitate de cercetaş, ca să văd în ce mediu ar urma să stea. Înainte să luăm hotărârea finală, ar trebui poate să veniţi chiar dumneavoastră la Paris, să-l consultaţi. Pe cheltuiala noastră, desigur...”

Peştele înghiţise momeala! Numai lapte şi miere, doctorul Dawwab îi propune bogatei moştenitoare să viziteze instituţia sa model.

Începe cu grădina, doar o raită ca să-şi facă o idee.

Vedere spre munte şi spre marea aflată la o aruncătură de băţ. Echipamentul medical, cu atât mai nou, cu cât îl folosea arareori. Apoi camerele. Cea a lui Lobo, care şedea la pian. După aceea, salonul cel mare decorat cu plante verzi, unde pacienţii, neînvăţaţi cu astfel de vizite, îşi lasă baltă veşnicele lor cărţi de joc şi se apropie de musafiră.

„Nu vă temeţi, îi spune Dawwab, n-o să vă facă nici un rău!”

Nadia îl linişteşte. Se străduieşte să-şi păstreze aerul acela uşor înţepat de inspectoare meticuloasă.

Privind în stânga, în dreapta, în sus şi-n jos, de parcă ar fi vrut să verifice dacă nu cumva se află vreun fir de praf prin sala aceea excesiv de curată. De fapt, e lesne de închipuit cam ce sentimente o frământau în vreme ce îşi căuta din priviri, în gloata aceea de alienaţi, tatăl pe care nu-l întâlnise încă vreodată.

În acea zi, nu jucam nici cărţi, nici dame, nici table şi nici vreun alt joc. Câtva timp, sporovăisem apatic cu Lobo, apoi el s-a dus la pian, iar eu am pus mâna pe-o carte. Mă cufundasem în lectură, iar când a sosit vizitatoarea şi s-a iscat toată harababura, nu m-am alăturat celorlalţi. Am ridicat doar capul, după o clipă, fără să mă clintesc din loc. Ca s-o privesc pe necunoscută.

Privirile ni s-au întâlnit. Cine era oare fata aceea?

N-aveam nici cea mai mică idee. Ea, însă, mă recunoscuse. Arătam ca în vechile fotografii. Ochii i-au rămas nemişcaţi. Şi ai mei la fel, însă doar pentru că eram nedumerit. Şi chiar un pic sâcâit de prezenţa acestei străine care venea să ne contemple de parcă am fi fost nişte peşti într-un acvariu.

Probabil că aveam o expresie grăitoare, pentru că Dawwab, cu un râs scurt, a spus ca pe o scuză: „L-am tulburat din

lectură!”

În acelaşi timp, mă fulgera cu privirile.

Apoi a adăugat: „Domnul acesta nu face decât să citească de dimineaţa până seara. Asta-i pasiunea lui.”

Nu era chiar adevărul-adevărat, înfrumuseţase puţin lucrurile, cât să ridice prestigiul intelectual al instituţiei.

„Dacă-i pe-aşa, a spus atunci Nadia, o să-i ofer această carte. Tocmai am terminat-o.” Se îndreaptă spre mine, deschizându-şi poşeta.

„N-are rost”, spune directorul...

Ea a ajuns însă chiar lângă mine. O văd strecurând ceva în carte, înainte să mi-o întindă.

Se întoarce apoi spre Dawwab, care scălâmbăie un surâs. Încă uimit, deschid maşinal cartea. Nici n-apuc să-i citesc titlul. Sus, în dreapta, deasupra numelui autorului, este scris, cu creionul, numele proprietarei.

Nadia K.

Chiar în acea clipă, mă ridic. O privesc cu un aer ciudat; tocmai am descoperit pe chipul ei nişte trăsături care îmi amintesc de Clara. Îmi dau seama, chiar atunci, fără nici o umbră de îndoială, că persoana de-acolo este fiica mea. Şi mai simt că Dawwab îi ignoră adevărata identitate. Mă îndrept deci spre ea, străduindu-mă să n-o trădez. Ea însă, văzându-mă înaintând ca un automat, se sperie. Pricepe că am recunoscut-o şi se teme să nu-i năruiesc tot eşafodajul.

Ajung până la ea şi îi spun „Mulţumesc!”, arătând spre carte.

Îi întind mâna, pe care o apucă în mâna ei, iar eu i-o scutur repetând „mulţumesc!”, „mulţumesc!”, „mulţumesc!”, fără să mă pot opri.

„Cadoul dumneavoastră l-a mişcat”, traduce directorul, cu un râs nervos. Mă apropii şi mai mult de Nadia, ca s-o îmbrăţişez.

„Gata, ajunge, depăşiţi orice limită!”, urlă individul.

Dar Nadia, care se luptă să-şi păstreze sângele rece, îi spune: „Lăsaţi-l, nu-i nici o problemă!”

Şi-atunci o strâng la piept. Pentru o clipă. Îi simt mirosul. Însă Dawwab deja ne desparte.

Iar ea, hotărâtă să nu-şi compromită misiunea din pricina unei rătăciri emoţionale, se îndepărtează de mine, spunând: „Domnul acesta e înduioşător.”

Apoi adaugă — câtă îndrăzneală! — spre medic: „Şi tatăl meu e pasionat de lectură. O să-i istorisesc ce s-a-ntâmplat. Sunt sigură că o să se înţeleagă cu acest pacient!”

De fapt, se teme mai ales ca individul să nu mă pedepsească pentru purtarea mea şi, bunăoară, să încerce să-mi confişte cartea.

Aşa încât nu ezită să insiste, pretinzând — aşa cum aveam să aflu mai târziu — că această scenă mişcătoare i-a risipit ultimele îndoieli şi că, în prezent, era sigură că nici o altă instituţie nu i s-ar fi potrivit mai bine tatălui său. Tatăl său bijutierul, bineînţeles...

Dawwab era încântat. Iar eu eram salvat, dimpreună cu cartea. Şi cu scrisoarea pe care o strecurase înăuntru.

M-am grăbit de altfel s-o ascund printre straie. De asemenea, m-am dus la toaletă şi am rupt prima pagină a cărţii. Prudenţă, prudenţă... Pe plic era scris numele meu, Nadia nu se gândise, cu siguranţă, că va avea prilejul să-mi înmâneze personal scrisoarea. În cel mai bun caz, ar fi încredinţat-o vreunui pacient cu aer mai liniştitor, în speranţa că avea să mi-o transmită.

Ce spunea scrisoarea? Cele câteva vorbe de care aveam nevoie ca să redescopăr gustul vieţii.

„Tată,

eu sunt acea fiică născută în lipsa ta, acel copil căruia îi păstrai poza lipită de inimă, dar care, în cele din urmă, a crescut departe de tine. Departe? În fapt, ne despărţeau doar cei câţiva kilometri ai unui superb drum de coastă, dar s-a ivit o blestemată frontieră, şi odată cu ea ura şi lipsa de înţelegere. Dar şi lipsa de imaginaţie.

Înaintea naşterii mele, mama şi cu tine aţi fost nevoiţi să faceţi faţă războiului şi vrajbei. Aceasta părea atotputernică, dar oamenii ca tine şi ca ea s-au răzvrătit şi au sfârşit prin a câştiga. Viaţa îşi află mereu făgaşul; întocmai unui fluviu care, scos din matca lui, îşi sapă o alta.

V-aţi răzvrătit, tu şi mama, şi toţi ceilalţi, şi v-aţi luat nume de război ca să vă păcăliţi soarta. Lupta mea nu-i atât de spectaculoasă, dar e a mea şi-o voi duce până la capăt. Mi-am luat şi eu un nume de război ca să pot înfrânge toate opreliştile. Ca să vin şi să-ţi spun, simplu: „Află că afară se găseşte o fată,

fiica ta, pentru care tu însemni mai mult decât orice pe lume şi care aşteaptă cu înfrigurare clipa când te va reîntâlni".

Aceste cuvinte fireşti m-au preschimbat chiar în momentul în care le citeam. Mi-au redat demnitatea de om şi de tată şi nevoia de a supravieţui. Nu mă mai mulţumeam să trag de orele care mă despărţeau de o zi de mâine lipsită de surprize. Aveam o dragoste în aşteptare. Iar dacă persoana mea nu-mi era de nici un folos, de dragul Nadiei aveam s-o îngrijesc şi s-o înfrumuseţez. Îi purtam fiicei mele o dragoste de adolescent. Pentru ea, aveam să-l readuc la viaţă şi în libertate pe acel Baku care izbutise pe vremuri să fie iubit şi admirat. Voiam să redevin, pentru ea, un tată la braţul căruia să se simtă mândră că se plimbă.

Acestea fiind zise, nu era îndeajuns să vreau să mă împac cu viaţa, pentru ca împăcarea să şi aibă loc. Nu era ca atunci când un om doreşte să-şi ia viaţa, iar fiica lui soseşte şi îl ia de mână spunându-i: „Tată, viaţa asta de care nu-ţi mai pasă, hai, ţine-te de ea, măcar de dragul meu!", iar el îşi promite să renunţe la planurile sale sinucigaşe. Lucrurile erau mai complicate. Bineînţeles, pricepeam ce se întâmplă şi eram bucuros. Atât doar că vedeam totul ca prin ceaţă. Prin ceaţa minţii mele înnegurate. Înnegurate şi strivite de cei douăzeci de ani de internare, douăzeci de ani de alienare, forţată, fără îndoială, dar acceptată, cu resemnare. Douăzeci de ani de substanţe care m-au şubrezit, înghiţite cu toptanul în fiecare dimineaţă. Douăzeci de ani cu voinţa terfelită! Douăzeci de ani cu gândul şi vorba încetinite, cuprinse de amorţeală.

Repet, nu era vorba doar să renunţ la moarte; adică, fiind pe marginea prăpastiei şi pe punctul de a sări, să fac un pas înapoi şi să strâng tremurător mâna caldă ce mi-a fost întinsă. Nu era chiar aşa de simplu. Dacă e să reiau aceeaşi imagine, aş spune că mă aflam pe marginea prăpastiei, dar nu pe pământ stabil, ci la capătul unui stei subţire de stâncă, după ce am băut o sticlă de whisky. Nu era deci suficientă hotărârea de a mă întoarce, pentru că, în halul în care mă găseam, aş fi putut prea bine să cad în gol crezând că mă îndrept spre izbăvire. Trebuia, înainte de toate, să mă dezmeticesc, să-mi recapăt o viziune clară şi nişte gânduri limpezi, astfel încât să ştiu unde-mi aşez fiece pas...

În ceea mă priveşte, asta aveam de făcut. Dar nu eram numai eu la mijloc. Mai erau şi cei care mă internaseră. Fratele meu, care n-avea nici un chef să recapăt casa Ketabdar şi partea mea de moştenire; precum şi Dawwab, pentru care reprezentam o sursă de venituri şi, totodată, o pârghie de influenţă... Câtă vreme mă aflam în mâinile lor, trebuia să nu le trezesc vreo suspiciune. Trebuia să dau dovadă de o prudenţă extremă.

Iată un exemplu: medicamentele din cafeaua de dimineaţă — era important să scap de ele ca să-mi redobândesc luciditatea. Trebuia să umblu cu şiretlicuri; noroc că supravegherea nu era întotdeauna foarte strictă. Cu un strop de voinţă şi de perseverenţă, puteam reuşi. Atât doar că, dacă încetam dintr-odată să le mai iau, m-aş fi îndreptat spre pierzanie. În doar patruzeci şi opt de ore, aş fi manifestat atâtea semne de nervozitate, încât m-aş fi dat de gol; medicul ar fi hotărât să-mi administreze exact aceleaşi neuroleptice, dar prin injectare. În plus, aş fi fost supravegheat şi mai straşnic.

Cea mai rezonabilă atitudine era să diminuez, încet-încet, dozele. Băgasem de seamă că, în „cafeaua” de dimineaţă, gustul medicamentos era mai puternic la ultimele înghiţituri. Aşa că mi-am făurit o adevărată tehnică prin care să păstrez în gură fundul ceştii, pe care apoi îl scuipam în chiuvetă când îmi făceam toaleta. După câteva săptămâni, îmi era mai bine. Rămânând la fel de calm, îmi limpezisem în schimb mintea. Simţeam asta când citeam, sau când observam comportamentul celorlalţi. Aveam o impresie ciudată. Anume că îmi dădusem la schimb simţurile tocite, primindu-le pe acelea ale unei fiinţe cu totul noi. Sau că mă bucuram de un simţ suplimentar.

Atunci când mi-am revenit în simţire, am descoperit faptul că, în prezenţa pacienţilor, personalul avea obiceiul să facă diverse comentarii, unele pur medicale, altele ce se doreau sarcastice, totul rostit foarte repede, cu elipse şi prescurtări. Ei bine, câtă vreme eram sub efectul băuturii aceleia infernale, totul trecea pe sub nasul meu fără să pricep o iotă. Acum, cu un mic efort, mă prindeam. Auzeam uneori nişte pseudonime aiurea, lipite de anumiţi pacienţi, sau nişte dezvăluiri neliniştitoare privind starea de sănătate a unuia sau a altuia, ba chiar şi nişte pariuri amuzate pe cât îi rămăsese vreunuia de trăit, dar mă feream să reacţionez.

Nu, n-aveam nici un plan în minte, sau nu pe de-a-ntregul! Nici un proiect de evadare, nimic de felul ăsta! Încercam doar să-mi însănătoşesc mintea, să redevin cât de cât eu însumi, ca să-i pot răspunde cum se cuvine fiicei mele, atunci când avea să mă cheme.

Ah, şi încă ceva. Făceam exerciţii de memorie. Într-o zi, citeam, aşa cum mi se întâmpla din ce în ce mai des. Era un vechi roman tradus din poloneză; povestea era bine strunită şi mă grăbeam să aflu urmarea. Am început să dau paginile din ce în ce mai repede.

Deodată, ridicând capul, am surprins privirea intrigată a unei supraveghetoare. Părăsisem încetineala mea obişnuită, gesturile îmi deveniseră vioaie, nervoase, energice, iar femeia aceea remarcase. Continuase să mă privească ţintă, de parcă ar fi vrut să fie sigură pe deplin, înainte să-i pomenească ceva doctorului. Mi-am impus atunci să încetinesc ritmul şi, în acest scop, să citesc de câte două ori anumite paragrafe. Atunci mi-a venit ideea să învăţ pe dinafară fraze întregi. Nu ştiu dacă era de folos pentru „reeducarea mea mentală”, dar mă ajuta să-mi recapăt încrederea în capacităţile mele.

Da, da, aţi priceput bine, persoana aceea m-arfi turnat lui Dawwab doar pentru că citeam într-un ritm normal!

Acolo, la *Résidence*, domnea ideea că toţi pacienţii erau nişte agitaţi potenţiali, în care crizele violente stăteau să izbucnească. Câtă vreme erau „încetiniţi”, nu exista nici un risc. Însă orice gest brusc, orice semn de agitaţie putea constitui preludiul unei crize.

Aşteptând-o pe Nadia sau măcar un semn de la ea, trebuia deci să fiu prevăzător.

Presupun că şi ea, fiica mea, nu nutrea dorinţă mai scumpă decât aceea de a mă elibera. Dar cum să reuşească? Una era să se strecoare înlăuntrul închisorii ca să mă vadă, şi alta era să mă ajute să evadez.

Era atât de mândră că şi-a dus misiunea la bun sfârşit, că l-a dus tot timpul de nas pe directorul clinicii...

Că a putut, printr-un miracol, să-mi încredinţeze personal scrisoarea. Şi să-mi vorbească şi să mă ţină de mână şi să mă sărute pe obraz. Mă sărutase aşa cum săruţi un străin, de nu chiar mai rău, aşa cum îi acorzi o îmbrăţişare unui nepoftit; pentru amândoi, însă, era cel dintâi sărut al nostru, iată că

vorbesc de ea ca despre iubita mea! Prima oară când îmi sărutam fiica, singura dată în douăzeci de ani! Am fost zguduit câteva săptămâni la rând! Ba sunt chiar şi acum, când retrăiesc acele clipe...

Scuzaţi-mă! Unde-am rămas?

Ah, da, vorbeam despre proiectele fiicei mele... Spuneam că vizita ei se desfăşurase prea perfect. Într-atât încât începuse să creadă că îi vor izbuti şi socotelile cele mai îndrăzneţe. Avea să-şi petreacă săptămânile următoare construind planuri. Planuri dintre cele mai cutezătoare... Planuri de răpire! Ajunsese la concluzia că viclenia nu mai era de ajuns, şi că trebuia să folosească alte mijloace. Da, răpirea! Biata mea copilă, la ce rătăciri te-mpinge inima!

Se duce din nou la Bertrand, sperând că îi va obţine ajutorul. De la întoarcere, nu îl întâlnise încă, aşa că începe prin a-l înştiinţa de incursiunea ei la *Résidence* şi de întâlnirea cu mine. La început, o ascultă cu simpatie şi chiar cu încântare. Revede în gesturile fiicei mele şi în intonaţia ei propria lui tinereţe şi pe a mea şi pe cea a Clarei. Când însă, încurajată de reacţia lui, ea îi dezvăluie noile proiecte, faţa lui se adumbreşte.

„Ce ai făcut până acum e spre onoarea ta, îi spune el. Poţi să fii mândră, aşa cum şi eu, ca vechi prieten al părinţilor tăi, nu mă pot împiedica să resimt o oarecare mândrie. Fii însă atentă! Ceea ce îmi spui despre tatăl tău îmi aminteşte într-un chip întristător de ultima mea întâlnire cu el. Nu aş fi un prieten adevărat, dacă ţi-aş tăinui impresiile mele exacte privind o problemă atât de gravă: tatăl tău e năruit; îşi manifestă emoţiile prin gesturi afectuoase, prin lacrimi, dar este incapabil să meargă dincolo de asta. Ţi-a spus ceva?”

„Atât doar: mulţumesc! Dar nici n-ar fi putut să zică altceva, pentru că directorul era cu ochii pe noi. În primul rând, trebuia să nu ne dăm de gol!” „Asta-ţi spui tu, în mintea ta de tânără devotată şi nobilă. Adevărul este, din păcate, altul. Eu l-am văzut pe tatăl tău, am petrecut trei ceasuri în preajma lui, ştia că poate vorbi, nu risca nimic. Mi-arfi putut spune: „la-mă cu tine!”, şi ar fi plecat pe dată, însoţit de ambasador şi de mine însumi; tâlharul de frate-său n-ar fi avut încotro, şi ar fi rămas în banca lui. Ei bine, Ossyan n-a zis nimic, nici măcar o vorbă. Iar atunci când, în disperare de cauză, la plecare, m-am întors spre el, ar fi avut timp să-mi spună tot ce ar fi vrut, fiindcă eram

numai noi doi. Şi atunci a tăcut mâlc. A scos doar fotografia ta din buzunar. Un gest afectuos, emoţionant, dar, nu mai puţin, un gest de om cu minţile duse.

Când ţi-am povestit această scenă, şi văzându-te cum stai în faţa mea, tu, o tânără de douăzeci de ani care nu-şi văzuse niciodată tatăl, aveam lacrimi în ochi. Iar tu, bineînţeles, erai de o sută de ori mai emoţionată ca mine. Ai fost admirabilă. Te-ai dus să-l vezi, să-l săruţi şi să-i spui că nu l-ai uitat. Perfect. Te felicit. Eşti demna odraslă a doi prieteni minunaţi. A venit însă momentul să priveşti adevărul în faţă.

Repet, omul acesta e dus. Situaţia e tristă, profund nedreaptă, dar asta-i realitatea. Când l-am văzut ultima oară, nu mai era el însuşi. Abia de-şi mai putea manifesta emoţiile prin nişte lacrimi sau printr-o îmbrăţişare, nimic mai mult. Iar cei şaisprezece ani pe care i-a petrecut de-atunci în azil nu i-au ameliorat cu siguranţă starea.

Nici nu vreau să mă gândesc la pericolele pe care le-ai avea de înfruntat, dacă ai pune în aplicare un astfel de plan. Primejdia nu te sperie, cum, te rog să mă crezi, nu mă sperie nici pe mine. Să presupunem însă că răpirea se va desfăşura conform previziunilor tale, să presupunem că vei izbuti să-l smulgi pe tatăl tău din clinica aceea, fără să fie prins din nou şi întemniţat cu două rânduri de lacăte. Merg chiar până la a-mi închipui că, într-o lună, va fi aici, împreună cu noi, în acest apartament, şezând în fotoliu... Ce se va întâmpla? O să-ţi dai seama în ce hal e şi vei fi obligată, tu însăţi, să-l închizi din nou într-o instituţie de sănătate. Există pe lumea asta probleme medicale, probleme mentale şi fiziologice pe care nici măcar devotamentul unei fiice şi al unui prieten nu le pot rezolva. L-ai smulge dintr-o instituţie unde are probabil obiceiurile şi prietenii lui, ca să-l închizi mâine într-o alta, unde va fi tratat poate cu mai puţină amabilitate, iar orizontul va fi şi mai întunecat...”

Fiica mea a ieşit de la Bertrand tunând şi fulgerând. Jurând că va acţiona singură, şi de data asta. Dârzenia ei fusese însă ştirbită. Vorbele pe care le auzise aveau să-şi sape drum în sufletul ei.

Chiar în momentul în care eu suiam povârnişul, agăţându-mă de promisiunea ei că nu mă va lăsa de izbelişte, ea — fără să şi-o mărturisească încă prea limpede, bănuiesc — tocmai renunţase. Din locul unde mă aflam, nu aveam însă cum să ştiu

asta. Eram convins că avea să apară într-o bună zi şi doream să fiu pregătit.

Am trăit aşteptând-o pe Nadia. Ani la rând, m-am întrebat noapte de noapte, înainte de culcare, dacă aveam s-o văd venind a doua zi, cum avea să fie deghizată şi care-i vor fi complicii.

Viitorul pe care-l aşteptam deja trecuse.

Nu, fiica mea nu s-a întors niciodată. Nu-i port pică. De ce să fi revenit? Să mă salveze? Mă salvase deja. Rostise vorbele tămăduitoare. Începusem să urc povârnişul. Escaladam încet zidurile beciului meu interior. Mă luptam! Ca să risipesc ceaţa, să-mi regăsesc luciditatea, să-mi recompun memoria, să-mi las dorinţele să renască, chiar dacă aveam să sufăr din pricina neostoitelor lor exigenţe... De-acum înainte era lupta mea, doar a mea.

Trebuia s-o port cu o înţelepciune sporită. Continuând să-i observ pe tovarăşii mei de nefericire, ca să le imit gesturile şi maniile. Pe zi ce trecea, îmi dădeam seama mai abitir că între starea de toropeală şi cea de veghe nu există nici o similitudine, dar absolut niciuna. Astfel, când mă exprimam, se schimba nu doar ritmul vorbirii, nu doar intonaţia, nu doar „ăăăă”-urile care dispăreau, acele nenumărate „ăăăă”-uri care lungeau frazele, cuvintele şi silabele, ci se modifica însuşi vocabularul - anumite cuvinte sunt date uitării atunci când dorinţele pe care le evocă sunt amorţite.

Totul, vorbirea, privirile, felul în care te strâmbi sau în care nu te strâmbi când înghiţi mâncarea, o mie de detalii neînsemnate o deosebesc pe persoana care, dimineaţa, şi-a înghiţit doza de abrutizante, de cea care simulează.

Cu toate astea, nu mă gândeam încă să fug, nu încă. Ceea ce recucerisem era mult prea preţios ca să fie compromis printr-un act de nerăbdare. Ce? Să mă ascund în lada unei camionete pentru livrări? Să sar zidul şi să alerg mai iute decât paznicii? Nu, nu asta era calea cea mai potrivită.

În fiecare zi mă gândeam să plec. Să mă îndepărtez de azil, să fiu altundeva, da, tânjeam după asta. Dar gestul fizic de a sări un obstacol - nu. O aşteptam pe fiica mea...

O să mă-ntrebaţi ce s-a întâmplat atunci când n-a venit. Întrebarea dumneavoastră îşi poartă răspunsul în sine. Nu există un moment în care să nu vii. Atunci când aştepţi cu înflăcărare,

cu cât trece mai mult timp, cu atât eşti mai convins că ziua mult aşteptată se apropie. A trecut un an? Asta e, îţi spui, avea nevoie de un an ca să se pregătească... Au trecut doi ani? E pe cale să sosească...

Ca să nu mai vorbim de faptul că, la *Résidence*, timpul nu se scurgea la fel ca în exterior. Nimeni nu bara zilele scurse ca pe zidurile puşcăriilor. Toţi ne aflam acolo pe viaţă. O viaţă de zile identice. La ce bun să mai numeri?

Ultima noapte

Se făcuse deja ora unsprezece seara, poate unsprezece şi jumătate, eram flămânzi şi aveam nevoie de o pauză, aşa că am coborât, eu şi cu Ossyan, să mâncăm o supă de ceapă la o braserie deschisă noaptea.

În timpul mesei, după un moment de tăcere, a scos din buzunarul de la piept o agendă veche legată în piele roşie, alungită şi subţire, dintre acelea care se închid cu clapetă aurie.

Mi-a întins-o s-o răsfoiesc.

— Sunt tot soiul de lucruri care mi-au trecut prin cap. Le-am scris în ultima vreme, la Rèsidence.

Am parcurs paginile. Cele mai multe erau goale; pe altele nu se afla decât o cascadă de fraze zvârlite fără titlu, fără rimă sau punctuaţie. Cu îngăduinţa lui, am copiat aceste câteva rânduri:

Îndărătul meu s-au trântit porţile paradisului nu m-am întors

La picioarele mele umbra picioarelor mele se lungeşte pe tot drumul până la zid

Calc pe umbra mea în pleoapele închise ca nişte vase de sânge pe drumurile Anatoliei

Păstrez amintirea unei case mai frumoase cu pereţi de nisip şi geamuri de miraj

În urechi zumzetul oraşului dulcele zumzet al Babelului

Altădată altădată în avanposturile deşertului în oaza popoarelor înghiţite

Altădată altădată scările cerului altădată vârsta nerăbdării altădată viitorul.

Ne-am întors apoi în camera lui de hotel. Eram istoviţi, şi unul şi celălalt, dar duceam lipsă de timp, aşa că această ultimă strădanie era necesară.

— Nu mi-a mai rămas decât un crâmpei din poveste, a spus el, dorind să mă liniştească. Ajung la anii şaptezeci.

Afară se petreceau acum anumite evenimente al căror zgomot ajungea până la noi. Şi când spun zgomot, mă refer şi la zgomotul armelor. Explozii, rafale şi sirenele ambulanţelor.

Nu era încă război. Doar salvele care îl vesteau.

Câteva valuri de violenţă, din ce în ce mai asurzitoare, din ce în ce mai dese. Poate că, afară, oamenii pricepeau ce se întâmplă; noi nu aveam la dispoziţie decât zgomotul de fond.

Dar zgomotul acesta ne dădea peste cap. V-am povestit oare despre acel personaj supranumit „Sikkin”?

Nu cred. Dintre toţi tovarăşii mei de suferinţă, mi se pare că nu l-am pomenit până acum decât pe Lobo...

Sikkin era opusul lui Lobo. Acesta din urmă era cea mai delicată şi inofensivă fiinţă din lume, îmi lăsa uneori impresia că s-a lăsat internat pentru că ai lui insistaseră, iar el n-a vrut să-i contrarieze; considera că lumea nu-i făcută pentru el, sau că el nu-i făcut pentru lume, că a sosit prea devreme sau prea târziu, sau în locul necuvenit, sau de-a curmezişul... pe scurt, s-a retras fără zarvă, fără să ceară nimic altceva de la viaţă decât să-i fie îngăduit, din când în când, să ia loc pe taburetul de la pian.

Cu Sikkin, lucrurile stăteau cu totul altfel. Ca să nimerească în această instituţie, el a urmat cu totul alte „studii”, dacă mă pot exprima aşa. Şi anume — crima. Într-o zi, în plin acces de nebunie, a început să alerge pe străzi cu un cuţit de măcelar în mână, şi, înainte să fie prins, a avut vreme să rănească vreo zece trecători, între care, mortal, o femeie.

Avocatul său a pledat pentru iresponsabilitate, teorie care a avut câştig de cauză. A fost închis câteva luni într-o instituţie publică, după care familia sa a reuşit să-l transfere la clinica-model a doctorului Dawwab. Uneori, simţeai după tremurul buzelor sale că mai era încă străbătut de porniri ucigaşe. Însă, graţie tranchilizantelor — presupun că îi era administrată o doză mai mare decât nouă, celorlalţi — impulsurile îi rămâneau adormite.

Dacă vorbesc acum de el, o fac pentru că începuse să aibă, în acea perioadă, un comportament neliniştitor. Nu violent — lucru pe care doctorul ar fi ştiut să-l remedieze — ci un soi de jubilaţie mută. De fiecare dată când răzbătea până la noi sunetul unor împuşcături, Sikkin arbora o expresie de desfătare, de parcă tocmai primise mesajul codificat al unui complice. Sau de parcă lumea dinafară, după ce îl persecutase vreme îndelungată, începea în sfârşit să-i recunoască meritele. Omul era înalt, cu păr roşcat şi des, cu un gât zdravăn şi o bărbie proeminentă. Avea şi nişte mâini puternice, pe care nu puteai să

nu ţi le imaginezi, cu groază, strângând un cuţit. Nu ştiu dacă şi ceilalţi erau la fel de îngrijoraţi ca mine văzându-i surâsul; în orice caz, personalul medical îl supraveghea îndeaproape, Aşteptând primul semn de criză ca să-l lege fedeleş.

El, însă, nu se mişca. Se mulţumea să surâdă.

Atunci când luptele s-au înteţit şi s-au apropiat de localitatea unde ne aflam, Sikkin a intrat într-o stare de extaz permanent. Ceilalţi, bolnavi şi îngrijitori laolaltă, trăiau cu groaza că, într-o zi, azilul avea să fie asediat. Era construit ca o citadelă, cu ziduri trainice şi înalte, iar pe acoperiş avea posturi de veghe. Fiecare dintre cele două miliţii din vecinătate ar fi putut avea chef să-l transforme în bastion sau chiar în cartier general. Sau nişte derbedei înarmaţi ar fi putut, pur şi simplu, să fie ispitiţi să jefuiască localul; acest sălaş de bogătani nebuni nu ascundea oare nişte comori, ori măcar un sipet plin şi câteva obiecte de valoare?

Ca să îndepărteze pericolul, Dawwab le plătea micilor caizi din împrejurimi o „taxă de protecţie”.

Cred că am amintit deja că pacienţii de la *Résidence* nu aveau o părere prea bună despre „afară” şi nici despre oamenii „de afară”. Ceea ce se întâmpla acum nu putea decât să le întărească această impresie. În timp ce Sikkin părea să triumfe, mulţi dintre noi clătinau din cap, cu o mutră dezamăgită, spunând parcă: „Ştiam prea bine că se va ajunge aici!”

Doar eu, dintre toţi aceşti pacienţi, eram îngrozit.

Dintr-un motiv pe care nimeni nu-l putea bănui, cu excepţia lui Lobo, căruia mă spovedisem şi care se străduia să mă îmbărbăteze: mă temeam că Nadia, auzind ce se întâmpla şi fiind îngrijorată pentru viaţa mea, avea să se întoarcă şi să încerce să mă elibereze.

Nu, nu mai voiam să se întoarcă. Nu voiam să-şi asume un asemenea risc. Nu înainte ca lucrurile să se fi potolit.

Astăzi ştiu că nu mai era disponibilă pentru o asemenea aventură. Cunoscuse un tânăr şi tocmai se căsătorise. Apoi a plecat să trăiască împreună cu el în Brazilia. În momentul în care eu mă temeam cel mai tare să nu facă o nebunie, ea era însărcinată, de cealaltă parte a Atlanticului. Am aflat, abia acum câteva zile, că a promis să-şi numească odrasla Baku, fie că era băiat, fie că era fată. Aşa găsise ea de cuviinţă să-mi păstreze amintirea. Restul — cavalcadele, aventurile rocamboleşti — nici

nu mai intra în discuţie...

Slavă Cerului că era aşa, pentru că în jurul clinicii lucrurile se înrăutăţiseră. Miliţiile fuseseră dotate cu arme şi mai zgomotoase, iar noi nu mai puteam nici să dormim, nici să mâncăm, nici să citim şi nici să jucăm cărţi ca înainte. Trăiam cu urechea ciulită spre ferestre şi fiecare explozie de obuz ne smulgea urlete şi ne surpa pe dinăuntru.

Şi uite-aşa, într-o bună zi, Dawwab a dispărut. În răstimpul unei scurte acalmii, a fost văzut urcându-se în maşină şi pornind în viteză. Bănuiesc că şi-a anunţat colaboratorii, pentru că, în aceeaşi seară, tot personalul s-a volatilizat. Nouă, pacienţilor, hotărâseră să nu ne spună nimic. Nici o vorbuliţă. Ne-au considerat prea stânjenitori ca să ne transporte, şi prea imprevizibili ca să ne spună adevărul. Aşa că ne-au lăsat baltă.

Când am realizat ce se-ntâmplă, era deja noapte şi se porniseră împuşcăturile. Clinica nu fusese încă asediată doar pentru că se afla pe un „no man's land”, între două miliţii rivale. Iar acestea se înfruntau cu atât mai multă înverşunare cu cât fiecare dintre ele spera să pună mâna pe azil înaintea celeilalte. Zilele ce aveau să vină se anunţau înspăimântătoare. Cum înspăimântătoare era şi perspectiva unei zile care avea să înceapă fără sinistra băutură. Sinistră, dar, vai, indispensabilă; nici nu îndrăzneam să-mi închipui ce se va întâmpla atunci când pacienţii, privaţi brusc de tranchilizante, aveau să intre în criză, unul după altul.

Toată viaţa îmi voi aminti acea noapte. Ne aflam pe un soi de balcon cu pilaştri, la primul etaj. Îndeobşte, era rezervat personalului medical, dar eu venisem să mă aşez acolo, însoţit de Lobo, iar ceilalţi ne-au urmat, în alai, târându-şi scaunele.

Eram cufundaţi în întuneric, iar pe deasupra treceau trasoarele pe care le urmăream din priviri — unul galben, apoi unul roşu, apoi din nou galben, apoi verde. Din când în când, lumini puternice, fulgere, urmate de explozii. Nu mai izbuteam să-mi întorc privirea de la figura încântată a lui Sikkin, întrebându-mă cu ce creatură fioroasă avea să semene mâine, în lipsa medicamentelor.

Am stat aşezaţi pe scaune noaptea întreagă. De obicei, veneau să ne ducă la cină, apoi stăteam ceva vreme treji, după care, înainte să stingă lumina, ne însoţeau în camere. Cum nu era nimeni cu noi să ne spună ce să facem, nu făceam nimic.

Stăteam acolo. Am fi stat la nesfârşit, fără mâncare, fără băutură, fără să ne mişcăm.

Apoi soarele s-a întors îndărătul muntelui. Odată cu lumina, se domoleau nu numai fulgerările, ci şi zgomotele. Preţ de câteva scurte minute, calmul. Spectacolul era grandios! Puteai îmbrăţişa cu privirea dealurile, satele, cetăţile îndepărtate, litoralul şi marea, care, în zori, are un albastru palid, alburiu. Probabil că, peste tot, erau case distruse, cadavre pe străzi, steaguri murdare pe baricade... Dar nimic din toate astea nu se vedea cu ochiul liber. Doar imensitatea tăcută.

Albastru, verde, şi chiar ciripit de păsărele.

Din senin, o răpăială de gloanţe. Şi apoi alta. Şi încă una. Totul avea s-o ia din nou de la capăt. Am zis cu voce tare: „Eu mă duc”. Nimeni n-a reacţionat.

Doar Sikkin a surâs un pic mai apăsat. M-am întors spre Lobo, cu o privire întrebătoare. Atunci s-a ridicat şi el. Însă doar ca să mă bată pe umăr şi să-mi spună: „Noroc!” Mi-a întors spatele şi a dispărut. După câteva clipe, pianul său cânta concertul din Varşovia.

Bombardamentele reîncepuseră şi mai straşnic, dar nu izbuteau să acopere muzica, ci doar să o acompanieze.

M-am dus în cameră şi am strâns câteva obiecte. Nu tu valiză, nu tu prosop, doar ce-mi încăpea în buzunare. Câteva hârtii, nişte bani, agenda, medicamentele, şi-atât. Am plecat.

Desigur, pe jos. Am trecut de poarta principală şi am apucat-o pe marginea drumului, drept înainte, în direcţia capitalei. Vreo cincisprezece kilometri. În mod normal, nimeni nu se gândeşte să-i străbată pe jos. În dimineaţa aceea, nimic nu era însă normal. Nici eu, nici drumul, nici oamenii, nici împrejurările. Am tot mers. În ritmul meu. Fără să mă grăbesc, fără să mă opresc vreodată. Neascultând şi nevăzând nimic. Mergeam privindu-mi vârful pantofilor şi pietrele de pe drum. Singur. Nici pietoni şi nici, bineînţeles, vehicule. Chiar în locurile îndeobşte aglomerate, oamenii se ascundeau sau încă dormeau.

Drumul trecea prin faţa casei mele părinteşti. Sau a ceea ce mai rămăsese din ea. Am intrat, am dat o raită, am luat-o din loc...

O clipă!

(M-am codit îndelung înainte să deschid această paranteză. Îmi promisesem că îmi voi lăsa eroul singur pe scenă,

dimpreună cu personajele pe care le evoca îmi pare însă că nu mi-aş împlini rolul, dacă aş păstra până la capăt tăcerea asupra următorului fapt: la începutul convorbirii noastre, joi, atunci când Ossyan a pronunţat pentru întâia oară numele fratelui său, am tresărit; tocmai îmi amintisem că am citit, cu puţină vreme înainte, într-un paragraf de ziar, că un om de afaceri numit Salem Ketabdar, care fusese pentru scurtă vreme ministru în anii cincizeci, a fost găsit mort printre rămăşiţele casei sale, situată pe o colină unde se duceau lupte, din preajma Beirutului. În mai multe rânduri, am fost la un pas să-i semnalez acest lucru interlocutorului meu, dar de fiecare dată m-am răzgândit, spunându-mi că era mai bine să-l las să abordeze singur acest eveniment, în decursul povestirii sale, decât să-l silesc să anticipeze. Eram curios să aflu în ce moment şi cu ce cuvinte avea să evoce soarta casei sale natale, precum şi pe cea detestatului său frate. Voiam să ştiu şi dacă dispariţia lor simultană avea vreo legătură cu plecarea lui din ţară. În acest punct al istorisirii, nu avea cum să mai întârzie aceste dezvăluiri. Îl pândeam. N-a pomenit însă decât în grabă de trecerea lui pe-acasă. Prea în grabă. Se pregătea deja să-şi continue drumul. Trebuia să-l întrerup.

— O clipă!

Eram stânjenit, mult mai stânjenit decât în oricare alt moment din aceste trei sau patru zile petrecute alături de el. Nu voiam ca lucrurile să se precipite, nici să-i schimb firul poveştii, doream ca vorbele sale să curgă în matca lor firească. Cu toate astea, nu mă puteam obişnui la nesfârşit cu tăcerile sale, pentru că timpul ne zorea.

Prin urmare, l-am întrebat:

— Cum era casa dumneavoastră?

— În ruină. Pereţii nu se prăbuşiseră, dar erau înnegriţi de foc şi ciuruiţi de gloanţe...

— N-aţi zăbovit prea mult...

— Nu. Am dat un ocol, am luat cheile, am plecat...

— Ce chei?

— Toate cheile. Iată-le!

A scos din valiză un vechi ghiozdan şcolăresc, al cărui conţinut l-a deşertat pe pat. Erau vreo cincizeci — ce spun cincizeci? Erau poate o sută sau două sute de chei pe care le-a răspândit pe pat, unele legate, altele singure; unele

somptuoase, turnate, ca pe vremuri, şi arătând de parcă erau sculptate... Adunase cheile de prin dulapuri, din cufere, din sertare, de la uşile interioare, de la porţi; le strânsese şi pe cele care rugineau de ani buni prin cutii metalice. Adevărul e că nu înţelegeam ce nevoie avea să le strângă laolaltă şi să le care în această călătorie; pentru el însă, utilitatea acestei operaţiuni de „salvare" era dincolo de orice îndoială; am preferat să nu-l contrazic.

În capul meu, însă, se înghionteau tot felul de întrebări: de ce oare nu-mi vorbeşte despre frate-său? L-a văzut oare mort, plin de sânge, sau în agonie — o imagine greu de îndurat pe care, în extrema lui delicateţe, se străduia s-o uite? Încă n-a aflat ce i se întâmplase? Sau poate că... Situaţia pare fără noimă, dar, din onestitate faţă de istoria pe care o consemnez, trebuie s-o dezvălui, câtă vreme mi-a trecut prin minte: e oare posibil ca omul care stă în faţa mea să fi comis, în timpul scurtei sale incursiuni în casa ruinată, un fratricid?

Îl privesc mai îndeaproape, fără sfială. Îi contemplu ochii limpezi, mâinile de intelectual, capul de copil bătrân, buzele senine şi cizelate... Nu seamănă deloc cu un om care a fost torturat, şi încă şi mai puţin cu unul în stare să ucidă cu sânge rece. Degeaba-l studiez, nu descopăr decât puritate şi integritate. Nimic suspect, decât, poate, în cel mai rău caz, o uşoară tremurare a obrazului, nişte minuscule zbateri subterane; şi, de asemenea, anumite absenţe în căutătură, pe care nu le-am semnalat întotdeauna; nimic care să nu poată fi explicat prin lungul său calvar...

Doar n-aveam să-l bănuiesc pe Abel de moartea lui Cain! Mi-am alungat rapid din minte aceste idei sumbre. Totul mă îndemna să cred că nu aflase despre soarta, fratelui său; probabil că nimeni nu-l înştiinţase şi că el, pur şi simplu, nu citise ziarele.

Îmi spun: hai s-o lăsăm baltă! Sper că nu şi-a dat seama de tulburarea mea, fiindcă mi-arfi părut rău să ne despărţim sub semnul acestei nevrednice bănuieli...

Ca să fiu, însă, cu conştiinţa împăcată, o ultimă întrebare:

— Nu era nimeni în casă?

— Nimeni. Mi-am continuat drumul.)

În preajma capitalei era un pic mai multă animaţie.

Ajunsesem într-un cartier mărginaş, zgomotos dar, măcar în ziua aceea, liniştit. Un taximetrist a acceptat să mă ducă până la ambasada Franţei. Unde am rostit numele lui Bertrand. Şperaclul meu. Porţile s-au deschis. Maşinăriile au ţăcănit. Iar a doua zi eram la Paris. Am avut noroc. Prietenul meu se pregătea să plece pentru trei săptămâni în Japonia. Şi-a întârziat cu patruzeci şi opt de ore plecarea, doar ca să mă vadă.

Ne-am întâlnit. Mărturisesc că avea un aer uşor încurcat. Încurcat pentru că mă considerase ca şi pierdut, dar mai ales pentru că le scrisese despre asta unora şi altora, ba chiar şi Clarei... Nu puteam însă să-i reproşez nimic. Totul părea să indice că eram irecuperabil. De altfel, nu port pică nimănui...

Am petrecut o zi întreagă cu Bertrand, stând la taclale, ca pe vremuri. Urma să ia un zbor de noapte, aşa că ne-am străduit să folosim cât mai bine cele câteva ore rămase. Mai erau atâtea lucruri de spus...

Mi-a vorbit despre Nadia, despre proiectele ei, despre discuţiile cu ea, despre căsătoria şi despre copilul ei...

Apoi a vrut să-mi vorbească despre Clara. L-am întrerupt. N-aveam nici un chef să aflu ce i s-a întâmplat în lipsa mea. Bănuiesc că, în douăzeci şi opt de ani, nu s-a mulţumit doar să aştepte şi să se plângă. Chiar nu-mi vine să ascult nişte explicaţii legate de împrejurări.

Nume, date, prenume... Ne-am iubit cândva şi nimic din ce ne-a despărţit n-a fost din vina noastră.

Nu mai am timp să privesc înapoi.

L-am rugat pe Bertrand doar să-mi dea adresa soţiei mele. I-am scris. Mi-a luat o zi întreagă să-i scriu, l-am povestit prin ce-am trecut, cum am trăit.

Cum m-am prăbuşit şi cum, datorită Nadiei, am ieşit la lumină. Apoi i-am dat o întâlnire. Nu, nu mi-a răspuns, nu lăsasem nici o adresă unde să-mi poată răspunde.

E drept că aş fi putut s-o sun. Aş fi fost însă prea emoţionat, nu sunt obişnuit să vorbesc la telefon; după tot ce i s-o fi îndrugat despre starea mea mentală, ar fi putut să-mi interpreteze greşit emoţia...

Nu voiam însă să-mi răspundă dintr-odată. Nu ştiu dacă sunt capabil să-i ascult răspunsul prin viu grai, fie el pozitiv sau negativ.

Aşa că i-am dat doar o întâlnire. Cât mai apropiată cu

putinţă, lăsându-i răgazul să vină... Dacă se hotăra să vină.

L-am întrebat ce zi să aleg, şi ce loc. Răspunsul mi-a venit din senin, ca o evidenţă. Să repetăm, pur şi simplu, vechea noastră întâlnire. Pe 20 iunie, la prânz, pe Quai de l'Horloge. Între cele două turnuleţe.

Da, 20 iunie e mâine.

Dacă a venit la cealaltă întâlnire, de ce n-ar veni şi la asta? Nu-i aşa?

Duminică

Ne-am despărţit în zori. O strângere de mână călduroasă, recunoscătoare, şi de-o parte şi de cealaltă, dar fără intenţia de a ne revedea. Şi scutită de întrebarea la care m- aş fi aşteptat: ce aveam de gând să fac cu notiţele pe care le strânsesem, cu cele şase caiete scrise în grabă. Aş fi răspuns că încă nu ştiu — cum să fi bănuit că povestea lui avea să zacă douăzeci de ani într-o cămaşă? Nu m-a întrebat însă nimic. Prinsese obiceiul să-şi risipească viaţa pe drum, fără să se oprească vreodată s-o ridice de pe jos.

Să fi băgat oare de seamă că ultima privire pe care i-am aruncat-o era plină de îngrijorare? Să fi bănuit ce ticluiam? Cred că era deja mult prea absorbit de întâlnirea cu Clara ca să-mi acorde cea mai măruntă atenţie suplimentară. Mă aflasem în calea sa, într-o zi când orele îi erau prea lungi. I-am umplut un gol şi, poate, i-am împlinit dorinţa secretă de a-şi vedea viaţa consemnată pe hârtie. Acum îşi dorea să plec. Am părăsit camera de hotel.

Nu eram nici mândru, nici ruşinat de ceea ce mă pregăteam să fac. Era musai să fac asta, şi gata. M-am dus la locul lui de întâlnire, cu câteva minute înainte de ora prânzului. Nu pe Quai de l'Horloge, ci vis-à-vis, pe celălalt mal al Senei, unde m-am aşezat la primul etaj al unei cafenele. Cum să nu fi făcut asta? Era concluzia inevitabilă a zilelor precedente.

Voiam să ştiu dacă acea femeie exista, cum arăta, dacă avea să sosească la întâlnire şi cum se va desfăşura revederea lor după douăzeci şi opt de ani.

Spuneam mai devreme că nu mă simţeam nici mândru, nici ruşinat? Ei bine, de cel puţin un lucru eram uşor stânjenit: mă înarmasem cu un binoclu.

Era necesar. Nu ştiu ce spun ghizii despre lărgimea din acel loc a fluviului, dar eu mă plimbasem destul de des pe-acolo ca să-mi dau seama că nu era lesne să vezi de pe un mal pe celălalt. Să recunoşti un om care se plimbă-n sus şi-n jos, ştiind că e acolo, să-i ghiceşti silueta, capul cel alburiu, gâtul întins într-o parte, mai treacă-meargă. Dar nu şi să-i observi chipul, ochii nerăbdători, încheietura mâinii care se întoarce neîncetat şi nici să-i descoperi în mână ceea ce pare a fi un buchet de

mărgăritare târzii...

După ceasul meu, e ora douăsprezece şi mă încearcă o uşoară nelinişte. Numai să vină, şi viaţa va începe din nou. Au trecut mulţi ani, dar timpul e o iluzie.

Trecutul — orele şi zilele şi săptămânile şi deceniile — are aceeaşi consistenţă de cenuşă; timpul care va să vină, fie el întins cât veşnicia, se trăieşte secundă după secundă. Numai să vină Clara şi povestea lor, frântă pentru o clipă, îşi va relua drumul.

Dar dacă n-avea să vină? Această posibilitate mă îngrijora. Ossyan, care nu mai trăia decât pentru această întâlnire, s-o fi întrebat el oare ce va face dacă, la ora indicată, ea nu avea să vină?

Începeam să am îndoieli în privinţa adevăratelor motive care-l împinseseră să aleagă acest loc de întâlnire.

Balustrada aceea, podul din preajmă, fluviul care a cules în apele lui, de veacuri, atâtea jurăminte disperate de dragoste...

Potrivit ceasului meu, e douăsprezece şi trei minute.

De fiecare dată când ridic binoclul ca să privesc pe geam, cuplul de tineri de la masa alăturată schimbă şoapte pline de dezgust. Nu ştiu ce-şi închipuie. Deşi nu-i treaba lor, cei doi mă fac să nu mă simt în apele mele. Dincolo, omul meu se agită. În orice caz, asta-i impresia pe care mi-o dă de la distanţă: s-a întors de două-trei ori în loc, s-a aplecat deasupra fluviului pe care trecea un şlep. Pe pod, turişii fac semne, care îi sunt poate adresate. Nu răspunde şi se întoarce. Umerii săi îmi par prăbuşiţi.

Las pe masă banii pentru cafea şi plec. Merg în grabă. Poate că nu va fi încântat să mă vadă venind, poate că va renunţa la curtoazie şi-mi va spune să nu mă mai bag în viaţa lui.

Nu contează. Până una-alta, sunt singurul său prieten din acest oraş sau, oricum, singura persoană căreia soarta lui nu-i e indiferentă.

Intrând pe Pont au Change, arunc o privire spre el, care continuă să stea nemişcat, şi o privire spre ceasul meu de la mână. Douăsprezece şi nouă minute. Grăbesc pasul.

Ajuns la mijlocul podului, mă opresc. Îmi ţin răsuflarea, în faţa lui se află o femeie. Micuţă, cu părul sur, cu o rochie sobră, dar cu faţa zâmbitoare şi cu ochii deja închişi. El continuă să

stea cu capul plecat şi cu spatele sprijinit de friza balustradei. Încă n-a zărit-o.

Ea se apropie, îi murmură câteva vorbe, presupun.

Pentru că Ossyan îşi ridică privirea. Îşi ridică şi braţele, încet, precum aripile unei păsări care şi-a pierdut, demult, obişnuinţa să zboare.

Acum, sunt lipiţi unul de altul. Îşi scuturã capetele în acelaşi fel, la unison, de parcă i-ar bate obrazul destinului care i-a despărţit.

Se strâng în braţe cu furie. Cred că nu şi-au spus încă nimic şi că plâng. Până şi eu îmi simt buzele tremurând.

Apoi se îndepărtează puţin unul de altul, fără să-şi dea drumul la mâini. Patru mâini care se împletesc.

Nu-şi mai surâd. Clara pare pornită într-o explicaţie prelungă. Aplecat în faţă, cu gura întredeschisă, Ossyan o ascultă. Despre ce-i vorbeşte? Poate-i spune cum a fost trecutul fără el. Sau poate-i vorbeşte despre viitor, despre viitorul lor împreună. Dar, la fel de bine, poate-i explică, cu o mie de menajamente, de ce dragostea lor continuă să fie imposibilă.

Vor pleca oare ţinându-se de mână, sau fiecare o va apuca pe drumul său? Sunt tentat să aştept, vreau să aflu totul. Nu, ajunge, trebuie să mă îndepărtez.

Destule cupluri de trecători s-au oprit în loc să-i privească, nedumeriţi, înduioşaţi. Eu nu-i pot privi în acelaşi chip. Eu nu sunt un trecător.

SFÂRŞIT